

บทที่ ๕

การบูชาในแนวพุทธ

การเซ่นสรวง, บวงสรวงสังเวทในแนวพุทธ

ในบทที่แล้วได้กล่าวถึงความสำคัญและทัศนะในแนวพุทธที่มีต่อการบูชาในลักษณะของการเซ่นสรวง, บวงสรวงและสังเวท แล้ว ในบทนี้จะว่าด้วยเรื่องการบูชาในแนวพุทธ แม้พระพุทธเจ้าจะค้านรูปแบบเดิมบ้าง ตาหนิแบบเดิมบ้าง โดยพุทธดำรัสว่า เราไม่ได้สรรเสริญยัญญไปทุกอย่าง และก็มิใช่จะติเตียนยัญเสียทั้งหมด

ในแนวพุทธจะพบว่า พระพุทธเจ้าคัดค้านเรื่องการฆ่าสัตว์ ตาหนิพิธีกรรมที่สิ้นเปลือง สรรเสริญการไม่ต้องฆ่าสัตว์ เห็นดีด้วยกับการไม่ต้องสิ้นเปลืองคือนิมิตทาน อนุภุคยัญ เพราะไม่ต้องเตรียมการมากมาย ในอาทิสสูตรก็สรรเสริญในแนวเดียวกันว่า ท่านผู้ประพฤติพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้สำรวมแล้ว ย่อมสรรเสริญยัญชนิดที่กระทำเป็นหมวด ไม่ต้องมีพิธีตองมากมาย ควรโดยอาการเช่นนั้น ท่านผู้รู้ทั้งหลายที่ฉลาดต่อบุญ ผู้มีกิเลสเพียงดังหลังคาที่เปิดแล้ว ล่วงเลยตระกูลและคติไปแล้วย่อมสรรเสริญยัญชนิดนี้ ถ้าบุคคลทำการบูชาในยัญหรือในมตกทาน* ตามสมควร มีจิตเลื่อมใส บูชาในเนื่อนาอันดีคือเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ยัญที่บุคคลบูชาดีแล้ว เช่นสรวงดีแล้ว สมบูรณ์แล้ว อันบุคคลกระทำแล้วในทักษิณียบุคคลทั้งหลาย ย่อมเป็นยัญที่ไพบุลย์ และเทพเจ้าย่อมเลื่อมใส บัณฑิตผู้มีเมธา เป็นผู้มีศรัทธา มีใจอันสละแล้ว บูชายัญอย่างนี้แล้วย่อมเข้าถึงโลกที่เป็นสุขปราศจากการเบียดเบียนกัน...

ครั้นพระพุทธเจ้าตรัสตำหนิยัญที่ต้องเสียเลือดเนื้อของสัตว์มีชีวิต แล้วทรงสรรเสริญยัญที่มีผลตามลำดับอย่างที่ตรัสบอกแก่ภูกุณฑพรหมณ์ ดังนี้ คือนิมิตทาน, สร้างวิหารถวายสงฆ์, ถึงไตรสรณคมน์, สมาทานสิกขาบท, บรรพชาอุปสมบท กระทำนิพพานให้แจ้ง เพราะไม่ต้องมีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ต้องตัดไม้มาทำหลักยัญ

ในอดีตชาติ สมัยที่พระพุทธเจ้ายังเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ก็เคยบูชายัญ บูชามหายัญ บูชาไฟมาแล้วเช่นกัน เพราะฉะนั้น จึงมีความเป็นไปได้หลายประเด็นเกี่ยวกับการบูชาในแนวพุทธ ตามที่มาดังนี้

---

* จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าใช้คำว่า มตกทาน เข้ามาร่วมกับทักษิณียบุคคล ด้วยแสดงถึงว่า การให้ส่วนบุญ ในทัศนะของพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ยอมรับได้

การบูชาัญญาของกฏทันตพราหมณ์ มุมมองในแนวพุทธ

พระพุทธเจ้าได้ปรารภถึงการบูชาัญญาของพระเจ้าวิจิตรราช โดยเนื้อหาสาระแล้ว การบูชาัญญาในแนวพุทธมีความสาระสำคัญตามที่ปุโรหิตกราบทูลว่าควรจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อยก่อน หากจะทำพิธีกรรมในเมืองยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียนกัน ไม่เป็นการถูกต้อง หากคิดว่าการปราบเสี้ยนหนามคือใจ จะทำได้ด้วยวิธีการจงจำ ปรับ คัดโทษหรือเนรเทศออกจากบ้านเมืองก็ตาม การปราบปรามเช่นนี้ไม่ใช่วิธีการที่ดีนัก เพราะว่าใจที่เหลือจากถูกกำจัดก็ยังมี ภายหลังมันก็เบียดเบียนชาวบ้านอีกได้ การปราบเสี้ยนหนามต้องใช้วิธีการดังนี้

๑. ส่งเสริมการเกษตร คือในบ้านเมือง ยังมีพลเมืองที่ชะมักเขม้นในกสิกรรม* และโครักษากรรม** ขอให้เพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินแก่คนเหล่านั้นในโอกาสที่สมควร

๒. ส่งเสริมการพานิชยกรรม กล่าวคือในบ้านเมือง ยังมีพลเมืองที่ชะมักเขม้นในพานิชยกรรม ขอให้เพิ่มทุนแก่พลเมืองเหล่านั้นในโอกาสที่สมควร

๓. บำรุงข้าราชการผู้ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณ กล่าวคือในบ้านเมือง ยังมีข้าราชการที่ขยันขันแข็ง ขอให้พระราชทานเบี้ยเลี้ยงเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้นในโอกาสที่สมควร

พลเมืองเหล่านี้ เมื่อมีการอยู่ดีกินดีก็จะชวนช่วยในกิจการงานหน้าที่ของตนของตน จะไม่เบียดเบียนของหลวงเพราะมีรายได้จากการงานนั้นแล้ว อีกอย่างหนึ่ง พระราชาจักมีพระราชทรัพย์เพิ่มอีกมากมายด้วยการเก็บภาษี บ้านเมืองก็ตั้งอยู่ด้วยความร่มเย็น ไม่มีเสี้ยนหนาม ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองมีความยินดีต่อกัน ให้นุตรพ่อนอยู่บนอก ไม่ต้องปิดประตูบ้านเรือนอยู่ การบูชาัญญาที่ยิ่งใหญ่ปานนี้เป็นการลำบาก ฉะนั้นต้องปรึกษาและขอความร่วมมือไปยังเจ้าเมืองผู้ปกครองซึ่งเป็นชาวนิคมและชาวชนบททั่วพระราชอาณาเขต บรรดามี ขอให้เรียกผู้ปกครองเมืองเหล่านั้นมาปรึกษา ขอความร่วมมือให้เขาบูชามหาัญญาด้วย ให้เรียกอำมาตย์ข้าราชการ พราหมณ์ มหาศาล คฤหบดีผู้มั่งคั่งมาเพื่อปรึกษา ขอความร่วมมือในการบูชาัญญาที่จะให้ประโยชน์และก่อให้เกิดความสุขตลอดกาลนาน ดังนั้น จึงเป็นอันว่าการบูชาัญญาต้องขอความร่วมมือไปยังคนเหล่านี้คือ

๑. เจ้าผู้ครองนคร

๒. อำมาตย์ข้าราชการบริพาร

---

* การปลูกพืช

** การเลี้ยงสัตว์

๓. พรานหมณีสมาศ

๔. คฤหบดีผู้มั่งคั่ง

พร้อมกันนั้นจะต้องประกอบด้วยยัญวิธี ๓ ประการ ดังนี้

๑. เมื่อจะให้ ก็ไม่ต้องคิดว่าทรัพย์จะสิ้นเปลือง
๒. กำลังให้ ก็ไม่ต้องเดือดร้อนว่าทรัพย์กำลังหมดไป
๓. เมื่อให้แล้วก็อย่าเดือดร้อนว่าทรัพย์หมดไปตั้งมากมาย

เพื่อป้องกันความเดือดร้อนที่จะมีในภายหลัง เพราะคนในบ้านในเมืองบรรดามีอยู่ มันมีทั้งคนดีและคนเลว การวัดความดีความเลวในที่นี้ใช้กรรมบถ ๑๐ ประการเป็นเกณฑ์วัด ดังนั้น การที่จะให้ทานเป็นยัญกรรมในแนวพุทธ ต้องกีดกันคนเลวออก* แล้วให้ยัญแก่คนดี** เพราะคนเลวจักได้รับผลเพราะกรรมของเขาเอง แต่ขอให้เจาะจงคนที่ประพฤติกุศลกรรมบถเท่านั้น กล่าวคือรู้จักเลือกให้คนที่ควรให้ รู้จักสงเคราะห์คนที่ควรสงเคราะห์ รู้จักชูปเลี้ยงคนที่ควรชูปเลี้ยง

ยัญในแนวนี้ เป็นการสร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ประชาชน ไม่มีการสังเวทเทพเจ้า ไม่ต้องพึ่งพาเทพให้ท่านช่วย เพราะแท้ที่จริง มนุษย์ด้วยกันมีศักยภาพพอที่จะช่วยเหลือกันได้ และควรให้อิสระในการตัดสินใจ ไม่ต้องบังคับ คนที่ปรารถนาจะทำก็ทำ ไม่ปรารถนาจะทำก็ไม่ต้องทำ ปรารถนาจะทำสิ่งใดก็ทำสิ่งนั้น ไม่ปรารถนาจะทำก็ไม่ต้องทำ ด้วยวิธีนี้เท่านั้นที่จะทำให้ประชาชนในราชอาณาจักรมีความอยู่ดีกินดี

การที่พระพุทธเจ้าทรงอ้างพระจริยาวัตรของพระเจ้ามหาวิชิตรามาแสดงแก่กฏทัณฑพรานหมณ์ ก็เพราะว่าพระเจ้าวิชิตรราชเป็นชนชั้นปกครองเหมือนกับกฏทัณฑพรานหมณ์ผู้ปกครองหมู่บ้านขามัดตที่พระเจ้าพิมพิสารมอบให้เป็นพรหมไทย กฏทัณฑพรานหมณ์สามารถเก็บภาษีจากชาวบ้านได้ ดังนั้นจึงทำให้มั่งคั่ง มีทรัพย์มากมายพอที่จะทำพิธีบูชามหาญได้ เรียกว่าใหญ่กว่าพระเจ้าปเสนทิโกศล

---

* จัดที่อยู่ให้เป็นสัดส่วน เช่นคนที่ละเมิดกุศลกรรมบถอย่างรุนแรงก็จัดเรือนจำให้อยู่. ขนาดปานกลางก็จำกักที่อยู่. ลดหย่อนลงมาก็จัดโรงเรียนสอนอาชีพให้ เป็นต้น

** สนับสนุนคนดีให้มีโอกาสในการบริหารบ้านเมือง

การบูชาัญญาในแนวนี้ น่าจะเป็นที่ปรารถนาของปวงชน มีลักษณะเป็นประชาธิปไตย บ้านเมืองมีผู้บริหารเช่นนี้ ย่อมมีแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมแน่นอน ถือเป็นนโยบาย กำหนดสังคมได้

การบูชาัญญาของอุคคตสรีรพราหมณ์ มุมมองแนวพุทธ

ประเด็นหลักในการบูชาัญญาของอุคคตสรีรพราหมณ์ คือไฟ พระพุทธเจ้าประทาน ทศณะเกี่ยวกับไฟ ในทำนองที่คนต้องปฏิบัติต่อไฟ ไฟในที่นี้เป็นไฟในความหมายใหม่ มีลักษณะ ของความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม เพราะฉะนั้น จึงรวมไปกล่าวในเรื่องของการบูชาไฟในแนว พุทธ

การบูชาัญญาของพระเจ้าปเสนทิโกศล มุมมองแนวพุทธ

การบูชาัญญาของพระเจ้าปเสนทิโกศลพระพุทธเจ้าทรงทราบจากการกราบทูลของพระ สวาก ไม่ได้สนทนากับพระเจ้าปเสนทิโกศลโดยตรง แต่ทั้งนี้ มีการนำศัพท์เก่ามานิยามใหม่ ซึ่ง บางศัพท์มีการเปลี่ยนแปลงรูปศัพท์ด้วย จะเห็นได้ว่า การนิยามศัพท์ใหม่นี้ มุ่งหมายเอาคนใน สังคมมาก อาจเรียกได้ว่าเป็นนโยบายของการปกครอง ส่วนในแนวของพระพุทธศาสนามีคำ อธิบายของการบูชาัญญา แต่ละอย่างดังนี้

๑. อัศวมธ พระพุทธศาสนาเปลี่ยนมาใช้คำว่า สัสสมธ หมายถึงความฉลาดในการ บำรุงข้าวกล้า ส่งเสริมการเกษตรกรรมให้ได้ผลดี เป็นการปฏิรูปความหมายให้มีเหตุผลประกอบ และประกอบด้วยหลักธรรมมากยิ่งขึ้น

๒. บุริสเมธ พระพุทธศาสนาใช้ นรเมธ คำว่า เมธ แปลว่าฉลาดหรือมีปัญญา หมายถึง ภาระบวณการส่งเสริมให้คนฉลาดหรือฉลาดในการบำรุงคน คือทำการสงเคราะห์คนในด้านการ ศึกษาตนเอง

๓. สัมมาปาส หมายถึงการสงเคราะห์คนยากจน หรือประชาชนชาวเมืองเฉพาะที่ขัด สนเท่านั้น พระราชาพระราชทานให้กู้โดยไม่เรียกดอกเบี้ยเป็นเวลา ๓ ปี

๔. วาชเปยย พระพุทธศาสนาใช้คำว่า วาจาเปยย หมายถึงการเจรจาที่อ่อนหวาน มีความไพเราะ เป็นที่ดูดีมีน้ำใจของประชาชน แสดงอัธยาศัยอ่อนโยน เคารพ เมตตาอารีแก่ราช บริษัท เป็นจริยวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ

๕. นิรัคคะ หมายถึงการไม่มีลิมกลอนเรือน หมายความว่าพระราชาทำการปกครองแผ่นดินให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน ไม่มีโจร ไม่มีขโมย^๑

ข้อสังเกตในพระไตรปิฎก ไม่มีหลักฐานใดที่เป็นพระพุทธพจน์ว่าให้พุทธสาวกต้องทำการบูชาญหรือไม่ต้องทำ ในทัศนะของพระพุทธเจ้า เพราะในกรณีที่มีผู้เข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหาเกี่ยวกับการบูชาญ พระองค์จะประทานคำตอบในลักษณะที่ต่างกัน ถ้าไม่ทูลถามพระองค์ก็เขยดั่งที่กล่าวมาแล้ว หากจะต้องประทานพระดำรัสแล้ว พระดำรัสที่ประทานนั้นจะต้องเหมาะสมกับสถานภาพของคนที่เข้าทูลถามเสมอ มีตัวอย่างที่ปรากฏดังที่กล่าวมาในหัวข้อที่ว่าด้วยเรื่องผู้บูชาญ สำหรับกรณีการบูชาญแนวพุทธ มีประเด็นหลักที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

ในกฎทนต์สูตร ที่มณิกาย พระพุทธเจ้ามีพระดำรัสตอบแก่กฎทนต์พราหมณ์ค่อนข้างกว้างขวาง โดยการเล่าเรื่องพระเจ้ามหาวชิตราชอย่างพิสดาร หลังจากนั้นกฎทนต์พราหมณ์ก็กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงยัญอย่างอื่นที่ใช้ทรัพย์น้อยกว่าของพระเจ้ามหาวชิตราช มีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า พระพุทธเจ้าตรัสบอกแก่พราหมณ์โดยลำดับ ดังนี้

๑. การถวายนิตยทาน อันเป็นยัญที่ทำสืบๆ กันมาอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลถวายเจาะจงบรรพชิตผู้มีศีล ยัญนี้เป็นยัญที่ใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการเตรียมน้อย แต่มีผลมาก อานิสงส์มาก

๒. การสร้างที่อยู่อาศัยถวายสงฆ์ผู้มาจากจตุรทิศ ใช้ทรัพย์น้อย มีการเตรียมน้อย แต่มีผลมาก มีอานิสงส์มากกว่าถวายนิตยทาน

๓. การถึงไตรสรณคมน์* เป็นยัญที่ใช้ทรัพย์น้อย มีการเตรียมน้อย แต่มีผลมาก มีอานิสงส์มากกว่าการสร้างที่อยู่อาศัยถวายสงฆ์

๔. การสมาทานรักษาศีล ๕ เป็นยัญที่ใช้ทรัพย์น้อย มีการเตรียมน้อย แต่มีผลมาก มีอานิสงส์มากกว่าการถึงไตรสรณคมน์

๕. การออกบวชเป็นบรรพชิต สำรวมในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาทั้งหลาย ประกอบด้วยกายกรรม

^๑ ร.ศ.สุวรรณ เพชรนิล, พุทธปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพฯ:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙), หน้า ๓๑. ควรดูอธิบายเทียบเคียงใน พระคัมภีร์อภิธานปิฎกหรือ พจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๑๕.

* การยอมรับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก

วชิกรรมที่เป็นกุศล มีอาชีวะบริสุทธิ์ ถึงพร้อมด้วยศีล คุ่มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ประกอบด้วยสติและสัมปชัญญะ เป็นผู้สันโดษ เป็นยัญที่ใช้ทรัพย์น้อย มีการตระเตรียมน้อย แต่มีอานิสงส์มากกว่าการรักษาศีลห้า

จากนั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงอธิบายความหมายของคำว่าถึงพร้อมด้วยศีล โดยการอธิบายถึงศีลตั้งแต่จุลศีล มัชฌิมศีล กระทั่งถึงมหาศีล เสร็จแล้วก็อธิบายวิชา ๘ อันประกอบด้วยวิปัสสนาญาณ, มโนเมยทธิญาณ, อิทธิวิธญาณ, ทิพย์โศตธาตญาณ, เจโตปริยญาณ, ปุพเพนิวาसानุสสติญาณ, จุตูปปาตญาณ และจบลงด้วยอาสาชกขญาณ เท่านั้นถือว่าเป็นยัญที่ใช้ทรัพย์น้อย ตระเตรียมน้อย แต่มีผลมาก มีอานิสงส์มาก และไม่มียัญอื่นใดยิ่งกว่ายัญนี้ ไม่มียัญใดดียิ่งกว่านี้ ไม่มียัญใดสำคัญเท่ายัญนี้ พระดำรัสนี้ทำให้พรานหมณ์เกิดความเลื่อมใสแล้วก็ปล่อยสัตว์ทั้งหมดที่ตนเตรียมบูชายัญนั้นให้เป็นอิสระ(อภัยทาน)

ต่อจากเรื่องยัญนี้แล้วพระพุทธเจ้าทรงประกาศอนุพุทฺธิกถาแก่ภิกษุทั้งหลาย ทรงแสดงให้พรานหมณ์ได้ดวงตาเห็นธรรม ประกาศตนเป็นอุบาสก รุ่งเช้าอีกวันก็นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ไปรับภัตตาหาร ณ สถานที่ที่ตนเตรียมบูชายัญ*

เป็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือว่า ทั้งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องการบูชายัญในแนวพุทธอย่างสมบูรณ์แบบแล้วก็ตาม พระองค์ก็ยังแสดงพระธรรมเทศนาขึ้นต้นอีกครั้งคืออนุพุทฺธิกถาซึ่งขึ้นต้นด้วยการพรรณนาเรื่องทานคือการให้ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านอาหารหรืออย่างมากก็ปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน

ยัญในแนวพุทธอีกแห่งปรากฏในทีฆนิกาย มหาวรรค ไม่ใช่พระพุทธพจน์ แต่เป็นพระธรรมเทศนาของพระกุมารกัสสปะ แสดงถวายแก่พระเจ้าปายาสีราชัญญะ ในเมื่อพระองค์ขอร้องพระกุมารกัสสปะว่า ขอจงชี้แจงวิธีบูชายัญ อันจะเป็นประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าตลอดกาลนาน พระกุมารกัสสปะเทศนาถวายว่า ยัญที่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกร หรือสัตว์ต่างๆ ชนิดได้รับความพินาศ และปฏิบัติากก็เป็นผู้มีความเห็นผิด ดำริผิด เจรจาผิด เลี้ยงชีพผิด พยายามผิด ระลึกผิด ตั้งใจผิด เช่นนี้มีผลไม่มาก มีอานิสงส์ไม่มาก ไม่เจริญรุ่งเรือง ไม่แพร่หลายมาก เปรียบเหมือนขวานผ่าเนื้อเอาพืชและไถไปสูป่า เขาพังหวานพืชที่หักที่เสีย ถูกลมและแดดเผาแล้ว ไม่มีแก่น ยังไม่แห้งสนิท ลงในนาอันเลวซึ่งเป็นพื้นที่ไม่ดี มิได้แผ้วถางต่อและนามาให้หมด ทั้งฝนก็ไม่ตกต้องโดยชอบตามฤดูกาล พืชเหล่านั้นจะฟุ้งออกงามไพบูลย์หรือ ขวานาจะได้รับผลไพบูลย์หรือก็เปล่าทั้งนั้น ในทางตรงกันข้ามกันนี้แล้ว ยัญใดที่ไม่ต้องฆ่าโค แพะ แกะ ไก่ สุกร หรือเหล่าสัตว์

* เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า Rhys David ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาพระสูตรนี้จึงจำกัดความหมายของคำว่ายัญ ตามที่กล่าวมาในตอนต้นบทที่ ๒

ต่างๆ ชนิดไม่ต้องถึงความพินาศ และปฏิคาหกก็เป็นผู้เห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ เช่นนี้ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก รุ่งเรือง มาก แพร่หลายมาก เปรียบเหมือนชาวนาถือเอาพืชและไถไปสูป่า เขาพึงหวานพืชที่ไม่หักไม่เสีย ไม่ถูกลมและแดดแผดเผา มีแก่น แข็งสนิท ลงในไร่เนาอันดี เป็นพื้นที่ที่ดี แฉ้วถางต่อและนาม หมดดีแล้ว ทั้งฝนก็ตกถูกต้องตามฤดูกาล พืชเหล่านั้นก็พึงเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ ชาวนา ก็พึงได้ รับประทานไพบูลย์ได้...พระธรรมเทศนาของพระกุมารกัสสปะก็คือเรื่องที่ทำนให้ข้อคิดเกี่ยวกับทายก ที่จะถวายยัญว่าไม่ต้องฆ่าสัตว์ให้พินาศ ไม่มีการเสียเลือดเนื้อของสัตว์ต่างๆ เนื้อความนี้คล้าย ตามพระพุทธพจน์ในยัญสูตรทุกประการ และในส่วนของปฏิคาหกนั้นถือว่าผู้ที่ดำเนินปฏิบัติ ตามมรรคมืองค์ ๘ เป็นปฏิคาหกชั้นเลิศ

แนวความคิดในเรื่องยัญของพระเจ้าปายาสีราชัญญะค่อนข้างเน้นไปที่ปฏิคาหกเป็น สำคัญ ทั้งนี้เพราะว่าพระเจ้าปายาสีราชัญญะเป็นนัตถิกทิวฐิปฏิเสธโลกนี้ โลกหน้า ปฏิเสธผล กรรมดีกรรมชั่ว

การบูชายัญในแนวพุทธมีหลักการพิจารณาอยู่ที่ว่าไม่ได้ให้ความสำคัญเรื่องเทพเจ้า เพราะถือว่าเทพเจ้ายังเป็นจำพวกเดียวกันที่ยังอยู่ในสังสารวัฏ ยังอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์เหมือน มนุษย์ ไม่ได้มอบความศักดิ์สิทธิ์ไว้ในคัมภีร์พระเวท เพราะถือว่าพระเวทเป็นฝีมือของคนในวรรณะ พรหมณ์ที่เรียกกันว่าฤาษีเท่านั้น ไม่ใช่เกิดจากการดลใจของเทพเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตอบ เกี่ยวกับยัญกรรมแล้ว พระองค์จะใช้พระดำรัสให้เหมาะสมกับคู่สนทนาเสมอ ตัวอย่างคือการเริ่มต้นของการบูชายัญที่ต้องใช้สัตว์หลายชนิด ชนิดละหลายร้อยตัว เมื่อเจ้าภาพในพิธีอยู่ใน สถานภาพใดทางสังคม พระองค์จะใช้พระดำรัสที่พอจะให้ฐานความคิดเดิมนั้นเป็นประโยชน์และ ความสุขอย่างแท้จริง เช่นตรัสถึงเรื่องยัญของพระเจ้าปเสนทิโกศลโดยให้ความหมายใหม่จากคำ เก่า และพระดำรัสในความหมายใหม่นี้มีความเกี่ยวข้องกับนโยบายการปกครองทั้งสิ้นซึ่งเหมาะ กับพระเจ้าปเสนทิโกศล เพราะพระองค์มีสถานภาพทางสังคมเป็นกษัตริย์ เป็นชนชั้นที่มีหน้าที่ ปกครอง การตรัสถึงนโยบายการปกครองจึงเหมาะสมกับสถานภาพของพระเจ้าปเสนทิโกศล. ตรัสถึงเรื่องการบูชายัญของกฏทันตพรหมณ์ด้วยการย้อนถึงสมัยที่พระองค์เสวยพระชาติเป็น พรหมณ์บุโรหิตของพระเจ้ามหาวชิตราช เพราะกฏทันตพรหมณ์อยู่ในชนชั้นปกครองระดับหนึ่ง คือปกครองดินแดนที่พระเจ้าพิมพิสารมอบให้อันเป็นดินแดนที่กฏทันตพรหมณ์สามารถเก็บส่วย สาอากรสร้างฐานะให้แก่ตนเองได้ โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเริ่มพระดำรัสด้วยการบูชายัญอย่างง่าย การบูชายัญที่สูญเสียทรัพย์น้อย ประหยัดมาก จากนั้นก็แสดงการบูชายัญที่ไม่ต้องใช้ทรัพย์ แล้ว ไปอวสานที่อุดมการณ์สูงสุดของพระพุทธศาสนาคือความเป็นพระอรหันต์อันเป็นการพัฒนาบุ คคลิกภาพตามลำดับขั้นตอน ทำให้กฏทันตพรหมณ์เลื่อมใสพระดำรัส มองเห็นสภาพที่เป็นจริง รุ่งเช้าอีกวันก็นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ไปฉันภัตตาหารที่หลุมยัญที่ตนเตรียมไว้

เป็นการถวายเป็นทานแทนการฆ่าสัตว์ ถึงแม้ว่าอย่างนั้นก็ตาม ตอนท้ายของพระสูตรพระองค์ได้แสดงอนุพุทธานุภาพซึ่งเป็นหัวข้อธรรมที่แสดงโดยลำดับอันมีการพรรณนาถึงทาน เป็นเบื้องต้นของหัวข้อธรรมอื่นๆ ที่แสดงความหมายได้ว่าทานที่หมายถึงการให้ เป็นธรรมที่สำคัญ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนทุกยุคทุกสมัย

การบูชาไฟในแนวพุทธ

การบูชาไฟถือว่าเป็นประธานในยัญกรรม ยัญพิธีหรือที่เรียกรวมๆ ว่าบูชายัญ แต่การบูชาไฟในแนวเดิมของพราหมณ์แทบจะไม่มี ความหมายในแนวพุทธเลย ซ้ำยังเป็นที่น่าตำหนิอีกด้วย หลักฐานปรากฏว่า พวกชฎิลบูชาไฟ โดยหวังความเป็นไปตามที่คิดได้เชื่อได้ในสมัยนั้น แต่พระพุทธเจ้าก็ตรัสยกย้ายพระธรรมเทศนาว่าไฟเป็นของร้อน เพราะความสับสนเนื่องแห่งภายในภายนอก ภายในคืออายตนะภายในคือตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ภายนอกคืออายตนะภายนอกคือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสและธรรมารมณ์ ทั้งนี้เป็นเพราะราคะ โทสะและโมหะ

นอกเหนือจากนี้แล้ว การบูชาไฟในแนวพุทธ มีปรากฏดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับอุคคตสรีรพราหมณ์ พระองค์ก็ทรงเน้นเรื่องไฟ เริ่มด้วยไฟราคะ โทสะ โมหะเป็นไฟกลุ่มแรก คือสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ต้องละหรือทำให้เบาบาง อย่างน้อยก็ตีกรอบของราคะโทสะโมหะ ไม่ให้รุนแรงเกินไป ไม่เช่นนั้นแล้วเสมือนหนึ่งว่าอยู่กับไฟ ตรัสถึงไฟอีกกลุ่มหนึ่งคืออาหุเนยัคคิ ทักขิเนยัคคิ และคณปตคคิ, อาหุเนยัคคิคือมารดาบิดา คนที่อยู่ครองเรือนต้องเอาใจใส่มารดาบิดา เลี้ยงดูท่าน, ทักขิเนยัคคิหมายถึงสมณชีพราหมณ์ที่คอยชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมศานต์ โดยพื้นฐานทางจิตใจของท่าน ท่านมีเมตตาต่อคนครองเรือนเป็นปกติวิสัยอยู่แล้ว คนครองเรือนจึงควรให้การเลี้ยงดูด้วยปัจจัยสี่ตามควรแก่ฐานะ, คณปตคคิหมายถึงคนที่ร่วมชายคาเดียวกันคือสามีภรรยา สามีภรรยาถือว่าเป็นคู่ทุกข์คู่ยาก ดังนั้น จึงต้องเอื้ออาทรต่อกัน หาไม่แล้วจะต้องเดือดร้อนเหมือนอยู่ในกองไฟ, ไฟกลุ่มสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าตรัสกับอุคคตสรีรพราหมณ์คือ กัญฐัคคิซึ่งหมายถึงไฟที่เกิดจากไม้หรือฟืน ไฟจำพวกนี้ไม่มีพิเศษอะไร นอกจากการใช้ประโยชน์ แต่ในขณะที่เดียวกันมันก็มีโทษ ดังนั้นจะใช้ก็ต่อเมื่อจำเป็น เมื่อเลิกใช้ก็ดับทิ้งหรือเก็บงำให้เรียบร้อย ไฟทั้งสามกลุ่มที่พระพุทธเจ้าตรัสนี้มีลักษณะของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของคนครองเรือนอันเป็นการแสดงออกของความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม เพราะว่าอุคคตสรีรพราหมณ์ยังอยู่ครองเรือน ต้องมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง การตรัสถึงพฤติกรรมของคนที่อยู่ร่วมสังคมจึงเหมาะสมกับอุคคตสรีรพราหมณ์.

การให้ทานในแนวพุทธ

ความหมายตามรูปศัพท์ของทาน

คำว่า ทาน มาจากธาตุทา ลง ฎ ปัจจัย เป็นกริยาศัพท์ แปลว่า ให้. เป็นกริยานามแปลว่า การให้. เป็นนามศัพท์ แปลว่า ของที่ให้ โดยวิเคราะห์ศัพท์ดังต่อไปนี้

ทียเตติ ทานํ แปลว่า ชื่อว่าทาน เพราะวิเคราะห์ว่า ให้. เป็นกริยานาม หมายถึงการให้

ทฺหคฺคตฺโต ทายติ รกฺขตฺตีติ ทานํ แปลว่า ชื่อว่าทาน เพราะวิเคราะห์ว่า ป้องกันคือรักษาไม่ให้ตกไปสู่ที่ชั่ว เป็นจุดมุ่งหมายของกริยา หมายถึง เจตนา

ทียติ อเนนาติ ทานํ แปลว่า ชื่อว่าทาน เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นวัตถุที่ให้ หมายถึง วัตถุที่ให้ สิ่งที่ให้

ความหมายโดยทั่วไปของทาน

จากรูปศัพท์ คำว่าทาน หมายถึงเอากิริยา ทานวัตถุและเจตนา. แต่โดยทั่วไปแล้ว ทานกินความกว้างถึงทักษิณา, พลีกรรมและสงเคราะห์ด้วย แต่ละคำและความหมายจะแยกกล่าวในวิถยนิพนธ์นี้ด้วย

คำไวพจน์ของทานในพระบาลี

คำว่าทาน มีคำที่ใช้แทนกันได้ในบางกรณีเช่น แจก, อนุเคราะห์, บูชา เป็นคำไวพจน์กัน มีค่าเท่ากัน ดังที่ปรากฏในพราหมณ์ธัมมยาคสูตรว่า ทานมีสองอย่างคืออามิสทานและธรรมทาน, การแจกมีสองอย่างคือแจกอามิสและแจกธรรม, การอนุเคราะห์มีสองอย่างคืออนุเคราะห์ด้วยอามิสและอนุเคราะห์ด้วยธรรม, การบูชามีสองอย่างคือบูชาด้วยอามิสและบูชาด้วยธรรม ในพระสูตรนี้สรุปว่า เหล่าสัตว์นอบน้อมพระตถาคตเจ้าผู้ทรงบูชาด้วยธรรม ไม่ทรงมีความตระหนี่ ทรงอนุเคราะห์หมู่สัตว์เสมอ ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงถึงฝั่งแห่งภพเช่นนั้น^๑

---

^๑พระโมคคัลลานมหาเถระ, อภิธานปุทธิปิภาสุจิและอภิธานปุทธิปิภาสุจิ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๕๐๙.

^๑พ. อิติ. ๒๕/๑๐๐/๓๕๒-๓๕๓

การให้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ เพราะการให้เป็นการแสดงความเอื้ออาทร ห่วงใยต่อกันในฐานะที่เป็นเพื่อร่วมเกิดแก่เจ็บตาย สังคมมนุษย์อยู่ได้ด้วย การให้และการรับตั้งแต่เกิดจนตาย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเป็นจริยธรรมระดับสากล แม้พระพุทธเจ้าทรงสอนสาวกใหม่เกี่ยวกับการให้ทานก็ยังแสดงถึงการไม่หวังไว้แต่เพียงพระองค์เดียว หรือพรรคพวกของพระองค์อย่างเดียว ในอุปาสิทวาหสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑนาสก^๕ ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า ดูก่อนคฤหบดี ตระกูลของท่านเป็นเหมือนบ่อน้ำของพวกนิครนถ์มานานแล้ว ท่านพึงสำคัญปัญหาบาตอันท่านพึงให้แก่พวกนิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปถึง ต่อไปเกิด... จากพระดำรัสสอนนี้ นอกจากจะสอนให้เห็นถึงความสำคัญของทานแล้ว ยังทำให้เห็นถึงความพระทัยกว้างของพระพุทธเจ้าอีกด้วย เพราะท่านอุบาสิทวาหนี้เป็นสาวกของนิครนถ์มาก่อน มิเพียงแต่เท่านั้น การที่พระพุทธเจ้าสอนการให้ทาน พระองค์จะสอนเหมือนกันหมด สอนคนธรรมดาเช่นไร ก็สอนพระราชาเช่นนั้น เพราะฉะนั้นทานคือการให้ จึงรวมความถึงการสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ จาคะ และการบริจาคอีกด้วย โดยมีสิ่งที่ให้หรือเสียสละคือทานวัตถุ

การสงเคราะห์ ความหมายตามรูปศัพท์คือ การหยิบ-ฉวย-ถือเอา, การถือเอาด้วยดี, การปรนปรีหรือการให้ความสุข โดยประการต่างๆ^๖ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน จำแนกที่มาเป็นสองคือคำสันสกฤต เป็น สงฺครห คำบาลีเป็น สงฺคห แล้วให้คำจำกัดความว่า สงเคราะห์เป็นคำนาม หมายถึง การช่วยเหลือ, การอุดหนุน, การรวบรวม ใช้เป็นกริยาแปลว่า อุดหนุน^๗ ในวิทยานิพนธ์นี้หมายเอาการช่วยเหลือ, การอุดหนุน

การอนุเคราะห์ ไม่มีความหมายปรากฏในสังสกฤต-ไท-อังกฤษ^๘ เพราะท่านแปลทับศัพท์ว่า อนุเคราะห์ และให้ความหมายว่า การอนุเคราะห์คือสงเคราะห์ เท่านั้น ไม่มีพิเศษอะไร.

^๕ม. ม. ๑๓/๖๘/๖๑

^๖องค์การคำคุณา, สังสกฤต-ไท-อังกฤษอภิธาน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๑), หน้า ๑๑๘๖.

^๗พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๗๗๖.

^๘องค์การคำคุณา, สังสกฤต-ไท-อังกฤษอภิธาน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๑), หน้า ๔๕.

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๕ ให้ความหมายว่า คำว่าอนุเคราะห์ ภาษาบาลีเป็น อนุคุณ ภาษาสันสกฤตเป็น อนุกรห ใช้เป็นกริยาแปลว่าเอื้อเฟื้อ, ช่วยเหลือ

จาจะหมายถึงการเสียสละ มีความหมายกว้าง หลายนัยกว่าทาน ในสารานุกรมพระพุทธศาสนา ฉบับประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส อธิบายว่า จาจะเป็นกิจสำคัญประการหนึ่งของชนผู้อยู่เป็นหมู่เหล่าในตระกูลอันหนึ่ง สามีกับภรรยา มารดาบิดากับบุตรยังต้องสงเคราะห์กันด้วยการให้ข้าวของ ญาติกับญาติ มิตรกับมิตรยังเอาใจกันด้วยการให้ปันซึ่งเป็นอุบายผูกไมตรี แต่การให้อย่างนี้จัดว่าเป็นการสงเคราะห์คือยึดเหนี่ยวน้ำใจ ผู้ใจคนผู้มีอภัยอาศัยเมื่อแผ่เมตตาแก่ชนขัดสน สละทรัพย์ของตนให้เพื่ออุปถัมภ์โดยฐานเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนี้จึงจัดว่าเป็นทาน...คิดเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้รับแล้วให้จัดว่าเป็น สัมปฐิสทานคือการให้ของสัตบุรุษ การให้เช่นนี้เป็นอุบายอุดหนุนให้คนได้บรรลุความเจริญเช่น รักษาโรคภัยไข้เจ็บของคนทั้งหลาย เพื่อบำรุงกำลังกายให้บริบูรณ์ ช่วยเหลือเกื้อกูลให้ได้ความรู้ความสามารถ อุปถัมภ์พระศาสนาอันสั่งสอนคนให้ประพฤติชอบ การให้ที่เป็นประโยชน์เช่นนี้จัดเป็นจาจะ เพราะฉะนั้น คำว่าจาจะจึงหมายถึงการเสียสละด้วยจิตคิดเป็นประโยชน์เกื้อกูล^๖

การบริจาค ความหมายตามรูปศัพท์คือการเสียสละอย่างเด็ดขาด ในที่นี้หมายถึงการเสียสละเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ หมายถึงการสร้างสาธารณประโยชน์เป็นทาน

คำไวพจน์ของคำว่าทาน เหล่านี้มีพิศดารในทานวรรค ทุกนิบาต อังคุดตรนิกายดังนี้ คือ ทาน. บุษบา. สละ. บริจาค. บริโภค. สมโภค. จำแนก. สงเคราะห์. อนุเคราะห์. เอื้อเฟื้อ^๗

เมื่อถือเอาตามนัยสารานุกรมพระพุทธศาสนา ฉบับประมวลพระนิพนธ์ฯ ทำให้มองเห็นความแตกต่างระหว่างคำไวพจน์ได้ดังนี้ ทานหมายถึงการให้ทั่วไป, การสงเคราะห์หมายถึงการให้เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน, การอนุเคราะห์หมายถึงการให้ด้วยความเอ็นดู, จาจะ(การเสียสละ)หมายถึงการเสียสละโดยเด็ดขาด ไม่มีการเรียกร้องผลตอบแทน, การบริจาคหมายถึงการเสียสละเพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ เช่นการก่อสร้างสะพาน ถนนหนทาง เป็นต้น

^๕พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๘๙๒.

^๖สารานุกรมพระพุทธศาสนา ฉบับประมวลพระนิพนธ์ พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘) หน้า ๑๕๘.

^๗อ. ทุก. ๒๐/๗๕๐-๗๕๙/๑๑๔-๑๑๖

การให้เป็นสิ่งจำเป็นต่อมนุษย์ แต่ผู้รับควรเป็นผู้ที่สมควรรับ เหมาะที่จะรับ เมื่อรับควรได้ประโยชน์ ทั้งผู้ให้ด้วย. ในแง่ผู้ให้ก็ให้ด้วยการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน มีจิตคิดจะให้ มีจิตคิดบริจาค มีจิตคิดเสียสละ สมดังที่อังกูรพาวณิกกล่าวว่ “สีหน้าของบุคคลโดยอมม่วงใสเพราะเห็นยาก บุคคลนั้นครั้งให้ทานแล้วมีใจเบิกบาน ข้อนี้เป็นความสุขของคนครองเรือน สีหน้าของบุคคลโดยอมม่วงใสเพราะเห็นยาก บุคคลนั้นครั้งให้ทานแล้วยอมปลาบปล้ำใจ นี่เป็น ความพร้อมแห่งบุคคลที่จะบูชาบุญ ส่วนทานวัตถุที่จะให้ ไม่จำเป็นเสมอไปที่จะต้องเป็นสิ่งมี ราคาแพง แต่สิ่งใดก็ตามที่มีความหมายต่อผู้รับ และเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ สิ่งนั้นๆ ก็ เป็นทานวัตถุที่ทรงค่าได้

ทานวัตถุ*

ทานวัตถุหมายถึงสิ่งที่ให้ จากการศึกษาพระไตรปิฎก พบว่าในคัมภีร์เก่าๆ คือคัมภีร์ อปทานบ้าง พุทธวงศ์บ้าง ทานวัตถุจะเป็นสิ่งที่แปลกๆ แต่ก็ เป็นธรรมชาติ เป็นสิ่งที่เหมาะสมแก่ฐานะของผู้ให้ กล่าวคือเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ต่ออาชีพหรือสภาพที่เป็นอยู่ของทายกทายิกาเสมอ เช่นหญิงหาน้ำถวายน้ำ เทพยดาชั้นดุสิตถวายดอกมณฑารพ (ซึ่งเป็นดอกไม้สวรรค์เท่านั้น) แต่พระวิปัสสิพุทธเจ้า คนเฝ้าสวนถวายขนุนลำมะลอ ลิงถวายมะพลับแต่พระสิทธัตถพุทธเจ้า นายสุมนมาลาการถวายดอกมะลิบานแต่พระสิขีพุทธเจ้า ช่างย้อมย้อมผ้าที่พระเจดีย์ถวายสี ช่างดอกไม้ถวายดอกไม้แต่พระสิทธัตถพุทธเจ้า ช่างสานถวายเสื่อลำแพน พรานเนื้อถวายเนื้อแต่พระวิปัสสิพุทธเจ้า เพชฌฆาตฆ่าหมูถวายเนื้อหมูผสมน้ำผึ้ง พญาหงส์ถวายดอกบัวแต่พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ช่างหม้อถวายภาชนะแก้วสังข์ ชาวนาถวายข้าวใหม่ ช่างไม้ถวายกระดาน คนตัดไม้ถวายไม้ไผ่

นอกจากนี้ ทานวัตถุที่เคยให้ในอดีตชาติยังปรากฏเป็นชื่อในปัจจุบันด้วยคือ มธุปινωνิกเถระถวายน้ำผึ้งแต่พระสิทธัตถพุทธเจ้า คันโธทกทายกเถระถวายหม้อน้ำหอมเพื่อรดต้นพระศรีมหาโพธิ์ สุจิตทายกเถระถวายเข็ม ปุพินปุชกเถระถวายทรายที่โพธิมณฑลของพระวิปัสสิพุทธเจ้า ธชทายกเถระถวายธง ลสุณเถระถวายกระเทียม ภิสาลูททายกเถระถวายเหง้ามัน ธูปทายกเถระถวายรูป เอกถัมภิกเถระถวายเสาเอกหอฉัน สยนทายกเถระถวายที่นอนแต่พระปทุมุตตรพุทธเจ้า โขมทายกเถระถวายผ้าเปลือกไม้ ดิณสันถรทายกเถระถวายหญ้ามาลา จังกมทายกเถระถวายที่จังกรม วัดถทายกเถระถวายผ้า ทุสสทายกเถระถวายผ้า สัปปีทายกเถระถวายเนยใส น้ำมัน ยุธิกปุปผิยเถระถวายดอกเข็ม

* พ. เปรต. ๒๖/๓๐๔-๓๐๕/๒๑๐-๒๑๑

* ทานวัตถุในหัวเรื่องนี้ ประมวลมาจากคัมภีร์อปทาน และ พุทธวงศ์ทั้งสิ้น

ไว้ในคัมภีร์อุปทาน เป็นการให้แก่คนที่มีความจำเป็น ให้เพื่อหวังผลในโลกปัจจุบัน ส่วนการให้ในคัมภีร์พุทธวงศ์ เป็นการให้ชั้นสูง สละสิ่งทั้งหมดที่ตนมีอยู่ หมดความอาลัยไยดีในทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นการสละเพื่อหวังผลในอุดมคติคือโพธิญาณเท่านั้น

แต่เมื่อว่าโดยรวม สิ่งที่ให้ก็คือทานวัตถุหรือไทยธรรม ที่พบมากจัดได้ ๖ กลุ่ม คือ

๑. ประเภทที่รับประทานได้
๒. ประเภทที่ใช้สักการบูชา
๓. ประเภทที่ใช้สอย
๔. ประเภทที่ใช้เป็นสาธารณประโยชน์
๕. อื่น ๆ
๖. ทานวัตถุชนิดพิเศษ

๑. ทานวัตถุประเภทที่รับประทานได้ นับว่ามีมาก เพราะถือว่าสัตว์โลกทุกชนิด ทรงตัวอยู่ได้เพราะอาหาร ทานวัตถุประเภทนี้ เท่าที่วิจัยพบมากที่สุด คือ เมล็ดงา น้ำผึ้ง ขนุนลำมะลอก ขาหนียโภชนียาหาร อาหารบิณฑบาต กล้วย เหง้ามัน รากบัว มะม่วง ผลตาล อ้อย มันมือเสือ กระเทียม ข้าวน้ำ ข้าวปายาส ภัจจาโภชนาหาร ลูกสะคร้อ ไบหมากเม่า ผักสด อาหารที่ทำด้วยแป้ง ข้าวยาคุ ข้าวต้ม สมอพิเภก มะกอก มันอ้อย ปลา นมโคสด เนยใส ขนุน พักเขียว ยาสมุนไพรร เนื้อหมูผสมน้ำผึ้ง มะพร้าว ผัก มะม่วงกะล่อน ข้าวสุกผสมน้ำนม แป้ง ขนหมูมมาส พุทรา ชมพู่ลูกหว้า แดง ข้าวสาลี เนื้อฟาน

๒. ทานวัตถุประเภทที่ใช้เป็นเครื่องสักการบูชา การให้เพื่อเป็นการบูชาถือว่าเป็นการให้ประการหนึ่ง อันแสดงออกถึงการเคารพ สักการะ เคารพ นบนอบ นับถือ

ผู้วิจัยพบว่าสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องบูชามักเป็นดอกไม้ หรืออาจเป็นสัญลักษณ์อย่างอื่นบ้างเล็กน้อยเช่น ดอกไม้บูชาพระสาวก ถวายดอกท้าววยายม่อมเพื่อบูชาพระชินาสพ พระเจ้าพิมพิสารบูชาพระพุทธเจ้าด้วยประทีป ของหอม รูป ดอกไม้ ดอกปทุม ธง น้ำหอม กิ่งไม้ ดอกอัญชัน ดอกมณฑารพ ดอกกรรณิการ์ มาลัยทิพย์ แก่นไม้จันทร์หอม ดอกหงอนไก่ ดอกบัว ดอกโกมุท ดอกคัตเค้า ดอกเทียนขาว ดอกคันทรง ดอกพิกุล ดอกนูนนาค ดอกจำปา แก่นจันทร์-ดอกรังพวงมาลัย ดอกปฐู ดอกปทุมทิพย์ ดอกปาริชาติทิพย์ ดอกผักตบ ดอกยี่เื้อ ดอกสน พวงมาลัย ดอกกากะทิง ดอกหางช้างป่า ดอกช้างน้ำว ดอกสัตตบรรณ ดอกกรพ้าขาว ดอกหงอนไก่ ดอกมะลิซ้อน ดอกทองกวาว ดอกกระทุ่ม ดอกมะกอก ดอกปทุม ดอกจำปา ดอกมะลิ ฝะอบไม้จันทร์ ดอกคูณ พวงดอกอ้อ ดอกการะเกด กำหางนกยูง ดอกกระดังทอง ดอกรังดอกอ้อ ฝะอบดอกไม้ ของหอม

๓. ทานวัตถุประเภทใช้สอย วัตถุที่ใช้สอยเป็นเครื่องบริโภคเฉพาะตัว ไม่เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์

ผู้วิจัยพบว่าสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเครื่องให้ เป็นสิ่งที่ให้เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลได้เช่นกัน คือ ท่อนหนัง ฎฎไม้้อ ไม้เท้า ผ้า เเชิงบาตร อาสนะ อาสนะดอกไม้ บาตรจีวร เครื่องลาด พัดใบตาล แคมดอกมะลิ พัดไม้้อ ร่ม พัดใบตาลลั่น กระโหลกน้ำเต้า รองเท้า ผ้าตุณนะ ผ้า เมืองจีน ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ รองเท้าทอง ฉัตร ผ้าไหมพัสดุ ร่ม หมอนอาสนะทองคำ เครื่องนุ่งห่ม ที่นอน ถ้า ผ้าปูถ้า ตั้งแก้ว ตั้งรองเท้า หญ้าคา

๔. ทานวัตถุที่ใช้เป็นสาธารณประโยชน์ ในที่นี้หมายถึงของที่ให้เพื่อใช้เป็นส่วนรวม เป็นของสาธารณะ ไม่เป็นเอกสิทธิ์ของผู้ใดผู้หนึ่ง

สิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์มีดังนี้ ที่จกกรม (ไปรย)ทรายบนทางเดิน สร้างเรือนไม้โพธิ์ (ไปรย)ทรายที่โพธิมณฑล ให้เรือข้ามฟาก สร้างสะพาน สร้างโรงไฟ สร้างสังฆาราม สร้างมณฑป ถวายตั้ง ถวายดนตรีทิพย์ ขุดสระน้ำ ขุดบ่อน้ำ สร้างวิหาร สร้างที่จกกรม สร้างเวจฎฎ สร้างเสนาสนะ สร้างฎฎสงฆ์ สร้างหนองราวสะพาน

๕. ทานวัตถุอื่นๆ ผู้วิจัยพบว่าทานประเภทนี้แปลกแตกต่างจากที่กล่าวมาแล้ว จึงจัดไว้เป็นแผนกหนึ่งดังนี้ ยานหยอดตา ช้างที่ใช้เป็นยานพาหนะ เครื่องลาดดอกไม้ การอารักขาพระอาราม ยาบำบัดไข้ ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ ถวายของหอมที่จิตกาธาน จุดคบเพลิง กระดิ่งทอง สีทาพระเจดีย์ เข็มเย็บผ้า มีด ยาสมุนไพรรองเท้า ประทีป น้ำมันไล้ทา เนยใส น้ำมันใช้เป็นยา ร่ม สฎฎ หญ้า ใบไม้ใช้เป็นอาสนะ เสาคอกหอนั้น ที่นอน ดินแดง ตะกอนเปรียง สีทวนกรรม กากเปรียงทำยา

๖. ทานวัตถุพิเศษ ทานวัตถุประเภทนี้มีลักษณะแปลกออกไปจากที่กล่าวมา ๕ อย่างข้างต้น คือเป็นทานวัตถุที่เป็นสัตว์เป็นๆ ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ลักษณะคือ

๖.๑ มนุษย์

๖.๒ อวัยวะของร่างกาย

๖.๓ สัตว์เดรัจฉาน

มนุษย์เป็นทานวัตถุชนิดหนึ่งที่มีผู้บังคับสละเป็นทาน คือคนหบดีมีเมีย ๔ คน จึงบริจาคเมียเป็นทานอันเป็นเหตุที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก พระเวสสันดรพระราชทานทั้งลูกเมียเป็นทาน นายพรานถวายตัวแก่วัดเพื่อเป็นไวยาวัจกร

ตนเองเป็นทานแก่ท้าวสักกะที่จำแลงตนเป็นพรานหมณ์ เต่าทอดตัวถวายเป็นสะพานให้พระพุทธรเจ้าเดินข้าม

นอกจากนี้แล้ว สัตว์บางชนิดก็เป็นทานวัตถุได้ แต่เป็นที่สังเกตว่าเป็นสัตว์ที่มีความหมายเช่น พระยาช้างซึ่งเป็นราชพาหนะ ม้าอาชาไนยเป็นสัตว์ที่ใช้ในการออกรบของชาวอารยัน ลูกโค โคนม ๑๐๐๐ ตัวซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจของชาวอารยัน บางแห่งกล่าวรวมๆ กันว่าทรัพย์สินสมบัติ

ทานวัตถุบางชนิดเป็นได้ทั้งสองอย่างคือทั้งกินได้ และเป็นประโยชน์อย่างอื่นเช่น ยาสมุนไพร บางอย่างกินได้ บางอย่างใช้ทา กินไม่ได้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบันทึกเกี่ยวกับทานที่ยิ่งใหญ่หรือมหาทาน

ทานวัตถุที่ปรากฏในทานูปัตติสูตร พระพุทธรเจ้าตรัสถึงทานวัตถุธรรมดาๆ ว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้ทานคือข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พักและเครื่องประทีปแก่สมณพรานหมณ์

ทานวัตถุ ไทยธรรมหรือของให้เป็นทาน เมื่อมองในแง่หนึ่งจะเห็นว่าทานวัตถุมีน้อยที่สุด ๒ ลักษณะคือที่ปนด้วยเลือด เช่นเนื้อผสมน้ำผึ้งเป็นต้น และที่ไม่ปนเลือด เช่นดอกไม้ ผลไม้ เป็นต้น เมื่อมองในแง่หนึ่งจะเห็นว่าความมุ่งหมายของผู้ให้มันต่างระดับกัน ในคัมภีร์อุปทานจะพบว่าเป็นการให้ธรรมดาๆ ซึ่งมีลักษณะที่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ส่วนการให้ในคัมภีร์พุทธวงศ์เป็นการเสียสละของพระโพธิสัตว์ผู้ซึ่งมุ่งมั่นต่อโพธิญาณ และเมื่อว่าโดยหลักการ ผู้ให้ทานมุ่งหวังประโยชน์ในแนวทางเดียวกันคือ เป็นไปเพื่อเจริญปีติปราโมทย์ เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข ตลอดกาลนาน

ความมุ่งหมายของการให้ทาน

ในทานูปัตติสูตร พระพุทธรเจ้าตรัสถึงเหตุเกิดของการให้ทานไว้ พร้อมทั้งระบุทานวัตถุ ดังต่อไปนี้

...บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้ทานคือข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พักและเครื่องประทีป แก่สมณพรานหมณ์ เขาให้สิ่งใดย่อมหวังสิ่งนั้น เขาเห็นกษัตริย์ มหาศาล พรานหมณ์มหาศาล คฤหบดีมหาศาลผู้ อิ่มเอิบด้วยกามคุณ ๕ เขามีความปรารถนาอยากเป็นอย่างนั้นบ้าง เขาตั้งจิตอธิษฐานภาวนาอยู่ จิตของเขาน้อมนึกไปในทางเลว ไม่เจริญยิ่งขึ้น เมื่อกายแตกไป เขาก็เป็นอย่างที่เขาอธิษฐานได้ แต่ข้อนั้นเป็นของคนมีศีล ไม่ใช่ของคนทุศีล ความปรารถนาแห่งใจของบุคคลที่มีศีล ย่อมสำเร็จได้เพราะ

จิตบริสุทธิ์...หรือแม้แต่ปรารถนาความเป็นเทวดาในชั้นฉกามาพรชั้นใดชั้นหนึ่ง กระทั่งถึงความ เป็นสหายแห่งพรหม ก็สามารถสำเร็จแก่บุคคลผู้มีศีล เพราะจิตบริสุทธิ์

เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า ทานวัตถุที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเป็นของธรรมดาที่เกื้อกูลต่อการ ดำรงชีพ คือข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พักและเครื่องประทีป ทั้งหมดนี้เมื่อยอแล้วยังคงเป็นปัจจัยที่จำเป็นต่อการครองชีพ

ทายก - ทายิกา

ผู้ให้ทานคือทายก ทายกเป็นบุลลึงค์ เพศชาย, ถ้าเป็นเพศหญิงจะใช้คำว่าทายิกา ใน วิทยานิพนธ์นี้ทายกทายิกาไม่จำเป็นต้องเป็นมนุษย์เสมอไป เพราะในพระไตรปิฎกโดยเฉพาะ อย่างยิ่งในชาดก บันทึกไว้ว่าแม้สัตว์เดรัจฉานก็เป็นทายกได้ สัตว์ในที่นี่มีเฉพาะสัตว์ป่าเท่านั้น ไม่ ปรากฏว่ามีสัตว์เลี้ยงตามบ้าน นอกจากสัตว์ป่าดังกล่าวแล้วยังมีสัตว์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย หลายอย่าง ซึ่งก็เป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่า

มนุษย์ที่เป็นทายกทายิกา มีทุกประเภท นับตั้งแต่กษัตริย์ พรานมณี คฤหบดี แม้ กระทั่งคนรับจ้าง ส่วนมนุษย์พิเศษคือนักบวช ฤๅษี ดาบสก็เป็นทายกได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ พระ เวสสันดร (กษัตริย์) พระราชทานพระยาช้างแก่พรานมณี สุเมธพรานมณี(พรานมณี) ผู้จับไตรเพท สละทรัพย์หลายร้อยโกฏิแก่คนนาถาและคนอนาถา ฤๅษี ดาบส (นักบวช) ถวายผักแด่พระสิทธัตถ พุทธเจ้า

สัตว์เดรัจฉานที่เป็นทายกคือเต่า กระต่าย ช้าง ลิง

สัตว์พิเศษซึ่งหาพบในวรรณคดีไทย ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นทายกทายิกาได้คือ กิณนรถวายดอกกรพ้าขาว กิณนรีถวายดอกอ้อแด่พระพระพุทธเจ้า ปิศาจถวายดอกไม้แด่พระวิ บัสนีพุทธเจ้า ยักษ์ถวายข่าน้ำ พญาครุฑถวายผ้าแด่พระอิตถทัสสีพุทธเจ้า นาคถวายข่าน้ำ และขานีโยชนียาหาร

เป็นที่น่าสังเกตว่าทายกทายิกา จะให้สิ่งใดๆ เป็นทาน สิ่งนั้นๆ จะเป็นสิ่งตามมีตามได้ และมีความสัมพันธ์กับอาชีพของตนเป็นส่วนใหญ่

ผู้ที่ประกาศตนในการให้ทาน

พระอริยบุคคลชั้นเสขะทั้งหมด ประสงค์จะสละปัจจัยสี่ โดยหวังว่าปฏิคาหกพึงรับของ ตนเท่านั้น อยากรับของคนอื่นเลย ปรากฏในมหาสังฆขันธกะ มหาวรรค วินัยปิฎก โรชะมัลลกะษัตริย์ กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ ว่า ขอพระคุณเจ้าทั้งหลายโปรดรับจีวร อาหารบิณฑบาต

เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริวารของข้าพระองค์ผู้เดียว อย่ารับของคนอื่นเลย^{๑๖} ประชาชนสร้างโรงงานแก่คนทั่วๆ ไป^{๑๗} อันเป็นการแสดงเจตนารมณ์ว่าพร้อมที่จะให้แก่ทุกคนโดยไม่เลือกว่าเป็นใคร พระเวสสันดรขอพรต่อพระอินทร์เรื่องทาน^{๑๘} อภิตติดาบสขอพรเรื่องทานต่อท้าวสักกะ^{๑๙} พระโพธิสัตว์อายุเพียงเจ็ดขวบก็ทรงมีความคิดที่จะบริจาคหทัย ดวงตา เลือดเนื้อและร่างกายเป็นทาน^{๒๐} ปิลินทวัจจะประกาศตนเป็นทายก^{๒๑} โกสิยพราหมณ์ประกาศที่จะพระราชทานสิ่งใดๆ แก่ใครก็ได้ทั้งเข้าทั้งเย็น^{๒๒} แต่ก่อนจะมาถึงขนาดนี้ ท่านก็หลงอเจลกมานาน

ท่านที่เป็นทายกทายิกาเหล่านี้ แต่ละคนมีพื้นฐานเดิมต่างกัน ความมุ่งหมายอาจจะต่างกันบ้าง เหมือนกันบ้าง แต่ทุกท่านมีเจตนารมณ์อย่างเดียวกันว่าให้ มีเหมือนกันอยู่อย่างเดียวกันคือบุรุษเพศ ไม่มีกล่าวถึงสุภาพสตรี โดยข้อเท็จจริงแล้ว สุภาพสตรีเป็นผู้ให้มากกว่าสุภาพบุรุษ เพราะเมื่อเปรียบเทียบสถานภาพระหว่างชายกับหญิงแล้ว ผู้หญิงโปรดปรานการให้ทานมากกว่าผู้ชาย หลักฐานที่อ้างอิงได้ พบมากที่สุดใ้ในเทวดาสังยุตต์ สังยุตตนิกาย ปรากฏว่าเทวดาสรรเสริญการให้ทาน ตำนานความตระหนี่ แต่ใน เทวปุตตสังยุตต์ สังยุตตนิกาย เทพบุตรสรรเสริญทานไม่ก็องค์เท่านั้น ส่วนใหญ่บุญกรรมที่พาให้เกิดเป็นเทพบุตรเป็นเรื่องของความโลดโผนมากกว่าอย่างอื่น

หลักฐานเกี่ยวกับผู้ให้ทานที่เป็นวัตถุจำนวนมากๆ หรือทานวัตถุที่สำคัญ ทานวัตถุที่หาได้ยาก ผู้ให้ทานมักจะเป็นผู้ที่มีฐานะดี เช่นพระเจ้ามโหสถที่สสนะทรงดำริที่จะขุดสระโบกขรณีที่พรั่งพร้อมด้วยดอกอชุล ดอกปทุม โกมุท นุณชริก ซึ่งผลิดอกทุกฤดูกาล เพื่อไม่ให้คนที่เข้าเฝ้าต้องกลับบ้านมือเปล่า เสร็จแล้วก็ทรงวางบุคคลผู้ที่จะเชิญให้ทุกคนอาบน้ำแล้วรับดอกบัวเหล่านั้นกลับบ้าน ต่อจากนั้น ก็ให้ตั้งสิ่งของไว้ที่ขอบสระโบกขรณี คือตั้งอาหารไว้เพื่อคนที่ต้องการอาหาร ตั้งน้ำไว้เพื่อคนที่ต้องการน้ำ เตรียมผ้าไว้สำหรับคนที่ต้องการผ้า เตรียมยานไว้สำหรับคนที่ต้องการยาน เตรียมที่นอนไว้สำหรับคนที่ต้องการที่นอน เตรียมสตรีไว้สำหรับคนที่ต้องการสตรี เตรียมเงินไว้

^{๑๖}วินย. ๕/๖๐/๑๐๓

^{๑๗}วินย. ๒/๔๔๕/๒๔๒

^{๑๘}พ. ขา. ๒๘/๓๓๑๖/๔๕๒

^{๑๙}พ. ขา. ๒๗/๑๘๗๘/๓๕๕

^{๒๐}พ. ขา. ๒๘/๒๖๘๓/๓๗๙

^{๒๑}พ. ขป. ๓๒/๑-๒๐๗/๔๙๓-๕๑๙

^{๒๒}พ. ขา. ๒๘/๒๓๔๑-๒๓๔๒/๓๒๖-๓๒๗

สำหรับคนที่ต้องการเงินและทองสำหรับคนที่ต้องการทอง^{๑๙} พระเจ้าปายาสีพระราชทานโภชนาหารคือปลายข้าวซึ่งมีน้ำผักดองผักเป็นกับข้าวและพระราชทานผ้าเนื้อหยาบ^{๒๐} อังกรพาณิช เคยให้ทานมากมายดังที่พระสังคีติกาจารย์^{๒๑} กล่าวว่า

ในเรื่องของอังกรพาณิชผู้มั่งบุญ โภชนะอันเขาให้แก่หมู่ชนวันละหกหมื่นเล่มเกวียนเป็นประจำ พ่อครัวสามพันคนประดับด้วยต่างหูอันวิจิตรด้วยมุกดาและแก้วมณี เป็นผู้ชวนขวยในการให้ทาน พวกเข้เข้าไปอาศัยอังกรพาณิชเลี้ยงชีวิต มาณพหกหมื่นคนประดับด้วยต่างหูอันวิจิตรด้วยแก้วมุกดาและแก้วมณี ช่วยกันฝ่าฟันเพื่อหุงต้มอาหารในมหาทานของอังกรพาณิชนั้น พวกนารีหนึ่งหมื่นหกพันคนประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวงช่วยกันบดเครื่องเทศสำหรับปรุงอาหารในมหาทานของอังกรพาณิชนั้น นารีอีกหนึ่งหมื่นหกพันคนประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ถือทัพพีเข้ายื่นคอยรับใช้ในมหาทานของอังกรพาณิชนั้น ได้ให้ของเป็นอันมากแก่มหาชนโดยประการต่างๆ ด้วยมือของตน โดยความเคารพและความยำเกรงในกษัตริย์ ให้ทานโดยประการต่างๆ...

เมื่อให้สิ่งที่ไม่มากมายจนถึงขนาดตัวอย่างดังกล่าวมานี้ ก็ไม่เป็นการเสียหายอันใด เพราะการให้เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับความรู้สึกของคนจะให้มากกว่า การให้สิ่งเล็กน้อยมิใช่เกณฑ์ตัดสินว่าได้ผลน้อย เพราะทานใดๆ ก็ตาม มีผลมากน้อยเพราะศรัทธาเป็นต้นนำ ถ้ายังเก้อเขินแล้ว ก็ไม่สามารถบรรลุสมาธิได้เลย แม้เพียงดอกไม้ดอกเดียว เมื่อให้ด้วยศรัทธาก็สามารถได้รับการบำรุงบำเรอในสวรรค์เป็นเวลาตั้ง ๘๐ โกฎิปี^{๒๒} ก็ได้ ทั้งนี้การให้และสิ่งที่ให้จะต้องสัมพันธ์กับผู้ที่จะรับด้วยเสมอ เพราะพระพุทธพจน์ว่า ควรเลือกแล้วจึงให้ (วิเจยฺย ทานํ ทาทพฺพํ) เพราะการเลือกแล้วจึงให้อันพระสุคตทรงสรรเสริญ (วิเจยฺย ทานํ สุกตปฺปสตุถํ)

ปฏิคาหก

ปฏิคาหกหมายถึงผู้รับทาน สมัยพุทธกาลและก่อนสมัยพุทธกาลประชาชนในอินเดีย โดยเฉพาะในคำสอนของพรหมณ์ถือว่า ปฏิคาหกชั้นเลิศคือชนชั้นวรรณะพรหมณ์ ดังที่ปรากฏ

^{๑๙}ที. มหา. ๑๐/๒๕๔/๒๐๘

^{๒๐}ที. มหา. ๑๐/๔๓๙/๓๘๙

^{๒๑}ฐ. เปต. ๒๖/๓๐๖-๓๑๒/๒๑๑. พระสังคีติกาจารย์ คือพระอาจารย์ผู้ทำสังคายนา (ร้อยกรองพระธรรมวินัย)

^{๒๒}ฐ. เถร. ๒๖/๙๖/๓๑๒

ในชาตุนุสโสณีสสูตร^{๒๓} ว่า ชาตุนุสโสณิพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณโคดม ผู้ใดมีบุญ มีสิ่งที่พึงให้ด้วยศรัทธา มีอาหารที่จะพึงให้แก่คนอื่นหรือมีไทยธรรม ผู้นั้นควรให้ทานในพราหมณ์ผู้ใดวิชชาสาม วิชชาสามในที่นี้ ชาตุนุสโสณิพราหมณ์ขยายความว่า พราหมณ์ในโลกนี้ เป็นอุภโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิสะอาดดีตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครจะคัดค้านติเตียนได้ด้วยอ้างถึงชาติ เป็นผู้เล่าเรียนทรงจำมนต์ รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิคคณฑุ คัมภีร์เกฏฐะพร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสเป็นที่ห้า เป็นผู้เข้าใจในตวับท เป็นผู้เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะ และตำราทำนายมหาบุริสลักษณะ...นี่คือลักษณะของพราหมณ์ที่ได้วิชชาสามในทัศนะของพราหมณ์ ในทัศนะของพระพุทธเจ้าเป็นอีกอย่างหนึ่ง เพราะในจำนวนคนที่เรียนจบไตรเพทแล้วก็ยังมีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องลักษณะของคนที่จะเป็นพราหมณ์ได้ เช่นการสนทนาระหว่างวาเสฏฐมาณพกับภารทวาชมาณพผู้เป็นเพื่อนกัน ทั้งสองคนนี้เป็นผู้เรียนจบไตรเพทในสำนักอาจารย์เดียวกัน แต่มีความเห็นไม่ตรงกันเกี่ยวกับคุณสมบัติของคนที่จะเป็นพราหมณ์ โดยที่วาเสฏฐมาณพมีความเห็นว่า คนที่จะเป็นพราหมณ์ได้ต้องเป็นคนที่เกิดมาดีทั้งสองฝ่าย ทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดาเจ็ดชั่วคน ไม่มีใครคัดค้านติเตียนได้โดยชาติกำเนิด^{๒๔} ความเห็นเช่นนี้ถือเอาตามชาติกำเนิด ตามชั้นวรรณะ ส่วนภารทวาชมาณพกลับมีความเห็นว่าคนที่มีศีลและมีความประพฤติดี เพียงเท่านั้นก็เป็นพราหมณ์ได้ ความเห็นเช่นนี้ถือเอาตามพฤติกรรมที่แสดงออก ทั้งสองคนเพื่อนกัน ไม่อาจยอมรับเหตุผลของกันและกัน จึงพากันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลให้วินิจฉัย จากนั้นพระพุทธเจ้าทรงประทานแนวคิดที่น่าพิจารณา โดยตรัสถึงพืชพันธุ์ต่างๆ ที่ต่างกันก็มีเหมือนกันก็มี เพราะมีหลายเผ่าพันธุ์ สัตว์บกสัตว์น้ำที่ต่างกันก็มีเหมือนกันก็มี เพราะมีหลายเผ่าพันธุ์ หมู่คนที่บินไปในอากาศที่ต่างกันก็มี ที่เหมือนกันก็มี เพราะมีหลายพันธุ์ แต่มนุษย์มีพื้นฐานตามธรรมชาติไม่ต่างกันมากมายอะไรนัก อวัยวะของคนทั้งหมดโลกเหมือนกันทั้งนั้น ไม่ได้แยกแยะว่าของวรรณะใดเป็นอย่างนั้นอย่างนี้สรุปแล้วพระพุทธพจน์ตอนนี้มีใจความสำคัญคือ คนเราต่างกันเพราะหน้าที่การงานเท่านั้น ไม่ใช่เพราะชาติกำเนิดเลย เพราะคนในวรรณะ(ที่สมมติกันว่าเป็น)พราหมณ์เองหากทำชั่วก็ไม่ได้ และมีพระพุทธพจน์ที่แสดงถึงการที่พราหมณ์ประกอบกรรมที่เลวหลายพระสูตร เช่นในโสณสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าพราหมณ์เลวกว่าสุนัขก็มี เช่นพระพุทธพจน์^{๒๕} ว่า ธรรมเก่าแก่ ๕ ประการของพราหมณ์ บัดนี้กลับปรากฏในจำพวกสุนัข ไม่ปรากฏในพวกพราหมณ์ ธรรม ๕ ประการ คือ

^{๒๓} อ. ดิก. ๒๐/๙๑๘/๒๑๓-๒๑๔

^{๒๔} ปุ. สุต. ๒๕/๖๐๐-๖๐๓/๔๙๔

^{๒๕} อ. ปญจก. ๒๒/๑๙๑/๒๔๔

๑. เมื่อก่อนพราหมณ์ยอมสมรสกับนางพราหมณ์เท่านั้น ไม่สมรสกับคนที่ไม่ใช่นางพราหมณ์ แต่บัดนี้พราหมณ์สมรสไม่เลือกว่าเป็นพราหมณ์หรือไม่ใช่พราหมณ์ ปัจจุบันนี้ พวกสุนัขสมรสกับสุนัขตัวเมียเท่านั้น ไม่สมรสกับสัตว์ตัวเมียที่ไม่ใช่สุนัข นี่เป็นคุณธรรมเก่าแก่ของพราหมณ์ที่เลื่อนหายไปจากพราหมณ์ปรากฏในสุนัข

๒. เมื่อก่อนเมื่อพราหมณ์จะสมรสยอมสมรสกับนางพราหมณ์ที่มีระดูเท่านั้น ไม่สมรสกับนางพราหมณ์ที่ยังไม่มีระดู บัดนี้พราหมณ์ยอมสมรสกับนางพราหมณ์ที่มีระดูบ้าง ยังไม่มีระดูบ้าง. บัดนี้สุนัขยอมสมรสกับสุนัขตัวเมียที่มีระดูเท่านั้น ไม่สมรสกับสุนัขตัวเมียที่ยังไม่มีระดู นี่เป็นคุณธรรมเก่าแก่ของพราหมณ์ที่เลื่อนหายจากพราหมณ์ไปปรากฏในสุนัข

๓. เมื่อก่อนพวกพราหมณ์ไม่ยอมซื้อขายพราหมณ์ ยังการอยู่ร่วมกันกับนางพราหมณ์ให้เป็นไปด้วยความรัก ความผูกพัน บัดนี้พวกพราหมณ์ยอมซื้อ-ขายนางพราหมณ์ ยังการอยู่ร่วมกันกับนางพราหมณ์ให้เป็นไปกับด้วยความรัก ความผูกพัน บัดนี้ พวกสุนัขยอมไม่ซื้อ ไม่ขายสุนัขตัวเมีย ยังการอยู่ร่วมกันให้เป็นไปกับด้วยความรัก ความผูกพัน นี่เป็นคุณธรรมเก่าแก่ของพราหมณ์ที่เลื่อนหายจากพราหมณ์ไปปรากฏในสุนัข

๔. เมื่อก่อน พราหมณ์ไม่ทำการสะสมทรัพย์เลย ไม่ว่าจะเป็ข้าวเปลือก หรือเงินทอง บัดนี้พวกพราหมณ์ยอมทำการสะสมทรัพย์ไม่ว่าจะเป็นข้าวเปลือกหรือเงินทอง พวกสุนัขยอมไม่ทำการสะสมทรัพย์เลยไม่ว่าจะเป็นข้าวเปลือกหรือเงินทอง นี่เป็นคุณธรรมที่เก่าแก่ของพราหมณ์ซึ่งเลื่อนหายจากพราหมณ์ไปปรากฏในสุนัข

๕. เมื่อก่อนพวกพราหมณ์ยอมแสวงหาอาหารเย็นเพื่อรับประทานในเวลาเย็น อาหารเช้าเพื่อรับประทานในเวลาเช้า บัดนี้พวกพราหมณ์บริโภคอาหารให้อิ่มตามความต้องการแล้ว ถือเอาส่วนที่เหลือไปด้วย บัดนี้พวกสุนัขยอมแสวงหาอาหารเช้าเพื่อกินในเวลาเช้า ย่อมแสวงหาอาหารเย็นเพื่อกินในเวลาเย็น นี่เป็นคุณธรรมที่เก่าแก่ของพราหมณ์ซึ่งเลื่อนหายจากพราหมณ์ไปปรากฏในสุนัข

จากหลักฐานข้อนี้ ไม่ใช่พราหมณ์จะเลวทั้งหมด แต่กิริยาอาการดังกล่าวมานี้ทำให้มองเห็นว่าเป็นพระพุทธรพจน์ที่ตรัสถึงพฤติกรรมให้เปรียบเทียบในด้านกาลเวลาและพฤติกรรมของคน เพื่อที่จะให้ผู้ฟังแยกแยะความผิดและความถูกต้องออกจากกันได้ว่าอย่างไรเหมาะสม อย่างไรไม่เหมาะสม การจุดประกายความคิดเช่นนี้ ทำให้ปฏิคาหกผู้รับทานในพระพุทธศาสนามีความเด่นชัดขึ้น

ด้วยอิทธิพลของคำสอนในพระพุทธศาสนาทำให้ค่านิยมเรื่องปฏิคาหกต้องเปลี่ยนจากพราหมณ์มาเป็นปฏิคาหกแนวพุทธ โดยปกติแล้วปฏิคาหกก็เหมือนทายก คือไม่ถูกจำกัดว่าต้อง

เป็นมนุษย์เสมอไป แม้สัตว์เดรัจฉานทั่วไปก็เป็นปฏิกาหฺกได้เช่นกันเช่นการให้ทานแก่ปลาที่ดูบุญดังที่ปรากฏในมัจฉทานชาดก ว่า ปลาทั้งหลายมีราคาหนึ่งพันกหาปณะกับ ๗ มาสก ไม่มีผู้ใดผู้หนึ่งเชื่อเลยสักคน แต่ในที่นี้เรามีเพียง ๗ มาสกเท่านั้นก็ซื้อปลาตัวนั้นได้ ท่านได้ให้โภชนะแก่ปลาทั้งหลาย แล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่เรา เราชะลิกถึงส่วนบุญนั้น และความนอบน้อมที่ท่านได้กระทำแล้ว จึงรักษาทรัพย์ของท่านนี้ไว้^{๒๖}

เนื้อเรื่องจากมัจฉทานชาดกนี้ ทำให้ทราบว่าการที่ซื้อปลาได้ในราคาถูกก็เพราะคนซื้อเคยให้ทานแก่ปลามาก่อน ผลบุญกุศลจึงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการให้ทานแก่สัตว์เดรัจฉานก็ได้านิสงส์เช่นกัน เพียงแต่ว่าการให้ทานแก่สัตว์เดรัจฉานมีผลน้อยกว่าการให้ทานแก่มนุษย์เท่านั้น ในหมู่มนุษย์ด้วยกันก็ยังมีแบ่งเป็นชั้นๆ ตามคุณสมบัติมนุษย์ที่เป็นปฏิกาหฺกได้ไม่เฉพาะที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น แม้คนตายก็เป็นปฏิกาหฺกได้เช่นกัน เพียงแต่การให้ทานแก่คนตายมีกระบวนการพิเศษต่างหาก และเรียกทานชนิดนี้ว่าทักษิณา การให้กับการรับถึงแม้จะเป็นของคู่กัน แต่ในพระไตรปิฎกยังกล่าวถึงการให้ที่ไม่ต้องมีคนรับ เพียงใช้คำว่าจาคะหมายถึงเสียสละคือสละความไม่ดีไม่งามออกจากตนเอง จากจิตใจ จากจิตสำนึก เช่นสละทิฐิมานะ ละความเห็นแก่ตัว สละความเห็นผิดเป็นต้น การสละเช่นนั้นไม่มุ่งหมายในวิทยานิพนธ์นี้ การเสียสละในวิทยานิพนธ์มุ่งหมายเอาการให้ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลของคนที่ยอาศัยในสังคมแก่คนที่อาศัยอยู่ในสังคมเท่านั้น

โดยทั่วไป ก่อนสมัยพุทธกาล ชาวอินเดียถือว่าการให้ทานแก่พรานหมณ์เป็นการบุญที่ยิ่งใหญ่ ตัวอย่างเช่นในมหาสุตโสมชาดก อันเป็นบางส่วนที่แสดงถึงว่า การให้ทานในสมณพรานหมณ์เป็นจุดมุ่งหมายในชีวิต เมื่อได้ทำแล้วก็ถือว่าเป็นบรรลุจุดมุ่งหมายในบางส่วนของภารกิจเกิดมา เช่นข้อความที่ระบุว่า^{๒๗} หม่อมฉันให้ทานเป็นอันมากแก่ประชาชนจำนวนมาก ได้บำรุงสมณพรานหมณ์ให้อิ่มหนำสำราญ ได้ชำระทางปรโลกให้บริสุทธิ์ ผู้ที่ดำรงอยู่ในธรรมใครเล่าจะพึงกลัวตาย หม่อมฉันให้ทานเป็นอันมากแก่ประชาชนจำนวนมาก ได้บำรุงสมณพรานหมณ์ให้อิ่มหนำสำราญ จึงไม่เดือดร้อนที่จะไปสู่ปรโลก..

แต่เมื่อมองในแง่ของการหวังผลหรืออานิสงส์ในพระไตรปิฎกได้จำแนกปฏิกาหฺกเป็นชั้นๆ^{๒๘} พระพุทธเจ้าสรรเสริญการให้ทานที่เป็นของกลางที่เรียกว่าสังฆทาน หมายถึงสงฆ์หรือหมู่เป็นปฏิกาหฺก เมื่อว่าโดยหลักฐานทั่วไปแล้ว ทุกคนมีสิทธิ์เป็นผู้รับทานได้ เพราะเมื่อก่อนนั้น พระ

^{๒๖}พ. ขา. ๒๗/๔๖๓-๔๖๔/๑๑๙-๑๒๐

^{๒๗}พ. ขา. ๒๕/๙๕๔-๙๕๕/๑๔๗

^{๒๘}ม. อ. ๑๔/๓๗๖-๓๗๗/๔๑๕-๔๒๒

นางมุสดีพระมารดาของพระเวสสันดร เคยให้ทานแก่คนยากจน, คนป่วยไข้, คนแก่, ยาจก, คนเดินทาง, สมณพราหมณ์, คนสิ้นเนื้อประดาตัวและคนไม่มีอะไรเลย^{๒๙} จากการกระทำของพระนางมุสดี ในพระเวสสันดรชาดกทำให้ทราบถึงว่าพระนางมุสดีทรงให้ทานในลักษณะของการสงเคราะห์ซึ่งมีความหมายหนึ่งของท่าน คราวที่พระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ก็เคยให้ทานในลักษณะอย่างเดียวกันมาแล้ว ดังที่ปรากฏว่า เราได้ให้ทานอันประเสริฐนั้นแก่คนไม่มีทรัพย์, คนเดินทางไกล, ยาจกและคนหลงทาง เพื่อต้องการบรรลุสัมโพธิญาณอันประเสริฐ^{๓๐} เมื่อมองในแง่ของการบำเพ็ญบารมี ปฏิภาณผู้รับทานไม่จำเป็นต้องเป็นใครโดยเจาะจง การให้ทานในลักษณะเช่นนี้จึงไม่ต้องพิถีพิถันเรื่องผู้รับ เพราะความสำคัญอยู่ที่เจตนาหรือความมุ่งหมายของการให้คือโพธิญาณ แต่เมื่อว่าโดยการจำแนกความเหมาะสมและไม่เหมาะสมแล้ว ยังมีการจำแนกต่อไปอีกว่าควรให้อะไรแก่ใคร จึงจะถูกต้องต่อความต้องการ เหมาะสมแก่สถานะ ดังที่ปรากฏในอิสัสตถสูตร^{๓๑} ความว่า

...ควรสร้างอาคารอันเป็นที่รื่นรมย์ไว้ให้ผู้ซึ่งคงแก่เรียนพำนักอาศัย ควรขุดบ่อน้ำไว้ในป่าที่กันดารน้ำ สร้างสะพานในที่ที่เป็นหล่ม ถวายข้าวน้ำ ของเคี้ยว ผ้าและเสนาสนะทั้งหลาย ในทานผู้ซึ่งตรงทั้งหลาย ด้วยจิตใจที่ผ่องใส เมฆมีสายฟ้าแลบแปลบปลาบ มียอดดั่งร้อยส่งเสียงคำรามร้องกระหึ่มอยู่ หลังน้ำฝนให้ตกลงมา ทำพื้นพสุธาให้ชุ่มฉ่ำ ทำที่ดอนให้มีน้ำเจิ่งนองได้ ฉันท ไท หายกผู้มีศรัทธา เป็นบัณฑิต ได้รับการศึกษาแล้ว ย่อมจัดหาโภชนาหารมาเลี้ยงวณิพกด้วยข้าวน้ำให้อิ่มหนำสำราญใจ เทียวไปในโรงทาน ร้องสั่งว่า ให้เขาเถอะ ให้เขาเถอะดังนี้ หายกนั้นบรรลือเสียงดังประดุจเสียงเมฆกระหึ่มในขณะที่ฝนตกฉนนั่น สายธารแห่งบุญอันไพบลูดย่อมทำให้หายกชื่นใจ...

ในอิสัสตถสูตรนี้ระบุปฏิภาณเป็นพวกๆ เป็นกลุ่มๆ คือสร้างโรงเรียนสำหรับครูอาจารย์อาศัย เป็นที่ศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาในลักษณะของการพึ่งพาเรียกว่านิสิตหรือที่เรียนแล้วกลับบ้านเรียกว่านักศึกษา กระทั่งถึงการให้ข้าวน้ำแก่ผู้ที่จำเป็น ส่วนปัจจัยสี่คือข้าวน้ำหรืออาหารบิณฑบาต, ผ้า, เสนาสนะและเภสัชบริขารที่บำบัดความเจ็บไข้ ย่อมสมควรแก่พระสงฆ์ พระสงฆ์จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอาหุเนยยบุคคลซึ่งหมายถึงบุคคลที่ควรแก่ของค่านับ มี ๑๐ จำพวกดังนี้

๑. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

^{๒๙}พ. จรียา. ๓๓/๗๕/๖๑๙

^{๓๐}พ. อป. ๓๒/๖๗/๘

^{๓๑}ส. ส. ๑๕/๑๓๕/๑๓๖-๑๓๗

ทานธรรมดากับมหาทาน

ผู้วิจัยพบว่ามีคำที่แทรกมาด้วยคำหนึ่งคือมหาทาน นอกจากทานธรรมดาที่ใช้คำว่าทานเสมอๆ ทั้งสองคำนี้ เมื่อว่าโดยทานวัตถุแล้วไม่มีความต่างกันแต่อย่างใด กล่าวคือทานวัตถุอย่างเดียวกัน เป็นมหาทานก็ได้ เป็นทานธรรมดาก็ได้ บางแห่งทานทั้งหมด(สรรพวัตถุทาน) เช่น ข้าวน้ำถือว่าเป็นทานธรรมดา^{๓๔} วัตถุทานคือข้าวน้ำนั้นก็จัดเป็นมหาทานได้^{๓๕} ข้าวน้ำเป็นสรรพวัตถุทานก็ได้^{๓๖} ดวงตาถือว่าเป็นของสูงสละได้ยากในโลก แต่การให้ดวงตาเป็นทานถือว่าเป็นทานธรรมดา^{๓๗} พระนางมัทรีคูบารมีของพระโพธิสัตว์ แม้เป็นนางชัตติยานีผู้ประเสริฐ ก็ถือว่าเป็นทานธรรมดาที่พระเวสสันดรพระราชทานแก่พราหมณ์ อย่างนี้เป็นต้น แต่มีที่สังเกตสองประการที่ทำให้วัตถุทานเป็นทานธรรมดาหรือเป็นมหาทาน คือมหาทานจะพบบ่อยครั้งในกรณีที่ถวายหลังจากการเฉลิมฉลองหรือถวายสาธารณประโยชน์บางอย่างเช่นสร้างสะพาน เมื่อถวายสะพานเสร็จแล้วก็ถวายมหาทาน^{๓๘} และอีกประการหนึ่งคือมหาทานต้องทำด้วยความอุตสาหะอย่างยิ่งวด กล่าวคือต้องใช้เวลาย่างน้อย ๗ วัน และตัวอย่างของอังกูรพาดินชเป็นต้น แต่เมื่อว่าโดยทานวัตถุแล้วทั้งทานธรรมดาและมหาทานก็คือข้าวน้ำนั่นเอง เช่นพระนางชัตติยานีพึงธรรมแล้วจึงถวายมหาทาน^{๓๙} มหาทานในที่นี้ก็คือข้าว น้ำ อันเป็นทานธรรมดานั่นเอง ไม่มีพิศดารอันใด การให้ธรรมดาที่ทำให้ยิ่งใหญ่ เป็นมหาทานมีกล่าวไว้ในเวทมสูตร^{๔๐} ว่า เวทมพราหมณ์ได้ให้ทานเป็นมหาทานอย่างนี้คือ ให้ถาดทองอันเต็มด้วยรูปียะจำนวน แปดหมื่นสี่พันถาด. ถาดรูปียะเต็มด้วยทองจำนวนแปดหมื่นสี่พันถาด. ถาดสำริดเต็มด้วยเงินจำนวนแปดหมื่นสี่พันถาด. ให้ช้างจำนวนแปดหมื่นสี่พันเชือก มีเครื่องประดับล้วนเป็นทอง มีธงทองคลุมข่ายด้วยทอง, ให้รถจำนวนแปดหมื่นสี่พันคัน หุ้มด้วยหนังราชสีห์ หนังเสือโคร่ง หนังเสือเหลือง ผ่ากัมพลเหลือง มีเครื่องประดับล้วนเป็นทอง มีธงทองคลุมด้วยข่ายทอง, ให้แม่โคนมจำนวนแปดหมื่นสี่พันตัว มีน้ำนมไหลสะดวก ใช้ภาชนะเงินรองน้ำนม, ให้หญิงสาวจำนวนแปดหมื่นสี่พันคน ล้วนแต่ประดับด้วยแก้วมณีและแก้วกุนฑล, ให้บัลลังก์จำนวนแปดหมื่นสี่พันที่ ลาดด้วยผ้าโกเชาว์ ลาดด้วยขนแกะสีขาว เครื่องลาดมีลวดลายเป็นช่อดอกไม้ มีเครื่องลาดอย่างดีทำด้วยหนังชะมด มีเครื่องลาดเพดาน มีหมอนข้างสี

^{๓๔} จุ. เปต. ๒๖/๒๕๓/๒๐๔

^{๓๕} จุ. อป. ๓๓/๔๒๘/๓๕๙

^{๓๖} จุ. อป. ๓๒/๔๕๖-๔๘๓/๕๔๙-๕๕๒

^{๓๗} จุ. ขา. ๒๗/๒๒๗๐-๒๓๐๐/๔๑๘-๔๒๒

^{๓๘} จุ. อป. ๓๓/๓๖-๔๑/๔๒๙-๔๓๐

^{๓๙} จุ. อป. ๓๓/๒๐๕/๔๔๙

^{๔๐} อ. นวก. ๒๓/๒๐/๔๒๑-๔๒๔

แดงทั้งสองข้าง, ให้ผ้าจำนวนแปดหมื่นสี่พันโกฏ เป็นผ้าเปลือกไม้ ผ้าแพร ผ้าฝ้ายเนื้อละเอียดของมากมายเช่นนี้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงข้าวน้ำ ของเคี้ยวของบริโภค เครื่องอุปโภค ที่นอน (เพราะมากเกินไปที่จะกล่าวถึงจำนวน) ทานธรรมดาในที่นี้ นับว่าเป็นมหาทานเพราะนับตามจำนวนกล่าวคือมีจำนวนมาก นับได้อย่างแปดหมื่นสี่พัน ดังนั้นทานธรรมดาที่เป็นมหาทานก็เพราะเหตุ ๒ ประการคือความอุทิศหาของผู้ให้และจำนวนของไทยธรรมที่จะให้

ทานอีกอย่างหนึ่งที่กล่าวถึงไม่มากนักคืออสทิสทาน อสทิสทานหมายถึงทานที่ไม่มีทานอื่นเสมอเหมือน อสทิสทานนี้เมื่อว่าโดยทานวัตถุก็นับว่าธรรมดาสามัญ แต่ที่เป็นอสทิสทานก็เพราะมีการแข่งขันกันทำ แข่งกันให้ เรื่องนี้มีบันทึกในชั้นอรรถกถา

เวลาและโอกาสของการให้ทาน

ในเมื่อทานวัตถุมีหลายอย่าง แต่ละอย่างก็มีความจำเป็นในการใช้สอยต่างกาลเวลาต่างวาระ ดังนั้น จึงกำหนดเวลาการให้ทานตายตัวไม่ได้ แม้ในพระไตรปิฎกเองก็ไม่จำกัดเวลานอกจากทานที่เกี่ยวข้องกับพระวินัยสงฆ์ เช่น อาหารบิณฑบาต, ผ้ากฐิน, ผ้าอาบนำฝนเป็นต้น กล่าวคือสิ่งเหล่านี้เมื่อให้ก็ให้ตามกาลเวลาที่กำหนด แม้แต่การให้ตามเวลาที่กำหนดเช่นการถวายอาหารบิณฑบาตจะต้องเป็นไปตามกาล แต่ไม่เป็นดังนั้น บางทีก็หาโอกาสได้ยากอย่างยิ่ง เพราะพรหมณ์หาช่องทางถวายทานตั้งสองเดือน จึงได้โอกาสถวาย ทั้งนี้เพราะว่า พระภิกษุสงฆ์กำลังเดินทางตามเสด็จพระพุทธเจ้า ประชาชนหาบของเช่นข้าวสาร เกลือเป็นต้นตามเสด็จด้วย ใช้เวลาตั้งสองเดือนจึงได้ถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสอนุโมทนาทานของพรหมณ์ ก็ตรัสว่าอุบาสกถวายตามกาล อันแสดงให้เห็นว่าอาหารนั้นถวายช่วงเช้า พอช่วงเย็นจะถวายน้ำปานะและรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

ทานตามกาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอาจพบได้ในกรณีที่ทานวัตถุนั้นมีความสัมพันธ์กับผลิตผลจากการเกษตรเช่นผลไม้ ออกผลคราวแรก ช่วงที่ข้าวกล้าให้ผลครั้งแรกในแต่ละปี หรือในคราวที่ข้าวยากหมากแพงเป็นต้น^{๕๐} สำหรับทานวัตถุอื่นๆ สันนิษฐานว่าให้ตามความจำเป็น ในส่วนของคนครองเรือนการให้ปันจะให้อาหารที่เดือดร้อนเช่นมีความต้องการในสิ่งที่ขาดแคลนหรืออาจให้ตามเวลาที่ยากขอ

^{๕๐} อ. ปญฺจก. ๒๒/๓๖/๔๕

ประเภทของท่าน

ท่านมีหลายประเภท หลายประการ เมื่อแบ่งตามทานวัตถุมี ๑๐ ประเภทคือข้าว น้ำ ผัก ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พักและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทีป ทานวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้เรียกว่า อามิสทาน

พุทธทาสภิกขุ จำแนกท่านเป็น ๓ ประการ คือวัตถุทานหรืออามิสทาน, ธรรมทาน, และอภัยทาน

ในกาลทานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงท่านคือท่านที่ให้ตามกาล มี ๕ ประการ คือ

๑. ท่านแก่ผู้มาสู่ถิ่นของตน
๒. ท่านแก่ผู้เตรียมจะไป
๓. ท่านในสมัยข้าวยากมากแพง
๔. ท่านในคราวข้าวใหม่ แก่ผู้มีศีล
๕. ท่านในคราวผลไม้ใหม่ แก่ผู้มีศีล^{๕๖}

ทั้ง ๕ ประการนี้ก็ยังมีนับว่าเป็นอามิสทานเป็นหลัก และมุ่งเน้นที่ปฏิคาหกเป็นส่วนใหญ่ เพราะท่านแก่ผู้มาก็คือการให้การต้อนรับ อันการต้อนรับมี ๒ อย่างคือต้อนรับด้วยอามิสและการต้อนรับด้วยธรรม การให้ท่านแก่ผู้เตรียมจะไปก็คือการให้เสบียง การให้ท่านในสมัยข้าวยากมากแพงก็ยังเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลด้านวัตถุเป็นส่วนใหญ่ ข้าวกล้าใหม่ ผลไม้ใหม่ก็ยังนับว่าเป็นอามิสทาน ดังนั้นจึงสรุปว่า กาลทานในที่นี้ยังเกี่ยวข้องกับอามิสเป็นส่วนใหญ่ โดยนัยตรงกันข้ามกับกาลทานแล้วน่าจะมียุทธกาลทานด้วย แต่ไม่มีระบุไว้จึงสันนิษฐานเอาว่านอกจากกาลทานแล้ว จัดเป็นอามิสทานทั้งสิ้น

ในทุติยทานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแต่เพียงสั้นๆ ว่า ธรรมเหล่านี้ เสร็จแล้วตรัสถึงการให้ทาน ๓ ประการคือให้ทานด้วยศรัทธา, ให้ทานด้วยหิริ, ให้ทานอันหาโทษไม่ได้^{๕๗} ดังนั้นจึงเห็นว่าท่านมี ๓ ประการ และมุ่งไปที่องค์ประกอบอย่างอื่นด้วย คือมุ่งเจตนาซึ่งประกอบศรัทธา มีหิริ ในส่วนของทานวัตถุ ตรัสไว้กลางๆ ว่าท่านที่ไร้โทษ

ในพระวินัย พระพุทธเจ้าระบุเฉพาะอย่างก็มีเช่นวิหารทาน ในพระสูตรก็ตรัสถึงท่านเฉพาะอย่างเช่นโภชนทาน

^{๕๖} อ. ปญจก. ๒๒/๓๖/๔๕

^{๕๗} อ. อญฺฐก. ๒๓/๓๒/๒๕๖

แต่เมื่อว่าโดยสรุปแล้ว ทานมี ๒ อย่าง ปรากฏในทานสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย ทานมี ๒ ประการ คือ ๑. อามิสทาน ๒. ธรรมทาน^{๔๔} ในบรรดาทานทั้งสองอย่างนั้น ธรรมทานเป็นเลิศ กล่าวคือธรรมทานมีค่ายิ่งกว่าอามิสทาน

ผลของการให้ทาน

การให้ทาน โดยปกติคนให้ย่อมมีความมุ่งหวังในการให้ทานเสมอ ความมุ่งหวังในพระไตรปิฎกที่แพร่หลายมากที่สุดคือ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข...ตลอดกาลนาน (ที่สมรุตติ หิตาย สุขาย) อีกกรณีหนึ่งคือเพราะต้องการบุญ เหมือนอย่างที่พระอินทร์สรรเสริญทาน^{๔๕} ว่า ปวงชนเหล่าที่ใครต่อบุญ ถวายทานมุ่งตรงต่อสงฆ์ ทักขิณาของเขาเหล่านั้นชื่อว่าเป็นทักขิณาที่ถวายดีแล้ว เป็นยัญวิธีที่เข่นสรวงถูกต้อง จัดเป็นการบูชาที่บูชาชอบแล้ว เพราะทักขิณาเป็นสังฆทาน มีผลมาก อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งโลกทรงสรรเสริญ...

ทานเป็นกิจการที่ให้เกิดบุญก็จริง ถึงอย่างนั้นก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับอาการที่ให้เกิดบุญอย่างอื่นแล้ว มียิ่งหย่อนกว่ากันเป็นชั้นๆ^{๔๖} กล่าวคือผลบุญที่เกิดจากทานน้อยกว่าผลบุญที่เกิดจากการรักษาศีล ผลบุญที่เกิดจากการรักษาศีลน้อยกว่าผลบุญที่เกิดจากการภาวนา ผลบุญที่เกิดจากการภาวนาเป็นผลบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุด สำคัญที่สุด

ในระบะที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาออกแพร่หลายแล้ว คนที่ให้ทานก็ยังมีเจตนาที่ประโยชน์สุขตลอดกาลนาน และต้องการบุญเหมือนเดิม จากการศึกษาพบว่า ผลของการให้ทานในคัมภีร์เถราปทาน ผู้ที่ให้ทานมักจะเสวยผลในสัมปรายภพที่ดีเสมอคือเป็นเทวดาหรือเป็นมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่ง การเกิดเป็นเทวดาไม่มีการจำแนกประเภทว่าผลทานชนิดใดให้ผลโดยกำเนิดหรือเกิดเป็นเทวดาประเภทใด (ในพระอภิธรรมกล่าวถึงเทวดาหรือเทพเจ้าในแง่ของคุณภาพทางจิตเท่านั้น ไม่มีความหมายถึงความศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์แต่ประการใด) แต่การเป็นมนุษย์ มีจำแนกประเภทเป็น ๒ คือเป็นจักรพรรดิหรือไม่ก็เป็นพระราชาก็อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ทั้งนี้อยู่ที่การอธิษฐาน การตั้งความปรารถนาของผู้ให้ เช่นนางกุนทลเกสียถวายทานแด่พระพุทธเจ้าแล้ว ตั้งเจตน์จำนงที่จะอุปสมบทในสมณโคตม จากนั้นก็เที่ยวไปในสังสารวัฏกระทั่งในภพสุดท้าย ได้อุปสมบทเป็นนางภิกษุณี บรรลุอรหัตต์ ข้อนี้เป็นหลักฐานอ้างได้ว่า การให้ทานเมื่อตั้งปรารถนาความมีความเป็นก็สามารถบรรลุตามที่ตั้งใจ เพราะคนที่ให้ทานก็ยังนับว่าต้องการผลได้เป็นการตอบแทนเสมอ ไม่ว่าผลที่ตนปรารถนานั้นจะผลิดอกออกผลเมื่อใด ตนเองไม่ทราบ

^{๔๔} พ. ติ. ๒๕/๙๘/๓๔๘

^{๔๕} พ. วิมาน. ๒๖/๖๔๔-๖๔๕/๗๐

^{๔๖} อ. อฎฐก. ๒๓/๓๖/๒๖๑

ชัดเจน แม้อย่างนั้นก็ตาม ก็ต้องมีการตั้งความปรารถนาทุกครั้ง เช่นอย่างที่ปรากฏในสังคีตสูตร^{๔๔} ความว่า...

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวายข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิงและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทับ เป็นทานแก่สมณะหรือพรหมณ์ เขาย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ตนถวายไป คือเขาเห็นกษัตริย์มหาศาล พรหมณ์มหาศาลหรือคฤหบดีมหาศาล ผู้เพียบพร้อม พรั่งพร้อม บริบูรณ์ด้วยเบญจกามคุณ จึงมีจิตคิดว่าเมื่อตายไปขอให้ตนเป็นอย่างนั้นบ้าง

๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวายข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิงและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทับ เป็นทานแก่สมณะหรือพรหมณ์ เขาย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ตนถวายไป คือเขาได้ยินคนอื่นเล่าว่า พวกเทพจาตุมหาราชิก้า มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุขมาก จึงมีความคิดว่า เมื่อตนตายแล้วก็ขอให้เป็นอย่างนั้นบ้าง

๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวายข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิงและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทับ เป็นทานแก่สมณะหรือพรหมณ์ เขาย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ตนถวายไป คือเขาได้ยินคนอื่นเล่าว่า พวกเทพชั้นดาวดึงส์มีอายุยืน มีวรรณะ มีความสุขมาก จึงมีความคิดว่า เมื่อตนตายแล้วก็ขอให้เป็นอย่างนั้นบ้าง

๔. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวายข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิงและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทับ เป็นทานแก่สมณะหรือพรหมณ์ เขาย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ตนถวายไป คือเขาได้ยินคนอื่นเล่าว่า พวกเทพชั้นยามามีอายุยืน มีวรรณะ มีความสุขมาก จึงมีความคิดว่า เมื่อตนตายแล้วก็ขอให้เป็นอย่างนั้นบ้าง

๕. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวายข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิงและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทับ เป็นทานแก่สมณะหรือพรหมณ์ เขาย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ตนถวายไป คือเขาได้ยินคนอื่นเล่าว่า พวกเทพชั้นดุสิตมีอายุยืน มีวรรณะ มีความสุขมาก จึงมีความคิดว่า เมื่อตนตายแล้วก็ขอให้เป็นอย่างนั้นบ้าง

๖. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวายข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิงและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทับ เป็นทานแก่สมณะหรือพรหมณ์ เขาย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ตนถวายไป คือเขาได้ยินคนอื่นเล่าว่า พวกเทพชั้นนิมมานรดีมีอายุยืน มีวรรณะ มีความสุขมาก จึงมีความคิดว่าเมื่อตนตายแล้วก็ขอให้เป็นอย่างนั้นบ้าง

^{๔๔}ที่. ปา. ๑๑/๓๓๗/๒๔๘-๒๕๐

๗. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวายเป็นทาน น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิงและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทับ เป็นทานแก่สมณะหรือพรานมณี เขาย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ตนถวายเป็น คือเขาไยคนอื่นแล้วว่า พวกเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดีมีอายุยืน มีวรรณะ มีความสุขมาก จึงมีความคิดว่า เมื่อตนตายแล้วก็ขอให้เป็นอย่างนั้นบ้าง

๘. บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมถวายเป็นทาน น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิงและสิ่งที่เป็นอุปกรณ์แก่ประทับ เป็นทานแก่สมณะหรือพรานมณี เขาย่อมมุ่งหวังสิ่งที่ตนถวายเป็น คือเขาไยคนอื่นแล้วว่า พวกเทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมมีอายุยืน มีวรรณะ มีความสุขมาก จึงมีความคิดว่าเมื่อตนตายแล้วก็ขอให้เป็นอย่างนั้นบ้าง

การให้ทานเป็นเหตุในการที่คนให้มีความคิดเช่นนี้ จากนั้นก็ตั้งจิต อธิษฐานจิต น้อมจิตไปในสิ่งนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดในที่ที่ตนปรารถนาได้ แต่ความเป็นไปได้ก็ยังมีเงื่อนไขอีกว่า คนนั้นต้องเป็นคนมีศีลเป็นคุณสมบัติเบื้องต้น* ความปรารถนาในปายาสิราชัญญสูตร นับว่าเป็นความปรารถนาที่แปลกประหลาด เพราะแทนที่จะปรารถนาหาสิ่งที่ดี ที่ตนต้องการ กลับปรารถนาจะหลีกเลี่ยงสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่อยากพบเจอคนที่ตนเกลียดชัง กล่าวคือตอนที่พระเจ้าปายาสิละมานะทิวฐิเดมิแล้วเริ่มตั้งทานบริจาคแก่สมณพรานมณี คนกำพร้า คนเดินทาง วณิพกและเหล่ายาก และทานนั้นคือปลายข้าวซึ่งมีน้ำผักดองเป็นกับ และได้ให้ผ้าหยาบมีชายขอบเป็นปมๆ ในการแจกทานนี้ อุตตระมาณพเป็นเจ้าหน้าที่แจก เมื่อให้ทานแล้วอุตตระมาณพตั้งความปรารถนาว่า ด้วยผลทานนี้ ขอให้ข้าพเจ้ากับพระเจ้าปายาสิเห็นหน้าร่วมโลกนี้เท่านั้น อย่าได้ร่วมกันในโลกหน้าเลย พระเจ้าปายาสิทราบเรื่องราวก็เรียกอุตตระมาณพเข้าถาม เขาก็ยอมรับว่าเป็นเช่นนั้น โดยให้เหตุผลว่า สิ่งที่ให้เป็นทาน แม้ท่านเองก็ไม่ปรารถนาจะแตะต้องด้วยพระบาท โฉนเลยจะบริโภคได้ทั้งอาหารและผ้า หลังจากนั้น พระเจ้าปายาสิก็ให้เริ่มต้นใหม่ด้วยการให้สิ่งๆ ที่เหมือนกับที่พระองค์เสวยและใช้สอย พระองค์ใช้สอยผ้าเช่นใดก็ให้ท่านเช่นนั้น พระองค์เสวยของเช่นใด ให้ท่านเช่นนั้น แต่บั้นท้ายของชีวิต ภพใหม่ทั้งสองท่านก็ต่างกันคือ พระเจ้าปายาสิเกิดในจำพวกเทพชั้นจาตุมหาราชิกาซึ่งเป็นเทพชั้นต่ำเพราะให้ทานโดยไม่เคารพ ไม่นอบน้อม ส่วนอุตตระมาณพได้ไปเกิดในจำพวกเทพชั้นดาวดึงส์ซึ่งเป็นเทพที่อาศัยสวรรค์ชั้นสูงกว่าชั้นจาตุมหาราชเพราะให้ทานโดยเคารพ โดยความนอบน้อม กล่าวคือทั้งสองฝ่ายมีเจตนาไม่เหมือนกัน แสดงว่าการตั้งความปรารถนาในการให้ทานของอุตตระมาณพ ไม่ไร้ผล นี่เป็นการตั้งความปรารถนาจึงตั้งจิตอธิษฐานในการเสวยผลการให้ทาน ในจรียาปิฎก อภิตติดาบสได้ตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุสัพพัญญุตญาณ จึงถวายเป็นทานแก่อินทพรานมณี ในท้ายแห่งสังสารวัฏก็เป็นอย่างที่ตั้งจิตอธิษฐาน

* เพราะฉะนั้น ในสังกัทธิปิฎกธัตตุมาลา คำว่า ยัญ จึงมีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า คุณธรรมมีฉานและศีลเป็นต้น

เมื่อว่าโดยสรุป การให้ทานเมื่อตั้งความปรารถนาตั้งจิตอธิษฐานด้วย จึงจะได้ผลตามที่ปรารถนา ตามที่จิตอธิษฐาน แม้อย่างนั้นก็ตาม การตั้งความปรารถนาเมื่อให้ทาน พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่ามีผล มาก แต่อาณิสสงส์น้อย เพราะปรารถนาคือมีความเป็น เพราะความมีความเป็นยังเกี่ยวข้องด้วย เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

อาณิสสงส์ของการให้ทานมี ๕ ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทานานิสังสสูตร^{๔๔} ว่า อาณิสสงส์ของการให้ทานมี ๕ ประการคือ

๑. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของชนจำนวนมาก
๒. คนดี (สัตบุรุษ) ย่อมคบค้าสมาคมกับคนให้ทาน
๓. คนให้ทานย่อมมีชื่อเสียงกระจายออกไป
๔. คนให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากกรรมของคนครองเรือน
๕. คนให้ทาน เมื่อตายแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

การให้ทานจะได้รับผลมากหรือน้อย มีความสัมพันธ์กับผู้รับทานคือปฏิบัติากว่าเป็น เขตหรือไม่ ให้ในเขตหรือนอกเขต ถ้าให้ในเขตย่อมมีผลมาก ถ้านอกเขตย่อมได้ผลน้อย เขตในที่นี้ หมายถึงเขตบุญหรือนาบุญ นาบุญมี ๙ จำพวก ดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๙ จำพวกนี้เป็นผู้ที่ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญของชาวโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า บุคคล ๙ จำพวกคือ

๑. พระอรหันต์
๒. ท่านที่ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์
๓. พระอนาคามี
๔. ท่านที่ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล
๕. พระสกทาคามี
๖. ท่านที่ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล
๗. พระโสดาบัน
๘. ท่านที่ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล
๙. โคตรภูบุคคล^{๔๕}

^{๔๔} อ. ปญจก. ๒๒/๓๕/๔๔

^{๔๕} อ. นวก. ๒๓/๑๐/๔๐๑

ในเขตตสุตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงปฏิกานกที่ให้ผลมากน้อยโดยเปรียบเทียบกับนาเป็นเบื้องต้น ดังนี้ว่า นา ๘ ประการที่มีผลไม่มาก ไม่ทำให้เกษตรกรดีใจพอใจกับผลิตผล คือ

๑. นาที่เป็นที่ลุ่มที่ดอน ไม่สม่ำเสมอ
๒. มีหินปนกรวด
๓. ดินเค็ม
๔. ไถลงลึกไม่ได้
๕. ไม่มีทางไขน้ำเข้า
๖. ไม่มีทางระบายน้ำออก
๗. ไม่มีเหมือง (ชลประทาน)
๘. ไม่มีคั้่นนา

นับเดี๋ยวกันนี้ ทานที่ให้แก่สมณพราหมณ์ที่ประกอบด้วยองค์ ๘ มีผลไม่มาก ได้อานิสงส์ไม่มาก ไม่รุ่งเรือง องค์ ๘ คือ

๑. เป็นมิจฉาทิฏฐิ
๒. เป็นมิจฉาสังกัปปะ
๓. เป็นมิจฉาวาจา
๔. เป็นมิจฉากัมมันตะ
๕. เป็นมิจฉาอาชีวะ
๖. เป็นมิจฉาวายามะ
๗. เป็นมิจฉาสติ
๘. เป็นมิจฉาสมาธิ

ขณะที่ตรงกันข้ามจากนี้ ย่อมทำให้มีผลมาก มีอานิสงส์มาก การให้ทานในบุคคลเหล่านี้เป็นทานมีผลมาก ข้อนี้เป็นการมองภาพในแง่ของคุณสมบัติเฉพาะตัวของปฏิกานกทั่วไป และเมื่อมองในแง่คุณสมบัติของปัจเจกบุคคลแล้ว ปรากฏพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ทานที่ให้ในกุลบุตรที่ประกอบด้วยองค์ ๕ เป็นทานมีผลมาก องค์ ๕ ในที่นี้หมายถึงถึงต้องละองค์ ๕ และต้องประกอบด้วยองค์ ๕ องค์ห้าที่ต้องละคือนิวรรณ์ห้า ประกอบด้วยองค์ห้าคือประกอบด้วยธรรมชั้นห้า ในส่วนของทายกคือผู้ให้ การให้ทานที่มีผลมาก ทายกจะต้องประกอบด้วยศรัทธา มีศีล เมื่อให้ทานก็ให้ด้วยความเคารพ ให้ด้วยความนอบน้อม และผู้รับทานก็เป็นทักขิณียบุคคล ทานจึงมีผลมาก

ทานมีผลมาก แต่อานิสงส์อาจมีน้อยก็ได้ มีหลักฐานที่พระสารีบุตรได้เข้าทูลถามพระพุทธเจ้าเองว่า ทานที่บุคคลให้แล้วในโลกนี้ มีผลมาก แต่มีอานิสงส์น้อย มีอยู่บ้างหรือไม่ ทานที่

ให้แล้วในโลกนี้ มีผลมากและอานิสงส์มาก มีอยู่บ้างหรือไม่ พระพุทธเจ้ามีพระดำรัสตอบว่ามี^{๕๐} จากนั้นพระสารีบุตรก็ถามเหตุผลของความเป็นเช่นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสตอบถึงสาเหตุของการที่คนเราให้ทาน ๘ ประการ ซึ่งยังแฝงด้วยความต้องการในความอยากมีอยากเป็นโดยส่วนใหญ่ กรณีเช่นนี้แม้ว่ามีผลมาก แต่อานิสงส์น้อยเพราะยังต้องเวียนว่ายตายเพราะเสวยผลบุญนั้น โดยสรุปแล้ว การที่มีอานิสงส์มากจะต้องไม่หวังในผลในการให้ ไม่ต้องมีจิตผูกพันในการให้ ไม่มุ่งการสั่งสม มิใช่ให้ด้วยความคิดจะเสวยผลบุญในชาติหน้า มิใช่ให้เพราะคิดว่าเป็นการดี มิใช่ให้ด้วยความคิดว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมา แต่ให้เพราะต้องการจะใช้ทานเป็นเครื่องชำระจิตใจให้หมดจดจากความตระหนี่ ใช้ทานเป็นเครื่องปรุงแต่งจิตใจ จึงทำให้มีผลมากอานิสงส์มาก แต่มีทานจำพวกหนึ่งและจำพวกเดียวเท่านั้นที่ที่ให้ต่างวาระต่างสถานที่ มีผลเสมอกันและอานิสงส์เสมอกัน ทานนี้มีพระพุทธพจน์รับรองว่า ...บิณฑบาตสองครั้งนี้มีผลเสมอกัน มีวิบากเท่ากัน มีผลานิสงส์มากกว่าบิณฑบาตทานครั้งอื่นๆ บิณฑบาตสองครั้ง คือ บิณฑบาตที่พระตถาคตเจ้าเสวยแล้วได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณคราวหนึ่งกับบิณฑบาตที่พระตถาคตเจ้าเสวยแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ อีกครั้งหนึ่ง

บิณฑบาตที่พระตถาคตเจ้าเสวยแล้วบรรลุนุตรสัมมาสัมพุทธเจ้าคือบิณฑบาตที่นางสุชาดาถวาย บิณฑบาตที่เสวยแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุคือบิณฑบาตที่นาย จุนทะผู้เป็นบุตรของนายช่างทองถวาย ทานทั้งสอง นี้มีผลและอานิสงส์เสมอกัน

ในแง่ของการเวลา ทานบางอย่างเมื่อให้แล้วย่อมผลิผลประจักษ์ในปัจจุบันทันทีก็มีหลักฐานปรากฏว่า สีนเสนาบดีเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามถึงผลทานที่ให้ผลประจักษ์ในปัจจุบันว่ามีหรือไม่ พระพุทธเจ้าวิสัชนาปัญหาโดยปฏิปุจฉา โดยตั้งประเด็นว่า สมมติว่าในเมืองเวสาลีมีบุรุษ ๒ คน คนหนึ่งไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว ชอบพูดเสียดสี. อีกคนหนึ่งมีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความสนับสนุน ในจำนวนทั้งสองคนนี้

๑. พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่ออนุเคราะห์ จะอนุเคราะห์ให้ใครก่อน
๒. พระอรหันต์ทั้งหลายจะเข้าไปคบหาใครก่อน
๓. พระอรหันต์ทั้งหลายจะรับของใครก่อน
๔. พระอรหันต์ทั้งหลายจะแสดงธรรมแก่ใครก่อน
๕. กิตติศัพท์อันงามของใครจะขจรขยายไปทุกสารทิศ

^{๕๐}อ. สดุดก. ๒๓/๕๒/๖๗-๗๐

๖. ใครจะองอาจ แกล้วกล้าเข้าไปยังชุมชนต่างๆ อย่างสง่าผ่าเผย เช่นชุมชนของ กษัตริย์ ชุมชนของพราหมณ์ ชุมชนของคฤหบดี ชุมชนของสมณะ^{๕๑}

ทุกประเด็น สีนเสนาบดียอมรับว่าเป็นของบุรุษที่มีศรัทธา ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ยินดีในการสนับสนุน แต่มีที่สังเกตว่า ในที่นี้พระพุทธเจ้าใช้คำว่า บุริส หมายถึงบุรุษคือผู้ชาย ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าไม่เพียงแต่ผู้ชายเท่านั้น สตรีก็เป็นผู้มีศรัทธาได้ เป็นเจ้านาย(ทานบดี)แห่งทาน เป็นผู้ยินดีในการสนับสนุนได้ แต่ที่ใช้คำว่าบุรุษ อาจเป็นเพราะพระพุทธเจ้าใช้คำที่เหมาะสมกับสีนเสนาบดีซึ่งเป็นบุรุษเพศ เพราะในที่หลายแห่งจะใช้คำว่าชายหญิงควบคู่กัน หรืออาจเป็นเพราะว่าคำว่าบุรุษ เป็นคำที่สากลคือใช้คำเดียวกันหมายถึงคนทั่วไปก็ได้ด้วย (เช่นภาษาอังกฤษใช้คำว่า man) การสันนิษฐานเช่นนี้ มีสาเหตุมาจากว่าพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดศักยภาพของสตรี ดังนั้นสตรีก็สามารถที่จะได้รับผลของการให้เหมือนกับบุรุษ ตัวอย่างเช่นนางวิสาขา มหาอุบาสิกา ก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นเลิศในการให้เหมือนอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศในการให้ ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว อาจเป็นเพราะว่าพระอรหันต์ทั้งหลายจะอนุเคราะห์ เข้าไปหาแสดงธรรมเป็นต้นแก่ผู้ที่ไม่ใช่บุรุษก็ดูกระไร ดังนั้นจึงใช้คำที่เป็นสากลเลยที่เดียวว่าบุรุษ ในสีนเสนาบดีสูตรนี้ พระพุทธเจ้าได้ตั้งประเด็นเสริมอีกว่า ในจำนวนทั้งสองคนนั้น เมื่อละชีพแล้ว ใครจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ สีนเสนาบดีก็ยอมรับว่าบุรุษที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีในการสนับสนุน สรุปแล้ว ผลทานที่ประจักษ์ในปัจจุบันก็คือผลที่เกิดแก่ผู้ให้ทาน ๖ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ที่พระอรหันต์ทั้งหลายอนุเคราะห์
๒. เป็นผู้ที่พระอรหันต์ทั้งหลายพึงเข้าไปหา
๓. เป็นผู้ที่พระอรหันต์ทั้งหลายพึงรับไทยธรรมก่อน
๔. เป็นผู้ที่พระอรหันต์ทั้งหลายพึงแสดงธรรมให้ฟังก่อน
๕. เป็นผู้ที่มีกิตติศัพท์อันดีขจรขยายไป
๖. เป็นผู้แกล้วกล้า อดองอาจในที่ทุกสถาน

ทานอีกจำพวกหนึ่งที่ทำแล้วยอมได้บุญตลอดกาลคือได้บุญกุศลตลอดกาลตลอดเวลา ทั้งกลางวันและกลางคืน ในฐานะเช่นนี้จัดว่าเป็นการสร้างถาวรวัตถุที่มีสภาพคงทน ใช้การได้นาน เป็นสถานที่รื่นรมย์ หลักฐานปรากฏตามพระพุทธพจน์ที่ตรัสตอบปัญหาของเทวดาดังนี้ เทวดาทูลถามว่า บุญยอมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาลทุกเมื่อ แก่คนพวกไหน คนเหล่าไหนตั้งอยู่ในพระธรรมและสมบุรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์

^{๕๑} อ. สตุตฺตก. ๒๓/๕๗/๘๗-๙๑

ตาม แต่ให้ทานนั้นด้วยความเคารพ ทำความนอบน้อมให้ทาน ให้ด้วยมือของตนเอง ไม่ใช่ให้ของเหลือเดน เชื้อกรรมและผลของกรรมให้ทานไป ทานนั้นๆ ส่งผลให้เกิดในตระกูลใดๆ ในตระกูลนั้นๆ จิตของผู้ให้ทาน ย่อมน้อมไปเพื่อบริโภคอาหารชั้นดี ย่อมน้อมไปเพื่อบริโภคผ้าชั้นดี ย่อมน้อมไปเพื่อบริโภคยานพาหนะชั้นดี ย่อมน้อมไปเพื่อบริโภคกามคุณ ๕ ชั้นดี แม้บริวารชนของผู้ให้ทาน คือบุตร ภรรยา ทาส คนใช้ คนทำงานก็เชื่อฟังดี เสียหุฟัง ไม่สงจริตไปในที่อื่น ข้อนี้เป็นเพราะผลของกรรมที่ตนทำด้วยความเคารพ...

ประเด็นนี้มีใจความสำคัญที่การให้ ต้องให้ด้วยความเคารพ ต้องให้ด้วยมือของตน ให้ของดีไม่ใช่ของที่เบียดเบียน และปฏิภาณที่รับทานต้องเป็นทักษิณียบุคคลด้วย หากไม่แล้วทานนั้นก็เป็นการทานธรรมดา เพราะเวลาพรหมณ์แม้ให้มหาทานมากมาย ล้วนประณีตทั้งสิ้น แต่ก็เชื่อว่ายังมีผลน้อย

ในทานสูตร^{๕๖} พระพุทธเจ้าตรัสถึงการให้ทานที่มีผลมากกว่า ถ้าสัตว์ทั้งหลายรู้จักผลของการแจกจ่ายทานเหมือนที่พระองค์รู้ เมื่อยังไม่ให้ทานก็จะไม่บริโภคด้วยตนเอง ความตระหนี่ที่เป็นมลทินจะไม่ครอบงำจิตของสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นจะไม่บริโภค ในขณะที่รับประทานอาหารอยู่ หากมีผู้มาขอก็ให้เขาทั้งหมด เหลือไว้เพียงคำเดียวเท่านั้น แต่เพราะสัตว์ทั้งหลายไม่รู้ผลของการแจกจ่ายทานเหมือนอย่างที่เรารู้ สัตว์ทั้งหลายยังไม่แบ่งให้เป็นทานเลย ก็รับประทานเสียก่อน ความตระหนี่ที่เป็นมลทินของจิตก็ยังครอบงำจิตอยู่ พระสูตรนั้น พระพุทธเจ้าสรุปเป็นคาถาประพันธ์ว่า ถ้าสัตว์ทั้งหลายรู้จักผลของการแจกจ่ายทานเหมือนอย่างที่เราผู้มีพระภาคเจ้าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่อุตริสไว้แล้ว โดยวิธีที่วิบากแห่งทานนั้นจะมีผลมากแล้ว ก็จะพากันกำจัดความตระหนี่ที่เป็นมลทินเสียได้ มีจิตผ่องใสให้ทาน ทานที่ให้แล้วในพระอริยบุคคลทั้งหลาย ตามกาลตามสมควร จึงมีผลมาก อนึ่ง ทายกทายิกา จำนวนมากครั้งให้ทักษิณาทานมีข้าวเป็นต้นในทักษิณียบุคคลทั้งหลายแล้ว ตายไปเกิดเป็นเทพบุตรเทพธิดา ไม่มีความตระหนี่ เสวยสุขสมบัติเพิลิดเพิลิน ได้รับผลของการจำแนกแจกจ่ายทานอยู่ในสวรรค์

ประเด็นสำคัญในทานสูตรก็คือเน้นให้เข้าใจถึงคุณค่าของการจำแนกแจกจ่าย กำจัดความตระหนี่แล้วให้ทาน มีจิตเบิกบานในการให้ทานจึงจะทำให้ทานนั้นมีผลมาก

ผลทานเฉพาะอย่าง

ในเถราปทาน ปรากฏว่ามีหลักฐานเกี่ยวกับการประกาศผลของทานที่ตนเคยให้ในชาติแต่ปางก่อน ตัวอย่างเช่น ยาคุทายกเถราปทาน และบัตโตทนายกเถราปทาน เอกทุสสทายกเถราปทาน เป็นต้น ทานวัตถุในอปทานเหล่านี้เป็นของธรรมดาๆ ไม่ใช่ทานวัตถุที่ล้ำค่ามหาศาล

^{๕๖} พุ. อิติ. ๒๕/๒๖/๒๗๗-๒๗๘

มโหฬารแต่อย่างใด แต่ผลของการให้สงฆ์บังเกิดในที่ติในชาติต่อมา เพราะความบริสุทธิ์ของท่าน วัตถุประการหนึ่ง ความบริสุทธิ์ของทายกประการหนึ่ง ความบริสุทธิ์ของปฏิคาหกประการหนึ่ง

ผลท่านเมื่อว่าโดยสรุปแล้ว ต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่างส่วนสามส่วน คือ ทายกผู้ให้, ปฏิคาหกผู้รับ และท่านวัตถุที่ให้คือของให้ ซึ่งพอประมวลได้ดังนี้

๑. ในแง่ของผู้ให้คือทายก ทายกจะได้รับผลของการให้ก็ต่อเมื่อมีพื้นฐานทางพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ในที่นี้หมายถึงทายกมีศีล อย่างน้อยที่สุดก็คือเบญจศีล เมื่อให้ก็ตั้งความปรารถนาในการหวังผลด้วย แม้ว่าการให้โดยหวังผลตอบแทน ก็ชื่อว่ามีความเป็นไปได้ มีผลมากหากเป็นกรณีที่มีอานิสงส์มากต้องให้โดยไม่หวังอะไรเลย

๒. ในแง่ของปฏิคาหกคือผู้รับทาน ปฏิคาหกจะต้องมีคุณสมบัติพิเศษกล่าวคือศีลอันเป็นมาตรฐานพฤติกรรมทางกายและวาจา ส่วนพฤติกรรมทางจิตที่พึงประสงค์อย่างน้อยก็ละนิวรณ์ ๕ ประการได้และหากประกอบด้วยธรรมขั้น ๕ ประการด้วย จัดว่าเป็นปฏิคาหกชั้นเลิศ เพราะเป็นผู้สะอาดทั้งกาย วาจาและใจ (กายใสเจयย์ วจีใสเจยย์ มโนใสเจยย์)

๓. ในแง่ของท่านวัตถุคือสิ่งของที่ให้เป็นทาน ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นสิ่งมีมูลค่าสูง สิ่งใดๆ ก็ตามที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อการดำรงชีพได้ สิ่งนั้นก็เป็ทานวัตถุได้ แต่ทานวัตถุจะต้องเป็นสิ่งที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ไม่ใช่ลักขโมยมาให้ ไม่ใช่ได้มาด้วยการทุจริต

วิธีการให้ทานที่ถูกต้องสมบูรณ์

การให้ทาน เป็นประเด็นหนึ่งที่เคยมีความเห็นสับสนมาก่อน ปรากฏว่ามีสาวกของเจ้าลัทธิต่างๆ เข้าทูลถามปัญหาเกี่ยวกับวิธีการถวายทานที่ถูกต้องว่าควรจะทำอย่างไร มีวิธีอย่างไรถึงจะสมบูรณ์ เรื่องนี้ มาฆมาณพผู้ศิษย์พรหมณพาวรีก็ทูลถาม พระพุทธเจ้าทรงประทานแนวของการให้ทานที่สมบูรณ์ว่า เมื่อปรารถนาจะบูชาก็จงบูชาเถิด และจงทำจิตให้เลื่อมใสในกาลทั้งสาม เพราะไทยธรรมเป็นอารมณ์ของผู้ถวายทาน ผู้ตั้งใจบริจาคทานแล้วย่อมละความโลภ ความโกรธ ความหลงได้ อีกอย่างหนึ่ง ผู้นั้นปราศจากราคะแล้วก็ควรกำจัดโทสะ เจริญเมตตาจิตทั่วไปแก่สัตว์ทุกจำพวก ไม่ประมาทเป็นนิตย์ทั้งกลางวันและกลางคืน ชื่อว่าแผ่อุปมัญญาไปทั่วทุกทิศ^{๔๔}

ในมาฆสูตรนี้ สรุปความว่าทานที่สมบูรณ์แบบตามพระพุทธพจน์ที่ประทานให้มาฆมาณพก็คือ ผู้ให้ทานต้องทำจิตให้ผ่องใสในกาลทั้งสาม คือก่อนให้ กำลังให้ และให้ไปแล้ว เมื่อ

^{๔๔}พ. สุต. ๒๕/๕๑๒-๕๑๓/๔๖๙

ตั้งใจให้เช่นนี้ ย่อมลระภาคะ โทสะ โมหะได้ ครั้นละโทสะได้ก็ควรแผ่เมตตาจิตไปในสัตว์ทุกชนิด ทุกสารทิศ เพราะเหตุนี้พุทธทาสภิกขุจึงจำแนกทานเป็นสามคือเพิ่มให้อภัยซึ่งตรงกับแผ่เมตตาในที่นี้

ในสัปบุริสทานสูตร^{๕๔} พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญทานที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ว่าเป็นทานของคนดี องค์ ๘ ดังกล่าวคือ

๑. ให้ของที่สะอาด
๒. ให้ของประณีต
๓. ให้ตามกาล
๔. ให้ของสมควร
๕. เลือกให้
๖. ให้เนืองนิตย์
๗. เมื่อให้ก็มีจิตผ่องใส
๘. ให้แล้วก็ดีใจ ไม่มีความรู้สึกเสียดาย

ในพระสูตรนี้เป็นการแสดงถึงทานวัตถุที่เป็นอามิสกล่าวคือสิ่งของเท่านั้น แต่ที่เห็นว่าเป็นทานของคนดีได้ เพราะของที่สะอาดใครๆ ก็ต้องการอยากได้ เมื่อได้ก็พึงพอใจ. การให้ของประณีตคือให้ทานวัตถุที่ใช้การได้ เช่น เสื้อผ้า ไม่ใช่ผ้าขาด, อาหารก็เป็นอาหารที่รับประทานได้ มีรสชาติ ไม่ใช่ของบูดเน่า, ยารักษาโรคก็ไม่ใช่ยาที่หมดอายุเป็นต้น. ให้ตามกาลคือเหมาะสมกับเวลาเช่นให้ข้าวน้ำเป็นต้น ตามเวลาที่บริโภค. ให้ของที่สมควรคือของที่เหมาะสมกับสถานภาพ เช่นให้อาหารแก่คนที่ต้องการอาหาร ให้ยารักษาโรคแก่คนที่เจ็บไข้. การเลือกให้คือเลือกให้ในเขตที่สามารถทำให้ทานนั้นมีผลมาก หรืออย่างน้อยที่สุดก็ให้แก่คนที่ด้อยโอกาส ไม่มีโอกาสที่จะได้มาด้วยกรณีอื่น แต่เมื่อว่าด้วยความหมายชั้นสูงก็คือให้สงฆ์ คำว่าสงฆ์ในที่นี้ไม่จำเพาะเจาะจงว่าเป็นพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์มีเพียงบริวาร ๘ เท่านั้นที่เป็นของส่วนตัว การให้แก่สงฆ์ก็คือการให้เป็นของกลางไม่ระบุว่าเป็นส่วนตัวของผู้ใด. การเลือกให้ที่น่าจะเป็นไปได้มากก็คือให้แก่คนที่ขาดโอกาสหรือขาดความสามารถในการแสวงหา เช่นคนพิการ ไม่เช่นนั้นแล้วอาจเป็นข้ออ้างของคนที่มีความสามารถแต่เกียจคร้านทำงานก็ได้. ให้เนืองนิตย์คือให้เป็นประจำ ให้สม่ำเสมอ. เมื่อให้ก็ดีใจคือพึงพอใจที่ได้บำเพ็ญบุญกุศล และครั้นให้แล้วก็ไม่มีความรู้สึกเสียดาย จัดเป็นการสละขาด

เมื่อไม่พาดพิงถึงทานวัตถุที่เป็นอามิสแล้ว ยังมีทานอีกจำพวกหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นเลิศ คือการให้ธรรมเป็นทาน การให้ธรรมเป็นทานหมายถึงการให้คำแนะนำตักเตือน การ

^{๕๔} อ. อนุฎก. ๒๓/๓๗/๒๔๖

ให้คำปรึกษา พร่ำสอน เพื่อที่จะให้ปฏิคาหกผู้รับธรรมทานนั้นใช้ความสามารถของตนได้อย่างเต็มที่ เช่นแนะนำวิธีการสัมมาชีพแก่คนที่มีความสามารถ, พร่ำสอนวิชาการแก่นักเรียนนักศึกษา, แนะนำพร่ำสอนในคำสอนทางพระศาสนาเพื่อให้ผู้รับการพร่ำสอนเป็นคนดีของชุมชนเป็นต้น เช่นนี้ถือว่าเป็นธรรมทานในที่นี้ การให้ธรรมทานถือได้ว่าเป็นทานที่เลิศกว่าวัตถุทาน เพราะการให้สิ่งที่เป็นวัตถุเป็นทานมากเกินไป บางครั้งอาจทำให้เกิดผลเสียก็ได้ ถ้าคนรับทานยังมีความสามารถทำงานทำการได้ แต่เกียจคร้าน ครอบทานอย่างเดียวจะทำให้กลายเป็นภาระสังคม ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามพระรับทานในโรงทานเกินหนึ่งวัน ยกเว้นกรณีพิเศษเช่นอาพาธ

ความผิดพลาดของการให้ทาน

การให้ทาน แม้ว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ก็มีผลเสียเป็นของตัวเอง โดยเฉพาะการให้แก่คนที่มีความสามารถจะทำมาหากินได้ด้วยตนเอง แต่เกียจคร้านไม่ยอมทำมาหากิน รอแต่การแจกจ่ายซึ่งไม่เกิดผลดีในการให้ทาน ต่อมาธรรมอย่างอื่นก็แพร่ขยายออกไป ตัวอย่างเห็นได้ชัดในจักรวรรดิสุทร^{๕๔} กล่าวถึงความบกพร่องของพระราชาว่า ทรงจัดการบ้านเมืองด้วยความทรงธรรม แต่เสียดูอยู่ที่ไม่สนับสนุนเรื่องทรัพย์แก่คนไร้ทรัพย์ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความสับสนแพร่ขยายออกไป ต่อมาเกิดมีคนหนึ่งขโมยของคนอื่น ถูกจับได้แล้ว มอบให้พระราชาสอบสวนทวนถาม ขโมยก็กราบทูลตามตรงว่าไม่มีอะไรเลี้ยงชีวิต พระราชาก็พระราชทานทรัพย์แก่ขโมยคนนั้นเพื่อจะได้เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต เลี้ยงดูมารดาบิดา บุตรภรรยา ลงทุนในกิจการต่างๆ อีกคนหนึ่งเมื่อเห็นดังนั้นก็ทำตามบ้าง ครั้นทำแล้วก็ได้รับการพระราชทานทรัพย์จากพระราชาอีกมากมาย คนเหล่านี้เมื่อเห็นดังนั้นก็ทำตาม เอาแบบอย่างที่ตนเห็น เมื่อหลายคนทำอย่างนี้เข้า บ้านเมืองก็เต็มไปด้วยอิทธินาทาน ประชาชนก็เดือดร้อน พระราชาเกิดความคิดขึ้นใหม่ว่าที่เกิดการลักขโมยก็เพราะพระองค์พระราชทานทรัพย์นั่นเอง แต่ถ้าปล่อยให้ขยายไปมากกว่านี้ก็จะเดือดร้อน จึงรับสั่งให้ลงโทษ โดยการจับขังบ้าง หรือตัดต้นตอด้วยการตัดคอขโมยบ้างเป็นต้น จากนั้น ครั้นจับใจได้ก็โกนหัวให้โล้นแล้วแห่ประจานรอบเมืองเพื่อให้คนอื่นรู้ด้วยว่าการขโมยไม่ใช่เป็นการดี หากใครทำก็จักได้รับผลของการทำเช่นนั้นด้วย เสร็จจากการแห่ประจานก็นำเข้าขังบ้าง ตัดคอบ้าง คนเหล่านี้เมื่อรู้ความดังนั้นก็เกิดความคิดขึ้นมาอีกว่า เมื่อพระราชาจับใจได้ก็รับสั่งให้ลงโทษด้วยการขังหรือด้วยการตัดคอ เพราะฉะนั้นพวกเขาจึงทำศีลราชชนิดดี (เพื่อป้องกันตนเอง) จากนั้นก็ออกไปปล้น...

จะเห็นได้ว่า การให้ การช่วยเหลือ การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ ด้วยสิ่งของนอกกาย ไม่ใช่ว่าเป็นการดีทุกกรณี ถ้าการให้การช่วยเหลือเป็นต้นนั้นไม่ได้ส่งเสริมให้คนช่วยตนเองได้

^{๕๔}พ. ป. ๑๑/๙๒/๗๒-๗๓

ประเด็นนี้จะว่าเป็นความผิดของพระราชาก็ไม่ถนัด จะว่าเป็นความผิดของประชาชนก็ไม่ถนัด เพราะพระราชาทรงบำเพ็ญจักรวัตติวัตร ประชาชนก็เหมือนลูกบ้านที่พระราชาต้องเอาพระทัยใส่ ในเมื่อสังคมยังเล็กอย่างสมัยโบราณ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญการให้ที่ยอดเยี่ยมคือการให้ธรรมเป็นทานคือให้การแนะนำพร่ำสอน เพื่อให้คนนั้นๆ ช่วยเหลือตนเองได้ ส่วนวัตถุทาน เหล่าอื่นถึงแม้ว่าไม่ทรงสรรเสริญ แต่ก็ไม่ทรงตำหนิ

ทานที่พระพุทธเจ้าทรงตำหนิ

การให้ทาน มีน้อยแห่งที่พระพุทธเจ้าตำหนิ การตำหนิมิใช่ตำหนิทานวัตถุ มิใช่ตำหนิ ฎีกาหาก มิใช่ตำหนิทายกถ้วนๆ โดยตรง เพียงแต่ตำหนิเจตนาที่ให้ ทานของพระพุทธเจ้าทรงตำหนิว่ามีความผิดเช่นการที่พระให้ของที่เป็นรางวัล (ทายทาน) แก่คฤหัสถ์ ในลักษณะของการประจบเอาใจ ทานเช่นนี้มีปรากฏในพระวินัยของสงฆ์ เช่นการให้ดอกไม้ ผลไม้ ใบไม้ เป็นต้น แก่คฤหัสถ์เพื่อเป็นรางวัล โดยเจตนาที่ประจบเอาใจ หากไม่เป็นเรื่องของวินัยสงฆ์แล้ว การให้ที่พระพุทธเจ้าตำหนิคือการให้สิ่งที่ไร้ค่า ไร้ความหมาย ให้สัตว์ที่ใช้ฆ่าเป็นอาหารโดยการแลกเปลี่ยนซื้อขาย กระทั่งถึงสิ่งที่เป็นพิษเป็นโทษเช่นยาพิษ เป็นต้น

ทานในความหมายว่าทักษิณา

ทักษิณาหรือทักษิณา ในภาษาไทยมิใช่ทั้งสองคำ คำว่าทักษิณาก็คือทักษิณา หมายถึงถึงทานเพื่อผลอันเจริญ^{๑๐} คำว่าทักษิณา หมายถึง ของทำบุญ และมีคำที่สมาสคือทักษิณาทาน หมายถึง การให้ของทำบุญทำทาน, ทักษิณานุประทาน หมายถึง การทำบุญอุทิศส่วนกุศลเพิ่มให้แก่ผู้ตาย^{๑๑} ในวิทยานิพนธ์ คำว่าทักษิณากับทักษิณา มีความหมายเหมือนกันคือการอุทิศให้ซึ่งส่วนกุศล สารานุกรมพระพุทธศาสนา บันทึกไว้ ว่าพวกพราหมณ์เขามีธรรมเนียมเช่นและทำทักษิณาอุทิศบุรพบิดรของเขาเรียกว่า ศราทธะ เป็นการจรเนื่องจากการเผาศพบ้าง เป็นการประจำปีที่บรรจบวันตายของบุรพบิดรหรือวันต้นเดือนต้นปีบ้าง...^{๑๒}

^{๑๐}พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๓๙๒.

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๙๒.

^{๑๒}สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลศัพท์นิพนธ์พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๔๐.

ส่วนคำว่าทักษิณานุปทานมีลักษณะเป็นบุพเพตพลีซึ่งในพระไตรปิฎกก็มีบันทึกไว้ใน
อาทิสสูตร ปัญจกนิบาต อังคตตรนิกาย

ทานวัตถุแห่งทักษิณาในพระไตรปิฎกเหมือนกับทานวัตถุทั่วไป ไม่ต่างไปจากทานวัตถุ
ธรรมดา แต่จุดมุ่งหมายของทักษิณาอยู่ที่ผู้รับผลของทานกล่าวคืออุทิศให้เทพดา อุทิศส่วนบุญ
แก่เปรตหรือเปตชน

ผู้วิจัยพบว่า คำว่า การให้ทานกับคำว่าทักษิณา มีใช้แทนกันได้เช่น ... ข้าแต่เทพธิดาผู้
มีร่างกายสวยงาม ตะโพกผึ่งผาย คีวงาม เหวบางร่างน้อย ยัญและการเช่นสรวงของข้าพเจ้าอย่าง
ใดอย่างหนึ่งที่มีอยู่ ท่านสามารถวิพากกรรมของข้าพเจ้าทุกอย่าง การที่ข้าพเจ้าได้ที่พึงพึงใน
มหาสมุทรนี้ เพราะวิปากแห่งกรรมอะไร ... ข้าแต่ท่านสังขพรหมณ์ ท่านได้ถวายรองเท้าแก่พระ
ภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นผู้เดินกระโห่ยง เดินสะดุ้ง ล้มปากในหนทางที่ร้อนระอุ ทักษิณานั้นอำนวยความสะดวก
ที่น่าปรารถนาแก่ท่านในที่นี้..." ในสังฆชาดกนี้ การถวายรองเท้าเรียกว่าทักษิณา เมื่อพระพุทธเจ้า
ตรัสกับโกลิยธิดาก็ใช้คำว่าทักษิณาแทนคำว่าทาน เหมือนกัน โดยมีหลักฐานดังนี้ ... อริยสาวกา
ย่อมให้โภชนะที่ปรุงแล้ว สะอาด ประณีต สมบูรณ์ด้วยรสชาติ ทักษิณานั้นอันบุคคลให้แล้วใน
ท่านผู้ดำเนินไปตรง ผู้ประกอบด้วยจรรยา ผู้ถึงความเป็นใหญ่ สืบต่อบุญด้วยบุญ เป็นทักษิณามี
ผลมาก อันพระพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งโลกทรงสรรเสริญแล้ว..."

ในพระสูตรนี้ พระนางสุปวาสาถวายของเคี้ยวของฉันที่ประณีตแด่พระพุทธเจ้า พระ
พุทธองค์ตรัสถึงทานเช่นนี้ว่าทักษิณา

ในทักษิณาวิภังคสูตรก็ตรัสถึงทานว่าทักษิณา^{๖๔} ในกาลทานสูตรก็ตรัสถึงทานว่า
ทักษิณา^{๖๕} โดยมีพระพุทธพจน์ดังนี้ ... ผู้มีปัญญา รู้ความประสงค์ (ของคนขอ) ปราศจากความ
ตระหนี่ ย่อมให้ทานในกาลที่ควรให้ เพราะผู้ในทานตามกาล ในพระอริยเจ้าทั้งหลาย ผู้ปฏิบัติซื่อ
ตรง ผู้มีใจคงที่ เป็นผู้มีใจผ่องใส ทักษิณาทานจึงมีผลไพบุลย์ ชนเหล่าใดยอมอนุโมทนาหรือ
ยอมช่วยเหลือในทักษิณาทานนั้น ทักษิณาทานนั้นย่อมมีผล ไม่บกพร่องเพราะการอนุโมทนา
หรือการช่วยเหลือนั้น แม้พวกที่อนุโมทนาหรือช่วยเหลือ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญด้วย ...

^{๖๔} อ. จตุก. ๒๑/๕๗/๘๖-๘๗

^{๖๕} ม. อ. ๑๔/๓๗๖/๔๑๕-๔๑๖

^{๖๕} อ. ปญจก. ๒๒/๓๖/๔๕

ในเวลาามสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงท่านว่าทักษิณาทานมีข้าวเป็นต้น ในทานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าทักษิณาทานมีข้าวเป็นต้น^{๖๖} ในคัมภีร์เก่าๆ เช่นวิมานวัตถุ ก็กล่าวถึงท่านว่าทักษิณา ตัวอย่างปรากฏดังนี้ ปวงชนเหล่าใดที่ใคร่ต่อบุญ ถวายทานมุ่งตรงต่อสงฆ์ ทักษิณาของเขาเหล่านั้นชื่อว่าทักษิณาที่ถวายดีแล้ว เป็นยัญวิธีที่เช่นสรวงถูกต้อง จัดเป็นบูชากรรมที่บูชาขอบแล้ว เพราะทักษิณานี้จัดเป็นสังฆทาน เป็นทักษิณามีผลมาก อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งโลกทรงสรรเสริญ

ฉะนั้นคำว่าทานกับทักษิณาจึงใช้แทนกันได้หลายแห่งดังตัวอย่างที่แสดงมานั้น แต่ในวิทยานิพนธ์นี้ หมายถึงการอุทิศส่วนบุญโดยเริ่มจากการให้

แนวความคิดของการอุทิศส่วนบุญนี้ เกิดจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ เพราะลัทธิพราหมณ์ให้ทักษิณาเพื่อคนตาย อุทิศผลบุญแก่เปตชน อุทิศผลบุญแก่เทพยดา โดยลักษณะของพิธีสารท^{๖๗} ในแนวพระพุทธศาสนาที่มีบันทึกในพระไตรปิฎก การอุทิศส่วนบุญ พระพุทธเจ้ายอมรับหลักการนี้บ้างและถือว่าการอุทิศส่วนบุญเป็นหนึ่งในหลักของการใช้สอยทรัพย์ (อาทียสูตร)

โดยเฉพาะในชีวิตการครองเรือนของคนทั่วไป มารดาบิดาเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ย่อมเลี้ยงบุตรด้วยดีโดยประสงค์ว่าเมื่อตายไปแล้ว บุตรจักบำเพ็ญทักษิณาทานให้^{๖๘} แสดงว่าแนวความคิดเดิมที่พราหมณ์สั่งสอนมาก่อนนั้น พระพุทธเจ้ายอมรับบ้างแต่น้อย เพราะโดยปกติพระพุทธเจ้าจะไม่ยอมให้ภาษาของศาสนาพราหมณ์เข้ามาในคำสอนของพระองค์โดยที่ไม่เปลี่ยนแปลงความหมายเดิมเลย พระองค์ทรงใช้คำเดิมที่มีแพร่หลายและใช้กันแพร่หลายมาก่อนแล้ว เพียงแต่นำคำเดิมนิยามความหมายใหม่ แต่ความหมายใหม่ที่พระพุทธเจ้าทรงนิยามจากคำเดิม จะมีลักษณะแนวพุทธเอง

๑. บ่อเกิดของทักษิณา

ทักษิณามีกำเนิดมาจากคำสอนของพราหมณ์ เพราะพราหมณ์มีหน้าที่ประจำวันในการบวงสรวงเทพยดาและการแผ่ส่วนบุญ^{๖๙} กล่าวคือพราหมณ์ถวายทานแล้วมีการแผ่ส่วนบุญ อุทิศส่วนกุศล

^{๖๖}ป. อิติ. ๒๕/๒๖/๒๗๗-๒๗๘

^{๖๗}รายละเอียดดูใน สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลศัพท์นิพนธ์พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๒๘), หน้า ๑๔๐-๑๔๔.

^{๖๘}อ. ปญจก. ๒๒/๓๙/๔๗

^{๖๙}ม. ม. ๑๓/๔๔๖/๕๗๐

แต่เทพดา^{๑๐} ในพระไตรปิฎกมีบันทึกไว้ว่า พระพุทธเจ้ายอมรับวิธีการทำเช่นนี้ เพราะพระองค์ทรงประกาศถึงการให้ทานเสร็จแล้วจึงแบ่งส่วนกุศลให้เทพดา ดังที่ปรากฏเป็นคาถาประพันธ์ดังต่อไปนี้^{๑๑} ว่า นรชนผู้เป็นบัณฑิต ควรเชื่อเชิญท่านผู้มีศีลสำรวมอินทรีย์ ประพฤติพรหมจรรย์ให้บริโภคภัตตาหารในถิ่นที่ตนเข้าไปอาศัยอยู่ แล้วอุทิศส่วนกุศลให้แก่ทวยเทพเทวาผู้สถิตอยู่ในถิ่นนั้นๆ

ในที่นี้ นอกจากจะทำให้เห็นถึงการยอมรับว่ามีเทพดาจริงแล้ว ยังทำให้เห็นถึงกระบวนการแบ่งส่วนกุศลอีกด้วย กล่าวคือถวายทานในท่านที่ทรงศีล แล้วจึงแบ่งส่วนบุญได้

๒. ผู้ให้ทักษิณา

ในปุตตสูตร^{๑๒} กล่าวว่า บุตรมีหน้าที่ตามเพิ่มให้ทักษิณา โดยที่มารดาบิดาเลี้ยงบุตรด้วยความทะนุถนอม เพราะมีความหวังว่าเมื่อตายไปแล้ว บุตรจักตามเพิ่มทักษิณาให้ ”

อีกแห่งหนึ่ง บันทึกไว้ว่า การให้ทักษิณาเป็นหน้าที่ของคนฉลาด ดังที่พระพุทธเจ้าทรงโอวาทสุณีระและวัสสการพราหมณ์ ดังต่อไปนี้^{๑๓} ว่า บัณฑิตยชาติอยู่ในประเทศใด เลี้ยงดูท่านผู้มีศีล ผู้สำรวม ประพฤติพรหมจรรย์ในประเทศที่อยู่ และได้อุทิศทักษิณาแก่เหล่าเทพดาผู้สถิตอยู่ในที่นั้น เทพดาเหล่านั้นได้รับการบูชาจากบัณฑิตยชาติแล้ว ย่อมบูชาบัณฑิตยชาติบุคคลนั้นเป็นการตอบแทน เทพดาได้รับการนับถือย่อมนับถือบัณฑิตยชาติบุคคลนั้นเป็นการตอบแทน จากนั้น เทพดา ย่อมอนุเคราะห์บัณฑิตย -ชาติบุคคลนั้น เหมือนหนึ่งมารดาอนุเคราะห์ลูกในไส้ ผู้ที่ได้รับความอนุเคราะห์จากเทพดาแล้ว ย่อมประสบพบเห็นแต่สิ่งที่ดีงามทุกเมื่อ

๓. ผู้รับทักษิณา

ผู้รับทักษิณาในที่นี้ หมายความว่า ๒ อย่างคือผู้รับทักษิณาที่เป็นทานวัตถุโดยตรง กับผู้รับทักษิณาที่เป็นผลของการให้ทาน

๓.๑ ผู้รับทักษิณาโดยตรง

ผู้ที่รับทักษิณาโดยตรงตามธรรมเนียมของพราหมณ์แล้วคือวรรณะพราหมณ์ที่ได้รับการศึกษาพระเวทมาเป็นอย่างดี เพราะถ้าไม่ใช่วรรณะพราหมณ์หรือเป็นวรรณะพราหมณ์แต่ไม่ได้เรียนมนต์ จะรับทักษิณาไม่ได้เลย

แต่ในพระพุทธศาสนาบันทึกในพระไตรปิฎกดังนี้ ผู้รับทักษิณาที่เป็นทานวัตถุโดยตรงมี ๒ จำพวก ดังที่พระพุทธเจ้ามีรับสั่งกับอนาถบิณฑิกเศรษฐี ว่า ในโลกนี้มีทักษิณเวยยนุบุคคล ๒

^{๑๐}พ. อุทาน. ๒๕/๗๖/๒๕๒

^{๑๑}อ. ปญจก. ๒๒/๓๙/๔๗

^{๑๒}วินย. ๕/๔๕/๗๕

จำพวก คือพระเสขะ กับพระอเสขะ ในโลกนี้มีทักษิณียบุคคล ๒ จำพวกนี้เท่านั้น และควรให้ทานในเขตนี้^{๓๓}

ผู้ที่ควรรับทักษิณาทานอีกแห่งหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง แต่จัดเป็นขอบเขตแห่งกลุ่มบุคคลที่รับทาน คือในรัตนสูตร^{๓๔} ความว่า ... พระอริยบุคคล ๘ จัดเป็น ๔ คู่ สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญแล้ว เป็นสาวกของพระตถาคตเจ้า ควรแก่ทักษิณาทาน ทานที่ถวายในท่านเหล่านั้นย่อมมีผลานิสงส์มาก...

ในรัตนสูตร ท่านจัดพระอริยบุคคลไว้ว่ามี ๘ คือพระผู้ตั้งอยู่ในมรรค ๔ ตั้งอยู่ในผล ๔ รวมเป็น ๘ บุคคล. จัดเป็น ๔ คู่ คือพระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค-ผล จัดเป็นคู่ที่หนึ่ง. พระผู้ตั้งอยู่ในสกิทาคามีมรรค-ผล จัดเป็นคู่ที่สอง. พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค-ผล จัดเป็นคู่ที่สาม. พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค-ผล จัดเป็นคู่ที่สี่ นี่เป็นทักษิณียบุคคลชั้นสูง เมื่อลำดับจากชั้นต่ำแล้ว แม้การให้สิ่งใด แก่สัตว์เดรัจฉานก็ยังมีผลานิสงส์มีค่านับร้อย^{๓๕}

๓.๒ ผู้รับผลของทักษิณาทาน

ผู้รับผลของทักษิณาทาน หมายถึงรับผลบุญที่เกิดจากทาน เท่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีอยู่ ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือเทพยดาทั้งนี้รวมถึงท้าวเวสสุวรรณ^{๓๖} ท้าวจาตุมหาราช^{๓๗} ด้วย และเปตชน ในกรณีของเปตชนนี้ พระพุทธเจ้าตรัสในความหมายของบุพเพตพลี หมายถึงทานที่บุคคลบริจาคหวังเฉพาะต่อบิดามารดาที่ทำลายขันธแล้ว (สารานุกรม หน้า ๓๑๕) โดยยกตัวอย่างของพระเจ้าพิมพิสารทรงบำเพ็ญบุพเพตพลี แต่ทรงทำเมื่อทรงนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว คาดว่าจะอนุโลมตามธรรมเนียมของพราหมณ์...

๔. ผลของทักษิณา

ผลของทักษิณาหมายถึงผลของทานที่ตกถึงผู้รับผลของทักษิณา ในเรื่องนี้เกิดมีความสงสัยในชนชั้นพราหมณ์บางท่านมาก่อนว่า ผลจะตกแก่ผู้ที่ดินคาดหวังให้ได้รับหรือไม่ได้รับ^{๓๘} พระพุทธเจ้ามีพระดำรัสตอบว่า ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง ทั้งนี้เพราะว่า การถือกำเนิดในภพต่อไปหลัง

^{๓๓} อ. ทุก. ๒๐/๖๔๔/๘๑

^{๓๔} อ. สุต. ๒๕/๒๙๙/๔๑๔

^{๓๕} ม. อ. ๑๔/๓๗๙/๔๑๘-๔๑๙

^{๓๖} อ. สุตต. ๒๓/๕๓/๗๑

^{๓๗} อ. เปต. ๒๖/๑๐-๑๓/๑๗๓

^{๓๘} อ. ทสก. ๒๔/๑๗๗/๓๐๖

จากที่ตายไปแล้ว ย่อมถือเอาสุคติบ้าง ทุกคติบ้าง หากถือกำเนิดในสุคติเช่นมนุษย์หรือเทวดาเป็นต้น ทักษิณาดกไม่ถึงคติเหล่านี้ เพราะคติเหล่านี้มีอาหารประจำภพอยู่แล้ว หากเกิดในทุกคติเช่นสัตว์เดรัจฉานเป็นต้น ทักษิณาก็ไม่ตกแก่สัตว์เหล่านี้ เพราะสัตว์เหล่านี้มีอาหารประจำภพของมันเอง ทักษิณาจะตกแก่เปรตที่เรียกว่าปรทัตตูปชีวีเปรต (เปรตที่อาศัยสิ่งที่คนอื่นให้เลี้ยงชีพ) เท่านั้น หลักฐานการอุทิศผลทานแก่เปรต มีกล่าวไว้ว่า ... ทักษิณาทานนี้แล ที่ท่านเข้าไปตั้งถวายดีแล้วในสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่บุรพเปตชน โดยทันที ล้นกาลนาน^{๔๙}

การอุทิศส่วนกุศลนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่พระอริยเจ้าระดับพระสารีบุตรผู้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าก็เคยทำมาแล้ว ดังที่ปรากฏในสังสารโมจกเปตวิตถุ^{๕๐} ดังนี้

นางเปรตกราบเรียนพระสารีบุตรว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ดิฉันมีจิตเลื่อมใสขอไหว้ท่าน ขอท่านจงอนุเคราะห์ดิฉันด้วยเถิด ขอท่านจงให้ทานอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วจงอุทิศส่วนกุศลมาให้ดิฉันบ้าง ขอท่านจงเปลื้องดิฉันออกจากทุกคติด้วยเถิด

พระสารีบุตรเถระ มีใจอนุเคราะห์ รับคำของนางเปรตนั้นแล้ว จึงถวายข้าวค้ำหนึ่ง ฝ้าประมาณหนึ่งฝ้ามือและน้ำดื่มขันหนึ่งแก่พระภิกษุรูปหนึ่ง เสร็จแล้วก็แผ่ส่วนบุญให้นางเปรตนั้น พอพระสารีบุตรแผ่ส่วนบุญให้เท่านั้น ข้าวน้ำและเครื่องนุ่งห่มก็บังเกิดขึ้นทันที นี่เป็นผลของ "ทักษิณา" แม้ในสาริปุตตเถรมาตฺเปตวิตถุ พระสารีบุตรก็อุทิศส่วนบุญให้แก่เปรตที่อดีตเป็นมารดาของท่านเช่นกัน เพียงแต่อุทิศผลที่เกิดจากการสร้างกุญฺเฑถวยสงฆ์ โดยขอคำปรึกษาจากพระมหาโมคคัลลานะ พระอนุรุทธ และพระมหากัปปินะด้วย^{๕๑}

นอกจากนี้แล้ว บุคคลที่มีชื่อเสียงอย่างพระเจ้าพิมพิสารก็เคยอุทิศส่วนบุญแก่อดีตพระญาติของพระองค์เช่นกัน เพราะฉะนั้น ทักษิณาเมื่อถือตามนัยพระไตรปิฎก มีความเป็นไปได้ที่จะส่งผลถึงเปตชนที่ล่วงลับดับขันธไปแล้ว ส่วนจะให้ผลมากน้อยก็ต้องอาศัยปัจจัยดังนี้ คือการให้ผลมาก เพราะว่าทักษิณียบุคคลเป็นพระอรหันต์สิ้นกิเลสสาละแล้ว สมดังที่คำได้ตอบเทวहितพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วทูลถามว่าดังนี้^{๕๒} บุคคลพึงให้ไทยธรรม ณ ที่ไหน ทานที่ให้ ณ ที่ไหน มีผลมาก ทักษิณาย่อมสำเร็จผล ณ ที่ไหน แก่บุคคลผู้นุชาอย่างไร

^{๔๙} พ. เปต. ๒๖/๑๓/๑๗๓

^{๕๐} พ. เปต. ๒๖/๙๕-๑๑๕/๑๘๖-๑๘๘

^{๕๑} พ. เปต. ๒๖/๑๑๖-๑๓๓/๑๘๘-๑๙๐

^{๕๒} ส. ส. ๑๕/๑๙๙/๒๔๒-๒๔๓

พระพุทธเจ้ามีพระดำรัสตอบว่า ผู้ได้รู้ขั้นที่ที่เคยอาศัยในปางก่อน แลเห็นสวรรค์และอภาย บรรลุอรหัตตอันเป็นที่สิ้นชาติ อยู่จบพรหมจรรย์เพราะรู้ยิ่ง เป็นพระมุนี พึงให้ทานในบุคคลผู้นี้ ทานที่ให้แล้วในบุคคลผู้นี้แหละมีผลมาก ทักซิณาย่อมสำเร็จผลแก่บุคคลผู้บูชาอย่างนี้แล

ผลของทักซิณาดังกล่าวมานี้ หมายถึงผลที่สูงที่สุด แต่เมื่อนับผลจากน้อยไปหามากแล้ว การให้ทานที่เป็นปาฏิบุคลิกทาน* ยังมีผลน้อยกว่าการให้เป็นสังฆทาน** เพราะฉะนั้น ทักซิณาจะมีผลมาน้อย มีข้อพิจารณาเป็นลำดับคือ จำแนกทานเป็นปาฏิบุคลิกทานและสังฆทาน กล่าวคือ การให้แก่คนโดยเจาะจงมีผลน้อยกว่าการให้เป็นของส่วนรวมเหมือนอย่างที่กำลังกล่าวไว้ในเรื่องของผลการให้ทาน

ทักซิณาจะมีผลมาน้อย พระพุทธเจ้าตรัสเป็นแนวเทียบเคียงว่า พระอรหัตต์เปรียบเหมือนนา ทายกทายิกาเปรียบเหมือนชาวนา ไทยธรรมเปรียบเหมือนพืชพันธุ์ ผลทานวัดกันที่การบริจาคไทยธรรมของทายกทายิกา พืชพันธุ์ที่หว่านลงในนาที่บังเกิดแก่เขตชนและทายก เขตชนย่อมบริโภคนั้น ทายกทายิกาย่อมเจริญด้วยบุญ^{๑๑๑}

เพราะฉะนั้น การให้ทักซิณาเป็นทานอุทิศผลแก่เปรตได้ หลักฐานที่พบในพระไตรปิฎกคือสามารถแปรสภาพจากเปรตเป็นนางเทพธิดา^{๑๑๒} แสดงว่าการแผ่กุศลส่วนกุศล เป็นเรื่องที่สำคัญพอสมควร

เมื่อว่าโดยการเปรียบเทียบ ลำดับพิธีการอุทิศผลทานของพราหมณ์กับแนวพุทธคล้ายคลึงกัน แต่ปฏิคาหกรับทักซิณาต่างกัน พราหมณ์จะไม่ให้ทานเป็นทักซิณาเลยถ้าปฏิคาหกไม่ใช่วรรณะพราหมณ์และไม่เรียนมนต์^{๑๑๓} ในพระไตรปิฎกยกย่องสงฆ์ว่าเป็นทักซิณียบุคคลชั้นดี ทั้งนี้ไม่เพียงเฉพาะนักบวชเท่านั้น แม้แต่บุตรของตนเองก็เป็นทักซิณียบุคคลได้ ยิ่งไปกว่านี้ยังมีแบ่งลำดับของทักซิณียบุคคลเหมือนกับปฏิคาหกรับทานว่ามีผลมาก ผลน้อยเป็นชั้นๆ จากอริยบุคคลถึงสัตว์เดรัจฉาน โดยมีพระพุทธนรบริง^{๑๑๔} ดังนี้

...ทักซิณาที่เป็นปาฏิบุคลิกมี ๑๔ อย่างคือ

* ทานที่ให้จำเพาะเจาะจงบุคคล

** ทานที่ให้เป็นของกลาง

^{๑๑๑} จุ. เปต. ๒๖/๑-๓/๑๗๗

^{๑๑๒} จุ. เปต. ๒๖/๑๗๓-๑๗๖/๑๙๕-๑๙๖

^{๑๑๓} จุ. ขา. ๒๗/๒๒๑๙-๒๒๒๓/๔๐๙-๔๑๐

^{๑๑๔} ม. จุ. ๑๔/๓๗๖/๔๑๕-๔๒๒

๑. ถวายทานในพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
๒. ถวายทานในพระปัจเจกพุทธเจ้า
๓. ถวายทานในพุทธสาวกที่เป็นพระอรหันต์
๔. ถวายทานในท่านที่เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำอรรถัตตผลให้แจ้ง
๕. ถวายทานในพุทธสาวกที่เป็นพระอนาคามี
๖. ถวายทานในท่านที่ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง
๗. ถวายทานในพระสภิกาคามี
๘. ถวายทานในท่านที่ปฏิบัติเพื่อทำสภิกาคามีผลให้แจ้ง
๙. ถวายทานในพระโสดาบันบุคคล
๑๐. ถวายทานในท่านที่ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง
๑๑. ให้ทานในเดิยรถีย์ที่ปราศจากความกำหนัดในกาม
๑๒. ให้ทานในปุถุชนผู้มีศีล
๑๓. ให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีล
๑๔. ให้ทานในสัตว์เดรัจฉาน

การให้ทานในสัตว์เดรัจฉาน พึ่งหวังผลทักษิณาร้อยเท่า, ให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีล พึ่งหวังผลทักษิณาพันเท่า, ให้ทานในปุถุชนผู้มีศีล พึ่งหวังผลทักษิณาแสนเท่า, ให้ทานในเดิยรถีย์ผู้ปราศจากความกำหนัดในกาม พึ่งหวังผลทักษิณาแสนโกฏเท่า, ให้ทานในท่านที่ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง พึ่งหวังผลทักษิณานับค่าไม่ได้, ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงผลทักษิณาที่ให้ในอริยบุคคลที่ยิ่งกว่านี้ เพราะมากมายจนกระทั่งคำนวณไม่ได้ แม้อย่างนั้น การให้จำเพาะเจาะจงบุคคลก็นับว่ามีผลน้อยกว่าให้เป็นสังฆทาน สังฆทานในพระบาฬี มี ๗ ชนิดคือ

๑. ถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่ายมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน
๒. ถวายทานในสงฆ์ ๒ ฝ่ายในเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว
๓. ถวายทานในพระภิกษุสงฆ์
๔. ถวายทานในพระภิกษุณีสงฆ์
๕. ถวายโดยเผด็จภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ให้จัดให้ตามจำนวนที่ต้องการ
๖. ถวายโดยเผด็จภิกษุสงฆ์ให้จัดให้ตามจำนวนที่ต้องการ
๗. ถวายโดยเผด็จภิกษุณีสงฆ์ให้จัดให้ตามจำนวนที่ต้องการ

เพราะในอนาคตกาลจักมีแต่โคตรภูบุคคล มีแต่ผ้ากาสาวะพันคอ เป็นคนทุศีล มีคุณธรรมเลวทราม คนจะถวายทานได้ก็เฉพาะแต่ในคนทุศีลเท่านั้น แม้อย่างนั้นการให้ทานในคนทุศีลก็ยังมีผลมากอยู่แน่นอน นับผลไม่ได้ ประเมินค่าไม่ได้ เพราะเป็นสังฆทาน

เมื่อว่าโดยรวบยอด ทักซิณาทุกอย่างแบ่งตามประเภทความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ดังนี้

๑. ทักซิณาบางอย่างบริสุทธิ์ทางฝ่ายทายก ไม่บริสุทธิ์ฝ่ายปฏิบัติ คห
๒. ทักซิณาบางอย่างบริสุทธิ์ทางฝ่ายปฏิบัติ ไม่บริสุทธิ์ทางฝ่ายทายก
๓. ทักซิณาบางอย่างไม่บริสุทธิ์ทั้งทายก และปฏิบัติ
๔. ทักซิณาบางอย่างบริสุทธิ์ทั้งฝ่ายทายกและปฏิบัติ

ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ในที่นี้วัดกันด้วยคุณธรรมเท่านั้น

ทานในความหมายว่าพิธีกรรม

พิธีกรรมหมายถึงการให้, การบวงสรวงแก่เทวดา ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า ทักซิณาที่อุทิศให้เทพดา กล่าวคือทักซิณาของพรานหมณเฑาะว์เป็นการที่บุคคลทั่วไปมอบถวายส่วนบุญให้เทพดา และแก่บรรพชนที่เป็นฝ่ายทางบิดา ในพระไตรปิฎกแยกไว้ชัดเจนว่ามีทั้งพิธีต่อเทพโดยนามว่าเทวดาพิธี และพิธีต่อบรรพชนโดยนามว่าปุพพเปตพิธี การทำพิธีต่อเทพ อาจใช้สัตว์เป็นๆ หรือใช้เลือดของมนุษย์ ส่วนการพิธีต่อบรรพชนจะใช้ข้าวบิณฑ

มีบางแห่งที่กล่าวว่าพรานหมณเฑาะว์ใช้ชีวิตมนุษย์เป็นๆ เพื่อทำพิธีกรรม^{๕๓} แสดงว่าพิธีกรรมในความหมายเดิมคือการใช้ชีวิตสัตว์โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์เป็นเครื่องทำพิธีกรรมก็มี พิธีกรรมจะกระทำได้ในสถานที่ที่เป็นแม่น้ำ สระน้ำ ทำน้ำหรือห้วงน้ำใหญ่^{๕๔} เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่ตกลงได้ว่าการทำพิธีกรรมเป็นการใช้ชีวิตมนุษย์มอบให้แก่สุรจำพวกหนึ่งๆ ที่เรียกว่าผีเสื้อน้ำหรือรากษส เปรียบเทียบได้กับจันทกุมารชาดก

พิธีกรรมมีความหมายแน่นอนว่าบวงสรวงสังเวท ไม่เหมือนกับการเซ่นสรวง เพราะการเซ่นสรวงเป็นกิจที่บุตรธิดาทำแก่บรรพบุรุษหรือบรรพชน คำว่าพิธีกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้านำมาใช้ในความหมายใหม่ เพียงแต่ขยายความเดิมให้กว้างออกไปอีกเท่านั้น พิธีกรรมในความหมายใหม่มีลักษณะเป็นการเสียภาษีหรือการที่ประชาชนจัดสรรรายได้ของตนแก่ผู้ปกครอง เพราะฉะนั้นในจิตตสัมภุตชาดก^{๕๕} จึงกล่าวว่า ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ หนึ่ง บุตรจะพึงมีความสุขได้ด้วยวิธีใด บิดามารดาพร่ำสอนบุตรด้วยวิธีนั้น ข้าพเจ้าจะละลาโลภนี้ไปแล้ว พึงมีความสุข ยี่ นานด้วยวิธีใด ขอให้ พระคุณเจ้าพร่ำสอนข้าพเจ้าด้วยวิธีนั้นเถิด ..ท่านมหาบพิตรผู้เป็นจอมประชาชน ถ้ามหาบพิตรไม่อาจละ कामของมนุษย์เหล่านี้ได้ พระองค์

^{๕๓}พ. จริยา. ๓๓/๑๐๕-๑๐๖/๖๕๕

^{๕๔}พ. ชา. ๒๗/๑๗๒๗-๑๗๒๘/๓๓๑-๓๓๒

^{๕๕}พ. ชา. ๒๗/๒๒๖๔-๒๒๖๕/๔๑๗

จึงเริ่มตั้งพิธีกรรมที่ขอบธรรมเกิด แต่การกระทำที่ไม่เป็นธรรมขออย่าได้มีในรัฐสีมาของพระองค์
เลย

บางแห่งพระพุทธเจ้าตรัสถึงพิธีกรรมว่าเป็นการดีอีกด้วย คือเป็นคุณธรรมที่เป็นไปเพื่อ
ความไม่เสื่อม เพียงแต่นั่นว่าพิธีกรรมที่เป็นธรรม ขอบธรรม เหมือนอย่างในจิตตสัมภุตชาดก ไม่
ใช้พิธีกรรมทั่วไป เพราะพิธีกรรมในความหมายเดิมของพราหมณ์นั้นไร้ประโยชน์

ในพระไตรปิฎก ปรากฏว่าพราหมณ์ทำพิธีกรรมหลายแห่งหลายที่มาด้วยกัน การทำ
พิธีกรรมนั้นจะต้องมอบเครื่องพิธีให้แก่พราหมณ์ เพราะถือว่าพราหมณ์เป็นตัวแทนของเทพเจ้า
พราหมณ์หลายท่านเป็นผู้แทนของพระราชาให้ปกครองบ้านเมืองต่างพระเนตรพระกรรณ (เช่น
โสณทัณฑพราหมณ์ ครองเมืองจัมปาซึ่งพระเจ้าพิมพิสารพระราชทานเป็นพรหมไทยเป็นต้น)
พราหมณ์เหล่านี้สามารถเก็บภาษีจากราษฎรได้เต็มที่ตามที่ตนต้องการ ภาษีนี้อีกชื่ออย่างว่าพิธี
ตัวอย่างปรากฏในมหาสุทฺถสสนสูตร^{๕๐} ว่า ดูก่อนอานนท์ ครั้งนั้น พวกพราหมณ์และคนบดีถือเอา
ทรัพย์สินสมบัติจำนวนมาก เข้าไปเฝ้าพระเจ้ามหาสุทฺถสสนะ แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะ ทรัพย์สิน
สมบัติเป็นจำนวนมากนี้ พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นำมาเฉพาะพระองค์เท่านั้น ขอพระองค์จง
ทรงรับทรัพย์สินสมบัตินั้น พระเจ้ามหาสุทฺถสสนะซึ่งมีพระดำรัสว่า ช่างเถอะพ้อมหาจำเริญ ทรัพย์สิน
สมบัติมากมายนี้ พวกท่านนำมาเฉพาะเรา โดยพิธีอันขอบธรรม ขอสิ่งนั้นจงเป็นของพวกท่านเกิด
และจงเอาทรัพย์สินไปให้ยิ่งกว่า (ที่นำมา) นี้ ... ข้อนี้เป็นเครื่องยืนยันว่า พิธีหมายถึงภาษี เพราะมี
หลักฐานปรากฏชัดว่าในสมัยพุทธกาลมีการเรียกเก็บภาษีเกินขนาดเกินอัตราจึงทำให้บ้านเมือง
เดือดร้อน^{๕๑} กลางคืนถูกโจรปล้น กลางวันถูกราชบุรุษกดขี่ด้วยพิธีกรรมที่ไม่ขอบธรรม ในประเด็น
นี้ทำให้พระพุทธเจ้าบัญญัติพิธีกรรมคือการเก็บภาษี โดยอ้างการเก็บภาษีของเสรีราชาเป็นกรณี
ตัวอย่าง^{๕๒} ดังนี้

...เสรีราชาเมื่อคราวที่ยังทรงพระชนม์อยู่ในมนุษยโลกนั้น พระองค์ทรงครองราชย์ด้วย
ความเสี่ยสละ ชอบบำเพ็ญทานสม่าเสมอ แม้ว่าเป็นพระราชาที่สามารถจะเก็บภาษีจากราษฎรได้
ตามที่ต้องการ แต่พระองค์เมื่อเก็บได้มาแล้วจะเก็บเข้าท้องพระคลังครั้งหนึ่ง เสี่ยสละครั้งหนึ่ง
ลักษณะการเก็บจะต้องเลือกทุกครั้ง คือเลือกเก็บเฉพาะปีที่มีรายได้พออยู่พอกินเท่านั้น หากฝน
แล้งข้าวยากมากแพงก็ไม่เก็บ

^{๕๐}ที. มห. ๑๐/๒๕๕/๒๐๙

^{๕๑}พ. ข. ๒๗/๒๕๕๔-๒๕๕๕/๕๒๗

^{๕๒}ส. ส. ๑๕/๑๐๔/๗๘-๘๐

กรณีตัวอย่างนี้ทำให้มองเห็นถึงคุณธรรมของคนที่ยังพารายได้จากประชาชนแล้วไม่เบียดเบียนประชาชนที่ตนอาศัยให้เดือดร้อนด้วยการเก็บภาษีไม่เกินขนาด เพราะโดยปกติ บุคคลที่อาศัยแผ่นดินแดนใดเป็นที่พักพิง ทำมาหากินแล้ว ก็ต้องสนองคุณของแผ่นดินนั้นด้วยการเสียภาษี ในแง่นี้พระพุทธศาสนาก็ให้การสนับสนุน โดยที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในเรื่องของประโยชน์ที่ถือโภคทรัพย์ กล่าวคือบุคคลที่มีทรัพย์แล้ว ทรัพย์นั้นจะให้ประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อจ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงดูบิดามารดาให้ได้รับความสุข เลี้ยงดูบุตรภรรยา เพื่อนฝูงให้เป็นสุข บำบัดภัยอันตรายที่เกิดขึ้นแล้ว และป้องกันภัยอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้น และต้องทำพิธีกรรม ๕ อย่างตามที่ปรากฏในอาทิสสูตร ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกายคือ

๑. ญาติพิธี (บำรุงญาติ)
๒. อดิพิธี (ต้อนรับแขก)
๓. ปุพฺพเปตพิธี (บำรุงญาติที่ตายแล้ว ด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้)
๔. ราชพิธี (บำรุงราชการ คือการบริจาคทรัพย์ช่วยชาติ)
๕. เทวดาพิธี (บำรุงเทวดา คือทำบุญอุทิศให้เทวดา) ...

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมเป็นลักษณะหนึ่งของการให้ หากแต่จะมีลักษณะของการบำรุงเลี้ยง การทำพิธีกรรมในพระไตรปิฎกให้ความสำคัญที่เป็นกิจกรรมซึ่งทำตามข้อตกลงทางสังคมคือการเสียภาษี ภาษีที่เก็บเป็นธรรมย่อมที่จะเป็นราชทรัพย์ของหลวงซึ่งพระราชาก็ใช้เป็นเครื่องสงเคราะห์ประชาชนในคราวจำเป็น

ทานในความหมายว่าสงเคราะห์

คำว่าสงเคราะห์ ในภาษาไทยเป็นทั้งคำนามและคำกริยา ที่เป็นคำนามหมายถึงการช่วยเหลือ การอุดหนุนและการรวบรวม เมื่อใช้เป็นคำกริยามาหมายถึงอุดหนุน^{๓๓} คำว่าสงเคราะห์มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าอนุเคราะห์ ซึ่งเป็นคำกริยา หมายถึง ช่วยเหลือ, เอื้อเฟื้อ^{๓๔} ในพระไตรปิฎก จะพบว่าทั้งสองคำนี้มาคู่กันเสมอ ใช้คู่กันในลักษณะเป็นศัพท์พ้อง เช่นในมงคลสูตรว่า มงคลข้อ ๑๓ ความว่า สงเคราะห์อนุเคราะห์ภรรยา^{๓๕} มงคลข้อ ๑๗ ความว่า สงเคราะห์

^{๓๓}พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๗๗๖.

^{๓๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙๒.

^{๓๕}พ. สุต. ๒๕/๒๖๕/๔๒๒

อนุเคราะห์หมุ่ญาติ^{๒๖} ในวิทยานิพนธ์นี้ หมายความว่าช่วยเหลือ, อุดหนุนและเอื้อเพื่อและรวบรวม เพราะปรากฏว่าหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีสงเคราะห์บริษัท ทำให้รวบรวมสมาชิกได้มากมาย มีบริษัทให้ความเคารพเชื่อฟัง ไม่แข็งข้อต่อต้าน เพราะถือหลักการสงเคราะห์ ๔ ประการคือ ทาน, ปิยวาจา, สมานัตตตาและอิตถจริยา^{๒๗} ทั้งนี้ หัตถกอุบาสกแยกแยะความต้องการของบุคคล ปรากฏในคำกราบทูลแด่พระพุทธเจ้าว่า ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยทาน ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยทาน ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยวาจาที่อ่อนหวาน ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยวาจาที่อ่อนหวาน ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยการประพาสสิ่งที่เป็นประโยชน์ ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการประพาสสิ่งที่เป็นประโยชน์ ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยการวางตัวเสมอ ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการวางตัวเสมอก็ตเพราะข้าพระองค์มีทรัพย์ในตระกูลมากมาย คนทั้งหลายจึงเชื่อฟัง ไม่เหมือนคำของคนจน..." พระพุทธเจ้าทรงมีพระดำรัสรับรองคำของหัตถกอุบาสก เพราะไม่ว่าอดีต ไม่ว่าจะอนาคตหรือแม้กระทั่งปัจจุบัน การสงเคราะห์มีหลักสี่ประการนี้เท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าคำว่าสงเคราะห์กินความหมายกว้างกว่าคำว่าทาน เพราะทานเป็นส่วนหนึ่งของการสงเคราะห์ กล่าวคือการให้เป็นวิธีการหนึ่งของการช่วยเหลือ

การสงเคราะห์เป็นหน้าที่ของผู้ที่ร่ำรวยหรือมีเหลือกินเหลือใช้ เช่นพระราชาสงเคราะห์มหาชน ตัวอย่างปรากฏในจรียาปิฎก ขุททกนิกาย^{๒๘} ว่า ในกาลที่เราเป็นพระราชาก็ปรากฏนามว่า เอกราช ในกาลนั้น เราอธิษฐานศีลอันบริสุทธิ์ยิ่ง ปกครองแผ่นดินใหญ่ สมทานกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการประพาสโดยไม่มีเศษ สงเคราะห์มหาชนด้วยสังคนวัตถุ ๔ ประการ...

เมื่อถือตามนัยนี้ การสงเคราะห์ด้วยสังคนวัตถุก็เป็นหน้าที่ของพระราชาก็ด้วย นอกจากหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิ การสงเคราะห์ที่ถือว่าเป็นหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิ ปรากฏหลักฐานในจักรวรรดิสูตร^{๒๙} การที่นับว่าการสงเคราะห์เป็นหน้าที่ของคนรวย เพราะการสงเคราะห์คนต่างๆ เป็นความลำบาก^{๓๐} แต่แม้ว่าเป็นความลำบากก็ตาม การสงเคราะห์สามารถสร้างพลังได้ สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสในทุติยพลสูตร^{๓๑} ว่า ภิกษุทั้งหลาย พลังมี ๔ ประการคือ พลังคือปัญญา, พลังคือความเพียร, พลังคือกรรมที่ไร้โทษและพลังคือการสงเคราะห์..." ในตติยพลสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า พลังมี ๔ ประการคือ พลังคือสติ, พลังคือสมาธิ, พลังคือกรรมที่ไร้โทษและพลัง

^{๒๖} ชู. สุต. ๒๕/๒๖๖/๔๒๒

^{๒๗} อ. อภิธรรม. ๒๓/๒๔/๒๓๘-๒๓๙

^{๒๘} ชู. จรียา. ๓๓/๑๑๔-๑๑๕/๖๕๖

^{๒๙} ที. ปา. ๑๑/๘๐-๑๑๐/๖๒-๘๖

^{๓๐} ชู. เถร. ๒๖/๑๐๕๔/๔๕๗

^{๓๑} อ. จตุก. ๒๑/๑๕๓-๑๕๕/๒๐๑-๒๐๒, อ. นวก. ๒๓/๕/๓๙๒

คือการสงเคราะห์..." ในจุดตถพลสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า พลังมี ๔ ประการคือ พลังคือการพิจารณาหาทาง, พลังคือการบำเพ็ญ, พลังคือกรรมที่ไร้โทษและพลังคือการสงเคราะห์...

เป็นที่สังเกตว่าพลสูตรที่ ๒, ๓, ๔ พระพุทธเจ้าตรัสยกย้ายพลังไปต่างๆ แต่พลังคือการสงเคราะห์ก็ยังคงอยู่เป็นพลังข้อที่สี่ทั้งสี่สูตร เพราะการสงเคราะห์สามารถทำให้บรรลุผลตามที่มุ่งหวังได้ ผลของการสงเคราะห์^{๑๑๖} ว่า ภิภษุทั้งหลาย ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน เมื่อตรวจดูมหาชนที่ควรสงเคราะห์ ย่อมรู้จักคนที่เสมอกัน รู้จักคนที่เป็นกันเอง ย่อมรู้จักคนทั่วไป รู้จักคนพิเศษ หยั่งทราบว่าคุณคนบุคคลนี้ควรสักการะเช่นนี้ บุคคลนี้ควรสักการะเช่นนี้แล้วทำกิจประโยชน์อันพิเศษในบุคคลนั้นๆ ในกาลก่อนๆ เพราะกรรมที่เพิ่มพูนไพบูลย์นั้น หลังจากตายแล้วตถาคตย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ จุตจากสุคติโลกสวรรค์แล้วเข้าถึงความเป็นมนุษย์อย่างนี้ ย่อมได้มหาบุริสลักษณะ ๒ ประการคือมีพระวรกายเป็นปริมณฑลดุจปริมณฑลของไม้นิโครธ และเมื่อประทับยืนอยู่ ไม่ต้องทรงโน้มพระกายลง ย่อมลูบคลำพระชานูทั้งสองด้วยพระหัตถ์ทั้งสองได้ ...

จากการสงเคราะห์นี้เองที่ทำให้เจ้าชายสิทธัตถะมีคติเป็นสองคือถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ปกครองแผ่นดินมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตทั้งสิ้นด้าน สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติมากมาย หากออกบวชเป็นบรรพชิตจักเป็นศาสดาเอกของโลก สมบูรณ์ด้วยอริยทรัพย์มากมายเหลือคณานับ

ในแง่วินัยของพระภิกษุ การไม่สงเคราะห์ก็เป็นความผิด คือ มีโทษ กล่าวคือในอวาสาใดไม่มีพระที่สวดปาฏิโมกข์ได้ หากมีพระที่มีความเพียรเรียนสวดปาฏิโมกข์จนสำเร็จ เมื่อพระในอวาสนั้นไม่ให้การสงเคราะห์พระที่สวดปาฏิโมกข์ได้ ย่อมมีความผิด มีโทษ

การสงเคราะห์ แม้จะสามารถทำให้สำเร็จประโยชน์ได้ตามที่มุ่งหวัง แต่อาจจะทำให้เกิดผลเสียในภายหลังได้เช่นกัน ในกรณีนี้ถือว่าเป็นความผิดพลาดของพระเจ้าจักรพรรดิ (ที่ได้กล่าวไว้ในเรื่องของความผิดพลาดในการให้ทาน) ที่พยายามสงเคราะห์ประชาชนในแนวของพระจรียวัตร เริ่มด้วยทรงตั้งพระทัยจะช่วยเหลือคนที่ยากไร้และประพฤติดนเป็นโจรขโมยของชาวบ้าน โดยการพระราชทานทรัพย์เพื่อเป็นทุนเลี้ยงชีวิตและครอบครัว พฤติกรรมโจรเช่นนี้ปรากฏแก่คนทั่วไป เมื่อคนหนึ่งทำได้เช่นนี้และได้รับพระมหากรุณาธิคุณเช่นนี้ คนอื่นก็เอาเป็นแบบอย่างและได้รับพระมหากรุณาธิคุณเช่นนั้นด้วย ในที่สุดกลุ่มนั้นก็เต็มไปด้วยยอหินนาทานคือการลักขของคนอื่นที่เจ้าของไม่อนุญาต สังคมก็ไร้ความสงบสุข ทรัพย์สินที่มีอยู่นับวันจะหมด ไม่มีเพิ่มพูน เพราะต่างก็มุ่งจะขโมยของกันและกัน ไม่มีการผลิตเพิ่มเติม

^{๑๑๖}ที่. ปา. ๑๑/๒๒๓/๑๘๑

การสงเคราะห์นั้นเป็นสิ่งสำคัญในโลกปัจจุบัน แม้ว่า ท่านเป็นส่วนหนึ่งของคำว่า สงเคราะห์ แต่การสงเคราะห์ก็ยังนับว่าเป็นการให้ชนิดหนึ่ง เพราะความหมายของสงเคราะห์ก็บ่งชี้ที่เดียวว่าเป็นการช่วยเหลือ การเอื้อเฟื้อ การอุดหนุน กล่าวคือบุคคลที่ปรากฏในชุมชนยังต้องการความช่วยเหลือ ต้องการความเอื้อเฟื้อจากคนรอบข้าง ต้องการความอุดหนุนด้านทุนรอนจากที่ต่างๆ บางคนไม่มีความจำเป็นด้านทุนรอน แต่เขาต้องการความเอื้อเฟื้อจากคนร่วมงานก็ได้ บางคนมีเพื่อนร่วมงานที่มีความเอื้อเฟื้อ แต่เขาอาจจะต้องการความอุดหนุนด้านทุนรอนเพื่อขยายกิจการก็ได้เป็นต้น เพราะฉะนั้น ในสังคมที่เป็นประชาธิปไตย การสงเคราะห์จึงเป็นหน้าที่ไม่ใช่เฉพาะของพระราชา, พระเจ้าจักรพรรดิ หรือคนที่มีความร่ำรวยอีกต่อไป หากแต่เป็นหน้าที่ของทุกคนในสังคม เพราะสังคมยังต้องการความเอื้อเฟื้อ การช่วยเหลือจากคนในสังคม

สถานภาพของการให้ทาน

สถานภาพหมายถึงฐานะ, ตำแหน่งหรือเกียรติยศของบุคคลที่ปรากฏในสังคม แต่การให้ทานเป็นกิจการที่พึงประสงค์ของคนที่มีส่วนสังคมเดียวกัน เพราะฉะนั้น คำว่าสถานภาพของการให้ทานในที่นี้หมายถึงตำแหน่งหรือเกียรติยศของการให้ทาน อันแสดงถึงสภาพที่เป็นจริงของการให้ทาน คือสภาพที่ปรากฏในเรื่องของการให้ทาน. เพราะจากการรวบรวมข้อมูลในพระไตรปิฎก ทำให้ทราบสถานภาพเรื่องการให้ทานอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งบางลักษณะเป็นการกล่าวขวัญถึงเกียรติยศหรือเกียรติคุณของท่านบ้าง ในการให้ทานบ้าง บางลักษณะกล่าวถึงความเป็นผลของการให้ทาน บางลักษณะเน้นให้เห็นถึงความสำคัญ บางลักษณะแสดงให้เห็นถึงความมหัศจรรย์ เป็นต้น ทั้งหมด ๔๙ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๑. การให้ทานทำให้พ้นศัตรู ปรากฏในกุมภิลชาดก^{๑๐๓} ว่า ผู้ใดมีคุณธรรมอันเป็นเครื่องให้เจริญอย่างยิ่ง ๔ ประการนี้คือสังขละ ธรรม ธิติ จาคะ (ทาน) ผู้นั้นย่อมล่วงพ้นศัตรูได้

คำว่าจาคะ มีความหมายกว้าง กินความถึงการเสียสละทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นอารมณ์ภายใน แต่โดยความหมายที่ใช้แทนคำว่าทาน ก็จัดว่าเป็นผลของการให้ทานในลักษณะของพลังแห่งทานที่สามารถทำให้ผู้ให้ทานนั้นพ้นจากอันตราย

๒. การให้ทานจัดเป็นพรหมจรรย์ชนิดหนึ่ง ปรากฏในมหาธรรมปาลชาดก^{๑๐๔} และในสังขปาลชาดก^{๑๐๕} ก็ประกาศตรงตัวว่าท่านเป็นพรหมจรรย์ กล่าวคือการประพฤติที่ประเสริฐข้าพเจ้าได้เป็นพระราชาใหญ่กว่าชนชาวมครมีนามว่าหุยโยธนะมีอานุภาพมาก ทราบชัดว่าชีวิต

^{๑๐๓}พ. ช. ๒๗/๒๙๗-๒๙๘/๙๔

^{๑๐๔}พ. ช. ๒๗/๑๔๔๐-๑๔๕๑/๒๘๖-๒๘๘

^{๑๐๕}พ. ช. ๒๗/๓๑๔๖-๓๑๔๘/๕๕๗

เป็นของน้อย ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จึงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสได้ให้ข้าวน้ำเป็นทาน อันไพบูลย์โดยเคารพ พระราชวังของข้าพเจ้าในครั้งนั้นเป็นจุดบ่อน้ำสมณพราหมณ์ทั้งหลายก็อ้อมหน้าสำราญในที่นั้น ข้าพเจ้าได้ให้ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ประทีป ยวดยาน ที่ปัก ผ่านุงผ้าห่ม ที่นอนและข้าวน้ำเป็นทานโดยเคารพในที่นั้น นั้นเป็นวัตรปฏิบัติและเป็นพรหมจรรย์ของข้าพเจ้า

๓. ทานเป็นพฤติกรรมที่ทำให้ปลอดภัย เป็นคำของวิสุทธิบัณฑิตเฉลยปัญหา^{๑๑๖} ดังนี้ ทานวิสุทธิ บัณฑิต คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนจะพึงมีความประพฤติดันปลอดภัยได้อย่างไร จะพึงมีการสงเคราะห์ได้อย่างไร จะพึงมีความปลอดภัยได้อย่างไร และอย่างไรมาณพพึงชื่อว่ามีปกติกกล่าวคำสัตย์ จากโลกนี้ไปโลกหน้าแล้วจะไม่เศร้าโศกได้อย่างไร วิสุทธิบัณฑิตมีความเพียรมีปัญญาเห็นอรรถเห็นธรรมอันสุขุม กำหนดรัฐธรรมนูญทั้งปวงได้กราบทูลคำนี้ต่อพระราชาในโรงธรรมสภาว่า ผู้ครองเรือนไม่ควรคบหญิงสาธารณะเป็นภรรยา ไม่ควรบริโภคาหารที่มีรสอร่อยแต่เพียงผู้เดียว ไม่ควรชองเสพคำที่ให้อึดอยู่ในโลกไม่ให้สวรรคนิพพาน เพราะคำเช่นนั้นไม่ทำให้ปัญญาเจริญขึ้น คนครองเรือนพึงเป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตรปฏิบัติ ไม่ประมาท มีปัญญาพิจารณาเหตุผล อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว เป็นผู้สงบเสงี่ยม กล่าวถ้อยคำจับใจอ่อนโยน ผู้ครองเรือนพึงเป็นผู้สงเคราะห์มิตร จำแนกแจกทาน รู้จักจัดทำ พึ่งบำรุงสมณพราหมณ์ด้วยข้าวทุกเมื่อ ผู้ครองเรือนพึงเป็นผู้ไคร้ธรรม ทรงจำอรรถธรรมที่ได้สดับมาแล้ว หมั่นไต่ถาม พึ่งเข้าไปหาท่านผู้มีศีลเป็นพหูสูตโดยเคารพ คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน จะพึงมีความประพฤติดันปลอดภัยได้ดังนี้ จะพึงการสงเคราะห์ได้ดังนี้ จะพึงมีความไม่เบียดเบียนกันได้อย่างไร และมาณพพึงปฏิบัติอย่างนี้จึงชื่อว่ามีปกติกกล่าวคำสัตย์ จากโลกนี้แล้วไปยังโลกหน้าจะไม่เศร้าโศกด้วยอาการอย่างนี้

๔. การให้ทาน รู้จักเสียสละ จัดว่าเป็นทรัพย์อย่างหนึ่ง ปรากฏในธนสูตร^{๑๑๗} ว่า ก็ทรัพย์คือจาคะเป็นอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ มีใจปราศจากมลทิน คือความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่มแล้ว ยินดีในการเสียสละ ควรแก่การขอ ยินดีในทานและการจำแนกทาน นี้เรียกว่าทรัพย์คือจาคะ และจาคะนี้เองที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นธรรมมีอุปการะมาก อย่างที่ปรากฏในทสุตตสูตร ที่ขนิทาย^{๑๑๘} ปาฏิภววรรคว่า ธรรมมีอุปการะมากคือธรรม ๗ ประการ. ธรรม ๗ ประการคืออะไรบ้าง ธรรม ๗ ประการคืออริยทรัพย์ทั้ง ๗ ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตตะ จาคะ และปัญญา

^{๑๑๖}พ. ขา. ๒๘/๒๔๖๐-๒๔๖๘/๓๔๕

^{๑๑๗}อ. ปญจก. ๒๒/๔๗/๖๐

^{๑๑๘}ที. ปา. ๑๑/๓๕๗/๓๒๙

๕. การให้ทานจัดว่าเป็นการสร้างบารมี ซึ่งเป็นหนึ่งในจำนวนบารมีที่เป็นเหตุให้บรรลุโพธิญาณ ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์^{๑๑๕} ดังนี้ ในกาลนั้น เมื่อเรากันหาอยู่ ได้เห็นทานบารมีเป็นข้อแรก ซึ่งเป็นทานใหญ่อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายแต่ปางก่อนประพฤติมา จึงเตือนตนเองว่า ทานจงยึดถือบารมีข้อแรกนี้บำเพ็ญให้มั่นก่อน ทานจงบำเพ็ญทานบารมีเถิด ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุโพธิญาณ ท่านเห็นยากทั้งชั้นต่ำ, ปานกลางและชั้นสูงแล้วจงให้ทานอย่าให้เหลือ ดุจหม้อที่คว่ำไว้ เปรียบเหมือนหม้อที่เต็มด้วยน้ำ ผู้ใดผู้หนึ่งจับคว่ำลงแล้ว น้ำย่อมไหลออกหมด ไม่ชังอยู่ในหม้อฉันนั้น

๖. การให้ทานด้วยศรัทธาเป็นมหายมก เป็นความสวัสดีในสรวงสวรรค์ ปรากฏในมหายมกชาดก^{๑๑๖} ว่า บุคคลใดมีศรัทธา ให้ข้าว น้ำ ให้ดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ มีจิตเลื่อมใสอนุโมทนา บัณฑิตกล่าวคุณชื่อนั้นของบุคคลนั้นแล้ว เป็นความสวัสดีในสวรรค์ทั้งหลาย

๗. การให้ทานอุปมาเหมือนการออกรบ คือการออกรบกับการให้ทานมีสภาพเสมอกัน ปรากฏในอาทิตตชาดก^{๑๑๗} ว่า บัณฑิตกล่าวว่า ทานกับการรบมีสภาพเสมอกัน นักรบแม้มีน้อยก็สามารถชนะคนมากได้ เจตนาที่จะบริจาคทานก็เช่นกัน แม้มีน้อยก็สามารถชนะหมู่มากได้มากมาย ถ้าเชื่อกรรมและผลของกรรม ย่อมให้ทานน้อย เขาก็เป็นสุขในโลกหน้าเพราะการบริจาคเพียงเล็กน้อยนั้น

ทั้งนี้เพราะเจตนาจะให้ทานต้องรบกับความตระหนี่ รบกับความเสียดายทรัพย์ การออกรบย่อมต้องการนักรบที่เด็ดเดี่ยวฉันใด การจะสละสิ่งของที่ตนครอบครองได้ ย่อมต้องการคนที่เด็ดเดี่ยวฉันนั้น

๘. การให้ทานเป็นมงคลชีวิต ปรากฏในมงคลสูตร^{๑๑๘} เพราะเป็นสิ่งที่อำนวยประโยชน์ให้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๙. การให้ทานเป็นเหตุให้ได้ลักษณะงาม ข้อนี้มีพระพุทธเจ้า ในกาลที่พระองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์เป็นนิตฺตะ

^{๑๑๕}พ. พุทฺธิ. ๓๓/๑๒๑-๑๒๒/๔๘๑

^{๑๑๖}พ. ขา. ๒๗/๑๕๑๐/๒๙๗

^{๑๑๗}พ. ขา. ๒๗/๑๒๑๒/๒๔๘

^{๑๑๘}พ. สุต. ๒๕/๒๖๖/๔๒๒

๑๐. ผู้ให้ทานเป็นที่รักที่โปรดปรานของเทพธิดา นางเทพธิดาให้ความช่วยเหลือในคราวตกทุกข์ได้ยากก็เพราะเคยให้ทานมาก่อน ปรากฏในสังฆชาดก^{๑๐๐}

๑๑. ทานเป็นกิริยาของผู้ประเสริฐ เป็นกิริยาที่เทพยดาและมนุษย์สรรเสริญ ปรากฏในโสณนันทชาดก^{๑๐๑} ว่า ก็เพราะบัณฑิตทั้งหลายย่อมพิจารณาเห็นสังคหวัตถุนี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นย่อมถึงความเป็นผู้ประเสริฐและเป็นผู้อันเทวดาและมนุษย์พึงสรรเสริญ...

สังคหวัตถุในที่นี้ (หรือแม้แต่ในที่แห่งอื่นก็ตาม) มี ๔ ประการด้วยกันคือ ทาน, ปิยวาจา, อุตถจริยาและสมานัตตดา และที่ว่าเทวดาและมนุษย์สรรเสริญ แท้จริงแล้วคนที่ให้ทานย่อมได้รับการสรรเสริญจากยักษ์ก็มี เช่น ในทุตติยสุกกาสูต^{๑๐๒} ก็ระบุชัดเจนว่า ยักษ์เลื่อมใสในนางสุกกาภิกษุณีอย่างมาก เข้าตามตรอก ออกทางประตูเมืองราชคฤห์พร้อมกับขับคาถาว่า อุบาสกผู้ได้ถวายโภชนาหารแก่นางสุกกาภิกษุณีผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวง เป็นคนมีปัญญาแท้ ย่อมประสบบุญเป็นอันมากหนอ

๑๒. การให้ทานเป็นสาราณียธรรม ปรากฏในปฐมสาราณียสูตร^{๑๐๓} ว่า..อีกประการหนึ่ง ภิกษุแบ่งปันลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุดแม้แต่เพียงบิณฑบาตก็ย่อมบริโภคร่วมกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีล แม้ข้อนี้ก็เป็นสาราณียธรรมคือเป็นธรรมที่ทำให้บุคคลหวนระลึกถึงกัน เพราะเป็นการเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือเผื่อแผ่ เป็นการผูกไมตรี เป็นการสร้างมิตรภาพ สร้างความเป็นกันเอง

๑๓. คิดถึงทานที่เคยให้ มีเป้าหมายถึงนิพพานได้เช่นกัน ข้ออ้างนี้ปรากฏในจาคานุสสติ^{๑๐๔} ว่า...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร ธรรมอย่างหนึ่งคือจาคานุสสติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน...

^{๑๐๐}พ. ช. ๒๗/๑๓๘๗-๑๓๘๖/๒๗๖-๒๗๘

^{๑๐๑}พ. ช. ๒๘/๔๙๖/๖๘

^{๑๐๒}ส. ส. ๑๕/๒๔๔/๒๙๖

^{๑๐๓}อ. นก. ๒๒/๑๑/๓๑๗

^{๑๐๔}อ. เอกก. ๒๐/๒๙๗/๔๑

๑๔. ทานเป็นองค์ประกอบของคุณธรรมที่ทำให้เป็นคนมีฤทธาภาพ และเป็นเหตุให้ถึงพรหมโลกได้เช่นกัน สมดังที่พระพุทธพจน์ปรากฏในเมตตสูตร^{๑๑๑} ว่า ภิกษุทั้งหลาย เรายังมีความดำริว่า บัดนี้เราเป็นผู้มีฤทธาภาพมากมายถึงเพียงนี้ เพราะผลแห่งกรรมอะไร เพราะกรรมที่ทำให้สามประการคือ

๑. ทาน คือการบริจาคไทยธรรมมีข้าวน้ำเป็นต้น
๒. ทมะ คือการสำรวมอินทรีย์มีจักขุเป็นต้นและการข่มกิเลสมีราคะเป็น ต้น
๓. สัจญมมะ คือการสำรวมกาย วาจา

พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า กุลบุตรผู้หวังประโยชน์ ควรบำเพ็ญบุญสูงสุดที่ให้ผลเป็นความสุข คือทาน. สมจริยา. เมตตาจิต (การเจริญเมตตาพรหมวิหาร) บัณฑิตครั้งบำเพ็ญธรรม ๓ ประการอันเป็นเหตุให้เกิดสุขสมบัติเหล่านี้แล้วยอมเข้าถึงพรหมโลกที่เป็นสุข ไม่มีการเบียดเบียนกัน

ฤทธาภาพในมหานารทกัศสพชาดก^{๑๑๒} ปรากฏว่าเหาะเหินเดินอากาศได้ เพราะผลที่เคยให้ทานร่วมกับจริยธรรมข้ออื่นๆ มาก่อน ดังนี้ คุณธรรม ๔ ประการ คือสัจจะ, ธรรม, ทมะและจาคะ อาตมาได้ทำไว้ในภพก่อน เพราะธรรมที่อาตมาเสพมาดีแล้วนั้นแล อาตมาจึงไปไหนๆ ได้ตามความปรารถนา รวดเร็วทันใจ

๑๕. ผลของการให้ทานเป็นเหตุให้ได้ครองนาคพิภพที่รุ่งเรือง ปรากฏในวิธูรชาดก^{๑๑๓} โดยที่นาคราชากล่าวเองว่า วิมานนี้ เราได้มาเพราะอาศัยใครก็หาไม่ เกิดขึ้นเองตามฤดูกาลก็หาไม่ เราไม่ได้ทำเอง เทวดาทั้งหลายก็ไม่ได้สร้างให้ แต่วิมานนี้เราได้มาด้วยบุญกรรมอันไม่ลามก ของตนเอง เราและภรรยาเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย เป็นทานบดีในครั้งนั้น เรือนของเราเป็นดังบ่อน้ำของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย และเราก็บำรุงสมณพราหมณ์ให้อิ่มหนำสำราญ เราทั้งสองเคยถวายทานคือดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ เครื่องประทีป ที่นอน ที่พักอาศัย ผ้านุ่งผ้าห่ม ผ้าปูนอน ข้าวและน้ำ โดยเคารพ ทานที่ได้ถวายโดยเคารพนั้นเป็นวัตรปฏิบัติของเรา และการสมาทานวัตรปฏิบัตินั้นเป็นพรหมจรรย์ของเรา... ฤทธิ์ ความรุ่งเรือง กำลังกาย ความเพียร การเกิดในนาคพิภพและวิมานที่ยิ่งใหญ่ของเรานี้ เป็นวิบากแห่งวัตรและพรหมจรรย์ที่เราประพฤติดีแล้ว

พระนางเจ้านาคีก็กล่าวสนับสนุนในแนวเดียวกัน

^{๑๑๑} พุ. อิติ. ๒๕/๒๒/๒๗๕

^{๑๑๒} พุ. ชา. ๒๘/๒๓๐๗/๓๒๐

^{๑๑๓} พุ. ชา. ๒๘/๒๖๐๖-๒๖๑๐/๓๖๖-๓๖๗

๑๖. การให้ทานทำให้เกิดสมณานาม เหมือนอย่างที่เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้า ๕ ข้อ พร้อมด้วยพระดำรัสตอบดังนี้ บุคคลให้อะไรชื่อว่าให้กำลัง ให้อะไรชื่อว่าให้วรรณะ ให้อะไรชื่อว่าให้ความสุข ให้อะไรชื่อว่าให้จักขุ และบุคคลเช่นไรชื่อว่าให้ทุกอย่าง ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ ขอพระองค์ได้โปรดตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

บุคคลให้อาหารชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้นานพาทนะชื่อว่าให้ความสุข ให้ประทับโคมไฟชื่อว่าให้จักขุ และให้ที่พักชื่อว่าให้ทุกอย่าง ส่วนผู้ที่พร้าสอนธรรมชื่อว่าให้อมฤตธรรม^{๑๖๑}

๑๗. การให้ทานจัดเป็นบุญที่อำนวยผลส่งให้เกิดเป็นเทพธิดา ปรากฏในอปรกัมมกานีนีวิมาน วิมานวัตถุ^{๑๖๒} ว่า ดูก่อนนางเทพธิดา ท่านมีวรรณะงามยิ่งนัก มีรัศมีส่องสว่างไสวไปทั่วทุกสารทิศ สถิตอยู่เหมือนดาวประกายพริ้วเพราะบุญกรรมอะไร ท่านจึงมีวรรณะงามเช่นนี้ ...นางเทพธิดานั้น ถูกพระมหาโมคคัลลานะถามแล้วมีความปลาบปลื้มใจ ได้พยากรณ์ปัญหาผลกรรมที่ถูกถามนั้นว่า ดิฉันเป็นหญิงรับใช้ รับจ้างทำงานของคนอื่น ไม่เกียจคร้าน ไม่ถือตัว ชอบแบ่งปันสิ่งของอันเป็นส่วนที่ตนได้มา แบ่งปันแก่ปวงชนตามที่ต้องการ...เพราะบุญกรรมนั้น ดิฉันจึงเป็นเช่นนี้

ในอิตถีวิมานวัตถุ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องการสอบถามที่ได้วิมานมาครอง และได้มาครองเพราะผลกรรมที่เป็นบุญด้วยการให้ทาน มิใช่แต่เพียงการให้ด้วยตนเองเท่านั้น แม้แต่การให้ความชื่นชมแก่กิริยาที่คนอื่นให้ ก็จัดว่าเป็นบุญได้ และเป็นเหตุให้ได้วิมานด้วยเช่นกัน^{๑๖๓}

๑๘. การให้ทานทำให้เข้าถึงโลกสวรรค์ ครอบงำเทวดาทั้งหมด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเคยเป็นมนุษย์ในชาติปางก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน เป็นผู้ยึดมั่นในกุศลธรรม ยึดมั่นไม่ถอยหลังในกายสุจริต ในวจีสุจริต ในมโนสุจริต ในการบำเพ็ญทาน....และในธรรมที่เป็นกุศลอันยิ่งอย่างอื่น เพราะกรรมที่ตนสั่งสมเพิ่มพูนไพบูลย์ไว้ นั้น ตถาคตยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ พิเศษกว่าเทวดาทั้งหลายอื่นในโลกสวรรค์^{๑๖๔}

^{๑๖๑} ส. ส. ๑๕/๔๒/๔๑

^{๑๖๒} ชู. วิมาน. ๒๖/๔๐๑-๔๐๘/๖๑-๖๒

^{๑๖๓} ชู. วิมาน. ๒๖/๗๒๙-๗๕๔/๘๔-๘๘

^{๑๖๔} ที. ปา. ๑๑/๑๙๘-๒๔๑/๑๖๐-๑๙๘

ในภริทตตชาดก^{๑๒๕} กล่าวว่า ข้าพเจ้าได้ฟังคำของพระอรหันต์ทั้งหลายผู้สำรวจผู้มี ตบะมาว่า ทายกทั้งหลายให้ทานในโลกนี้แล้วยอมไปสู่สวรรค์ ท่านยังมีชีวิตอยู่ ถ้ามีของที่จะให้ ก็ จงให้เกิด

สวรรค์มีกล่าวหลายนัย บ้างก็เป็นสวรรค์ที่สามารถมองเห็น สัมผัสได้ด้วยสายตา แต่ สวรรค์ที่เป็นพระพุทธรูปจริง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึกดังที่ปรากฏในสพายตนสังยุต สังยุตตนิกาย

๑๙. การให้ทานเป็นการเจริญบุญกุศลเช่นอย่างอนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลพระ พุทธเจ้าว่า...ขอพระองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ จงทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์ ในวันพรุ่งนี้ เข้า เพื่อเจริญบุญกุศล เจริญปิติและปราโมทย์แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด^{๑๒๖} คำว่าเจริญปิติและ ปราโมทย์ในที่นี้ เข้าใจว่า เพื่อให้เกิดความชื่นใจ

อีกอย่างหนึ่ง การให้ทานเป็นปฏิบัติให้เกิดบุญได้ด้วย เช่นที่ปรากฏในบุญญกิริยา วัตตสูตร^{๑๒๗} ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตตุมิ ๓ ประการ คือบุญกิริยาสำเร็จด้วยทาน, บุญ กิริยาสำเร็จด้วยศีล และบุญกิริยาสำเร็จด้วยภาวนา...

๒๐. การให้ทานเป็นกิริยาที่ชนะความตระหนี่ เพราะคนที่ให้ทานได้ต้องกำจัดความ ตระหนี่ออกก่อน ดังที่ปรากฏในราโชวาทชาดก^{๑๒๘} ว่า พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงชนะความโกรธ ด้วยความไม่โกรธ ทรงชนะคนชั่วด้วยความดี ทรงชนะความตระหนี่ด้วยการให้ ทรงชนะคนพูด เหลาะแหละด้วยการพูดคำสัตย์...

ในธรรมบท^{๑๒๙} ระบุไว้ว่า ควรชนะคนมักโกรธด้วยความไม่โกรธ ควรชนะคนไม่ดีด้วย ความดี ควรชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ ควรชนะคนเหลวไหลด้วยคำสัตย์

๒๑. การให้ทานเป็นเหตุให้ถึงเทวโลก โดยหลักฐาน^{๑๓๐} ว่าดังนี้ บุคคลจะไปเทวโลกได้ เพราะสาเหตุสามประการคือ กล่าวคำสัตย์, ไม่โกรธ และเมื่อถูกขอของน้อยก็ให้ได้

^{๑๒๕}พ. ช. ๒๘/๑๘๙๗/๒๖๕

^{๑๒๖}วินย. ๗/๖๓/๘๖

^{๑๒๗}อ. อฏฐก. ๒๓/๓๖/๒๖๑

^{๑๒๘}พ. ช. ๒๗/๑๕๒/๕๐

^{๑๒๙}พ. ธ. ๒๕/๒๒๓/๖๐

^{๑๓๐}พ. ธ. ๒๕/๒๒๔/๖๐

๒๒. การให้ทานผลบุญสงให้เกิดเป็นเทพบุตร มีปรากฏในเนมิราชชาดก^{๑๓๑} ว่า เทพบุตรนี้ เป็นคฤหบดีอยู่ในเมืองพาราณสี เป็นทานบดี ได้สร้างอาราม บ่อน้ำ สระน้ำและสะพาน ได้ปฏิบัติพระอรหันต์ผู้เยือกเย็นโดยเคารพ ได้ถวายจีวร อาหารบิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัย ในทานผู้ซื้อตรง ด้วยจิตที่เลื่อมใส รักษาอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ ๘ และดีถี ๑๔ คำ ๑๕ คำ ๘ คำแห่งบิณฑบาต และในวันปาฏิหาริย์บิณฑบาต เป็นผู้สังวรในศีล เป็นผู้สำรวม และบริจาคทานเป็นนิตย์ จึงมาบังเกิดในวิมาน ...

ในบุริสวิมานวัตถุ ขุททกนิกาย^{๑๓๒} บุรุษคนหนึ่งถวายน้ำสรงแด่พระสารีบุตร ก็สามารถเกิดเป็นเทพบุตร เสวยสวรรค์ชั้นวิมานก็ได้

๒๓. การให้ทานเป็นมหายมในหมู่มิตร ปรากฏในมหายมชาดก^{๑๓๓} ว่า สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้ชอบพอดูกันเคยกัน เป็นมิตรแท้ของผู้ใด ผู้มีคำพูดมั่นคง หนึ่ง ผู้ใดเป็นผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร แบ่งปันทรัพย์ของตนให้แก่มิตร การได้ประโยชน์เพราะอาศัยมิตรและการแบ่งปันแก่มิตรนั้น บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่าเป็นสวัสดิมงคลในหมู่มิตร

๒๔. การให้ทานเป็นปฏิปทาให้เข้าถึงเทพเจ้าได้^{๑๓๔} ในเมื่อมีการอธิษฐานจิต

๒๕. การให้ทานเป็นการเจริญปีติและปราโมทย์ ปรากฏที่มาหลายแห่ง เพราะได้กล่าวมาแล้วในความมุ่งหมายของการให้ทานว่า เพื่อเป็นการเจริญบุญกุศล, เจริญปีติและปราโมทย์^{๑๓๕}

๒๖. การให้ทานเป็นการปิดกั้นความยากจนเช่นในจักรวัตติสูตรเป็นต้น เพราะความจนเป็นทุกข์ ๖ ประการ^{๑๓๖} คือทุกข์เพราะจน, เมื่อจนแล้วก็ทุกข์เพราะการกัณเฏม, เมื่อกัณเฏมยอมเป็นทุกข์เพราะต้องเสียดอกเบี้ย, เมื่อไม่มีดอกเบี้ยส่งยอมเป็นทุกข์เพราะถูกติดตามทวงหนี้, เมื่อถูกตามตัวพบก็ต้องเป็นทุกข์เพราะถูกจองจำ

^{๑๓๑} ชุ. ขา. ๒๘/๑๕๔๓-๑๕๔๗/๒๒๓-๒๒๔

^{๑๓๒} ชุ. วิมาน. ๒๖/๑๑๕๐-๑๑๕๘/๑๕๕

^{๑๓๓} ชุ. ขา. ๒๗/๑๕๐๗/๒๙๗

^{๑๓๔} ชุ. อิติ. ๒๕/๒๖/๒๗๗-๒๗๘

^{๑๓๕} วินย. ๕/๔๗/๗๗

^{๑๓๖} อ. ฦก. ๒๒/๔๕/๓๘๓-๓๘๗

๒๗. การให้ทานเป็นห้วงบุญ เป็นปฏิปทาหลังไหลแห่งบุญ ปรากฏหลักฐานในปฐมบุญญาภิสันทสูตร^{๑๓๘} ว่า ... ภิกษุทั้งหลาย ห้วงบุญห้วงกุศล ๔ ประการนี้ นำความสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อเกิดในสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขอันน่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ ห้วงบุญ ๔ ประการคืออะไร คือภิกษุบริโภคจีวรของทายกใด...บริโภคอาหารบิณฑบาตของทายกใด...บริโภคเสนาสนะของทายกใด...บริโภคคิลานเภสัช บริหารอันเป็นปัจจัยเพื่อคนใช้ของทายกใด เข้าถึงเจโตสมาธิอันหาประมาณมิได้ อยู่ ห้วงบุญห้วงกุศลของทายกนั้นหาประมาณมิได้ นำความสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อเกิดในสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อสุขอันน่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ...

๒๘. การให้ทานมีจุดมุ่งหมายเพื่อความบริสุทธิ์ก็ได้ เช่นที่ปรากฏในอนุสสติฎฐฐานสูตร^{๑๓๙} ว่า ... อีกประการหนึ่ง อริยสาวกย่อมระลึกถึงจาคะของตนว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ...ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด อริยสาวกย่อมระลึกถึงจาคะ สมัยนั้น จิตของอริยสาวกนั้น เป็นจิตอันระคายไม่กลุ้มรุม สัตว์บางพวกในโลกนี้ทำจากานุสสติให้เป็นอารมณ์ ย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยประการฉะนี้.

๒๙. การให้ทานเป็นธรรมเนียมของตระกูลที่มีมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย ดังข้อความต่อไปนี้ เราได้ให้ดวงตาเป็นทานนั้น เพราะยศก็หาไม่ เราจะได้ปรารถนาบุตร ทรัพย์หรือแว่นแคว้น เพราะผลแห่งการให้ดวงตานี้ก็หาไม่ อีกอย่างหนึ่ง ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ทานได้ประพุดติมาแล้วแต่โบราณ เพราะเหตุนี้แหละ ใจของเราจึงยินดีในทาน^{๑๔๐}

อีกแห่งหนึ่งปรากฏในกัณฑ์ที่ปายนชาดก^{๑๔๑} ว่า มารดาบิดา ปู่ย่า ตายายของดิฉัน เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย เป็นทานบดี รู้ความประสงค์ของผู้ขอ ดิฉันอนุวัตตามธรรมเนียมของตระกูลนั้น

๓๐. การให้ทานเป็นกิริยาอย่างหนึ่งที่สร้างสัมพันธไมตรี หรือที่มีอยู่แล้วย่อมรักษาไว้ได้ ดังที่มีหลักฐานปรากฏว่า^{๑๔๒} ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก ชื่อว่าดำเนินตามธรรมของสัตบุรุษ

^{๑๓๘} อ. จตุกก. ๒๑/๕๑/๗๖-๗๗

^{๑๓๙} อ. ฉกก. ๒๒/๒๕/๓๔๑-๓๔๓

^{๑๔๐} พ. ชา. ๒๗/๒๒๘๓/๔๒๐

^{๑๔๑} พ. ชา. ๒๗/๑๔๖๖/๒๘๑

^{๑๔๒} อ. ปญจก. ๒๒/๓๕/๔๔

ในอาฬวกสูตร^{๑๒๖} อาฬวกยักษ์กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ทำอย่างไรจึงจะผูกใจมิตรสหายไว้ได้... พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า คนมีสังคหวัตถุ ๔ ย่อมผูกจิตหมู่มิตรสหายไว้ได้

ในยักขสังยุต สคาถวรรคสังยุต^{๑๒๗} พระพุทธเจ้าได้ให้พระดำรัสตอบ แก่อาฬวกยักษ์ว่า ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้

๓๑. การให้ทานเป็นบทพิสูจน์ความเป็นมิตรในยามยาก ดังที่ปรากฏในมหาอัสนาโรหชาดก^{๑๒๘} ว่า ผู้ใดให้ทานในบุคคลที่ไม่ควรให้ ไม่ให้ทานในบุคคลที่ควรให้ ผู้นั้น ถึงได้รับทุกขในคราวมีอันตราย ก็ไม่ได้สหาย ผู้ใดไม่ให้ทานในบุคคลที่ไม่ควรให้ ให้ทานในบุคคลที่ควรให้ ผู้นั้น ถึงจะได้รับความทุกขในคราวมีอันตราย ย่อมได้สหาย ...

๓๒. การให้ทานเป็นเหตุให้เกิดความสุขสวัสดิได้^{๑๒๙}

๓๓. การให้ทานเป็นพลังชนิดหนึ่ง ดังที่ปรากฏในพลสูตรที่สอง, พลสูตรที่สามและพลสูตรที่ ๔ ว่าพลังคือการสงเคราะห์^{๑๓๐} ในพลสูตร อังคุตตรนิกาย^{๑๓๑} ก็มีหลักฐานว่า พลังคือการสงเคราะห์

๓๔. การให้ทานเป็นการสร้างศิริมงคล มิ่งขวัญประจำตัว ความนี้ปรากฏในสรภังกชาดก^{๑๓๒} ว่า ผู้ใดประกอบด้วยคุณธรรมทั้งปวงนี้คือ มีศรัทธา อ่อนโยน แจกทานด้วยดี รู้ความประสงค์ ศิริคือมิ่งขวัญ ย่อมไม่ละคนเช่นนั้น ผู้สงเคราะห์ มีวาจาอ่อนหวาน สละสลวย

๓๕. การให้เป็นเหตุแห่งโรคะ เพราะฉะนั้น เปเรตจึงกล่าวว่า^{๑๓๓} เมื่อมีโรคะมากมาย เราทั้งหลายไม่ให้ทาน ไม่ได้ทำที่พึงแก้ตน เราจึงมีชีวิตอยู่ลำบาก

^{๑๒๖} ฐ. สุต. ๒๕/๑๘๙/๔๐๖

^{๑๒๗} ส. ส. ๑๕/๒๔๕/๒๙๖-๒๙๙

^{๑๒๘} ฐ. ชา. ๒๗/๕๐๖-๕๐๗/๑๒๙

^{๑๒๙} ฐ. อิติ. ๒๕/๖๐/๓๐๗

^{๑๓๐} อ. จตุกก. ๒๑/๑๕๓-๑๕๕/๒๐๑-๒๐๒

^{๑๓๑} อ. นวก. ๒๓/๕/๓๙๓

^{๑๓๒} ฐ. ชา. ๒๗/๓๐๕๒/๕๔๒

^{๑๓๓} ฐ. ชา. ๒๗/๕๕๔/๑๓๗

๓๖. ผู้ให้ทานย่อมได้รับเกียรติ เกียรติของผู้ให้ทานย่อมขจรทวนลม สมดังที่ปรากฏในคัมภีร์ชาตสูตร^{๑๕๐} ว่า...สมณพราหมณ์ทุกทิศ ย่อมกล่าวสรรเสริญคุณของเขา... แม้เทวดาทั้งหลายก็กล่าวสรรเสริญคุณของเขาว่า สตรีหรือบุรุษในบ้านหรือนิคมโน้น..ควรแก่การขอ ยินดีในทานและการจำแนกทาน ดูก่อนอานนท์ กลิ่นหอมนี้แลฟุ้งไปทวนลมก็ได้ ฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้..

ในสี่เสนาบดีสูตร^{๑๕๑} พระพุทธเจ้าตรัส ว่า...อีกประการหนึ่ง กิตติศัพท์อันงามของทนายผู้เป็นทานบดีย่อมขจรทั่วไป นี่เป็นผลทานที่พึงเห็นได้เอง

๓๗. การให้ทานเป็นหลักและวิธีการของการใช้สอยทรัพย์ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนอนาถปิณฑิกเศรษฐีว่า ประโยชน์ที่จะพึงได้จากการถือโภคทรัพย์ มี ๕ ประการ คืออริยสาวกในพระธรรมวินัยนี้ยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมมาได้ ด้วยกำลังแขน อาบเหงื่อต่างน้ำจึงได้มา เป็นสิ่งที่ชอบธรรม ได้มาโดยธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้ผู้อื่นนำสำราญ บริหารตนให้ผู้อื่นนำสำราญ เลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข ให้ผู้อื่นนำสำราญ เลี้ยงดูบุตรภรรยา ทาสกรรมกรคนใช้ให้เป็นสุข ให้ผู้อื่นนำสำราญ

๒. เลี้ยงดูมิตรสหายให้เป็นสุข ให้ผู้อื่นนำสำราญ

๓. ใช้ป้องกันอันตรายอันเกิดแต่ไฟ น้ำ พระราชา โจรหรือทนายทผู้ไม่เป็นที่รัก ทำตนให้สวัสดิ์

๔. ทำพลี ๕ ประการคือ

ก. ญาติพลี (บำรุงญาติ)

ข. อติถิพลี (ต้อนรับแขก)

ค. ปุพฺพเปตพลี (ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย)

ง. ราชพลี (บำรุงราชการคือบริจาคทรัพย์ช่วยชาติ)

จ. เทวดาพลี (บำรุงเทวดา คือทำบุญอุทิศให้เทวดา)

๕. บำเพ็ญทักษิณานันมีผลเลิศ เกื้อกูลต่อสวรรค์ มีวิบากเป็นสุข ยังอารมณ์อันเลิศให้เป็นไปด้วยดี ในสมณพราหมณ์^{๑๕๒}

๓๘. ผู้รู้จักให้ ไม่ต้องกลัวปรโลก เพราะแม้ว่าหลังตายก็ต้องไปปรโลกอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าปรโลกนั้นให้สุขสำราญหรือลำบาก คนที่ปรารถนาเทวโลก ต้องมีทานเป็นองค์ประกอบใน

^{๑๕๐} อ. ดิก. ๒๐/๙๘๙/๒๘๙

^{๑๕๑} อ. ปญจก. ๒๒/๓๔/๔๓

^{๑๕๒} อ. ปญจก. ๒๒/๔๑/๕๑

ปัจจุบันพฤติกรรม ดังที่ปรากฏเป็นคำโต้ตอบ^{๓๓} ต่อไปนี้ หมูคนเป็นอันมากในโลกนี้ กลัวอะไรกัน ถึงไม่ไปเทวโลก ก็หนทางไปเทวโลก บันชิตกล่าวว่ามีอยู่มากมายหลายด้าน ดูก่อนเทพบุตรผู้มี อานุภาพมาก ข้าพเจ้าขอถามท่านว่า บุคคลตั้งอยู่ทางไหน จึงจะไม่กลัวปรโลก บุคคลผู้ตั้งวางใจ และใจไว้โดยชอบ ไม่ทำบาปด้วยกาย อยู่ครองเรือนอันมีข้าวและน้ำมาก เป็นผู้มีศรัทธา อ่อนโยน จำแนกแจกทาน รู้ความประสงค์ของยาก ขอบสงเคราะห์ มีถ้อยคำกลมกล่อมอ่อนหวาน ผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรมดังกล่าวมานี้ ไม่พึงกลัวปรโลก

๓๙. การให้ทานเป็นปฏิบัติให้บรรเทิงในทิพย์วิมาน ความข้อนี้นี้มีหลักฐานในอิตถีวิมาน วิมานวัตถุ

๔๐. ทานเป็นเบื้องต้นแห่งอนุพพิกตา (ทุกแห่ง) ประเด็นนี้มีอยู่ทั่วไป ในเมื่อจะประกาศอริยสัจ ๔ กิติ หรือจะตรัสสอนศิษย์ของอัญญาเดียรติย์ที่เพ็งกลับใจในบัดนั้นกิติ พระพุทธเจ้าจะตรัสอนุพพิกตาก่อนเสมอ อนุพพิกทานี้มีทานเป็นข้อแรก

๔๑. การให้ทานเป็นพระจริยาวัตรของพระราชา ปรากฏในราชสวัสดิธรรมคือธรรมที่ทำให้พระราชาประสบความสำเร็จในวิธูรชาตก^{๓๔} ว่า .....ราชเสวกพึงบำรุงเลี้ยงสมณพราหมณ์ผู้มีศีล เป็นพหูสูต ด้วยข้าวและน้ำ ราชเสวกนั้นควรอยู่รับในในราชสำนักได้ ราชเสวกผู้หวังความเจริญแก่ตน พึงเข้าไปคบหาสมณะพราหมณ์ผู้มีศีล เป็นพหูสูต มีปัญญา ทานที่พระราชาเคยพระราชทานในสมณพราหมณ์ ราชเสวกไม่พึงให้เสื่อมไป อนึ่ง เมื่อเห็นวณิกมาในเวลา พระราชทานก็ไม่ควรห้ามอะไรเลย

๔๒. การให้ทานเป็นมาตรฐานวัดจริยธรรมบางอย่าง ปรากฏในบุคคลสูตร^{๓๕} ว่า บุคคลมี ๔ จำพวกคือมิดมามีดไป, มิดมาสว่างไป, สว่างมามีดไปและสว่างมาสว่างไป ในแง่นี้มีประเด็นเรื่องทานประกอบด้วย

๔๓. ทานเป็นข้อบัญญัติของบัณฑิต ปรากฏในบัณฑิตสูตร ดิกนิบาต อังคุดตริกกาย^{๓๖} ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมสามประการนี้ บัณฑิตบัญญัติไว้ สัตบุรุษบัญญัติไว้ ธรรมสามประการคืออะไรบ้าง ธรรมสามประการคือ ทาน, บรรพชา และมาตาปิตุภูมิฐาน

^{๓๓} พุ. ขา. ๒๗/๑๕๗๖-๑๕๗๗/๓๑๐

^{๓๔} พุ. ขา. ๒๘/๒๕๑๕-๒๕๑๗/๓๕๒

^{๓๕} ส. ส. ๑๕/๑๓๒/๑๒๘

^{๓๖} อ. ดิก. ๒๐/๔๕/๑๙๓

๔๔. การให้ทานเป็นจริยาวัตรของทศพิธราชธรรม ความนี้ปรากฏในกุมมาลปิณฑชาดก^{๑๕๗} ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีอิทธิยาศัยอันเป็นกุศล พระองค์พึงประทานก่อนแล้วค่อยเสวยเอง พระองค์อย่าทรงประมาทในทางบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้น พระองค์ของจงทรงยังจักร ๔ มีการเป็นอยู่ในประเทศที่สมควรเป็นต้น ให้เป็นไป อย่าได้ทรงตั้งอยู่ในอธรรมเลย จงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมเถิด

๔๕. ทานเป็นองค์ประกอบของตระกูลที่ควรเข้าหา ปรากฏในกุลสูตร นวกนิบาต อังคุตตรนิกาย^{๑๕๘} ความว่า ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ที่ภิกษุควรเข้าหา หรือเข้าไปแล้วควรนั่ง องค์ ๙ คือ

๑. ต้อนรับด้วยความพอใจ
๒. ให้อาหารด้วยความพอใจ
๓. ให้อาสนะด้วยความพอใจ
๔. ไม่ปิดบังของที่มีอยู่
๕. มีมากให้มาก
๖. มีของดีให้ของดี
๗. ให้อภัยด้วยความเคารพ ไม่ใช่ให้ด้วยความจำใจ
๘. นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม
๙. ยินดีภาษิตของภิกษุ (ที่เข้าไปหา) นั้น

๔๖. ทานเป็นเหตุให้เจริญ ปรากฏในปฐมวชิตตสูตร^{๑๕๙} ความว่า ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุให้เจริญ ๕ ประการ ชื่อว่าเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ยึดถือสภาวะและยึดถือสิ่งประเสริฐแห่งกาย ธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการคือ

๑. ศรัทธา
๒. ศีล
๓. สุตะ
๔. จาคะ
๕. ปัญญา

^{๑๕๗} พุ. ขา. ๒๗/๑๒๒๙/๒๓๓

^{๑๕๘} อ. นวก. ๒๓/๑๗/๔๑๘

^{๑๕๙} อ. ปญจก. ๒๒/๖๓-๖๔/๙๐-๙๑

แม้ในทิวติยวัฑฒิสูตริกก็มีนัยอย่างเดียวกัน เพียงแต่ย้ายจากอริยสาวกเป็นอริยสาวิกาเท่านั้น นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานว่า จาคะมีความหมายเดียวกับทาน แต่กว้างกว่าทาน

๔๗. ผลทานที่เป็นบุญสามารถอุทิศส่วนให้แก่เทพดาได้ ดังที่ปรากฏในปาฏลิกามียสูตฺร พุทฺทกนิกาย^{๑๖๐} ว่า นรชนผู้เป็นบัณฑิตควรเชื่อเชิญท่านผู้มีศีล สำรวมอินทรีย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ให้บริโภคมัตตอาหารในถิ่นที่ตนเข้าไปอาศัยอยู่ แล้วอุทิศส่วนกุศลให้แก่ทวยเทพเทวา ผู้สถิตอยู่ในถิ่นนั้น ๆ ทวยเทพเทวาเหล่านั้นได้รับการบูชาแล้วย่อมคุ้มครองรักษาและได้รับพลีกรรมแล้วย่อมป้องกันอันตรายให้เขา จากนั้นย่อมอนุเคราะห์ช่วยเหลือนรชนผู้เป็นบัณฑิตนั้น ประดุจมารดาอนุเคราะห์ช่วยเหลือบุตร เขาอันเทพดาอนุเคราะห์แล้วย่อมประสบแต่ความสุขความเจริญตลอดกาล

๔๘. การให้ทานเป็นสิ่งที่ยกษัตราธิราชเจ้าผู้มูรธาภิเษกแล้ว พึงรำลึกถึงตลอดชีวิต กล่าวคือเป็นสิ่งที่ต้องกระทำตลอดชีวิต ปรากฏในจักกวัตตีสูตฺร ติกนินาต อังคุตตรนิกาย^{๑๖๑} ในสูตฺรอื่น ๆ ก็มีนัยเดียวกัน กล่าวคือพระเจ้าจักรพรรดจะถือทานเป็นกรณียกิจเสมอ

๔๙. การให้ เป็นกิริยาที่ทำให้เกิดความสุขของคฤหัสถ์ สมดังที่อังกุรพานิชกล่าว ^{๑๖๒}ว่า สีหน้าของบุคคลโดยยอมผ่อนใสเพราะเห็นยาก บุคคลนั้นครั้งให้ทานแล้วมีใจเบิกบาน ข้อนี้เป็นความสุขของคนครองเรือน สีหน้าของบุคคลโดยยอมผ่อนใสเพราะเห็นยาก บุคคลนั้นครั้งให้ทานแล้วยอมปลาบปลื้มใจ นี่เป็นความพร้อมแห่งอัญญบุคคล

ทานกับสังคมไทยในปัจจุบัน

การให้ทาน การเกื้อกูลกัน การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ การบริจาคหรือกิริยาอื่นใดที่เป็นการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน นับว่าเป็นคุณสมบัติของคนไทยนับตั้งแต่บรรพบุรุษสมัยสุโขทัยเป็นต้นมาโดยมีหลักฐานคือหลักศิลาจารึก* ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กระทั่งปัจจุบันเป็นที่น่าสังเกตว่าคนไทยยังมีลักษณะชอบให้ทานอยู่เสมอ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่ ไม่ว่าจะไม่มีใครเดือดร้อน คนไทยช่วยเหลือกันเองได้เสมอ ตัวอย่างเช่นกรณีเกิดอุทกภัย วาตภัย หรือเกิดพายุภัยภัยก็

^{๑๖๐} พุ. อุทาน. ๒๕/๗๖/๒๕๒

^{๑๖๑} อ. ติก. ๒๐/๑๔/๑๓๙

^{๑๖๒} พุ. เปต. ๒๖/๓๐๓-๓๐๔/๒๑๐

* หลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๘- ๑๓ ความว่า คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงพ่อเมืองสุโขทัยนี้ ทั้งชาวแม่ชาวเจ้าท่วยบัวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ฟุ้งท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน ....

ตาม คนไทยสามารถขอเมตตาธรรมจากคนไทยด้วยกันได้ หรือแม้แต่ประเทศใกล้เคียงประสบความเดือดร้อน หนีร้อนจากบ้านเกิดเมืองนอนเข้ามาพึ่งเย็นในแผ่นดินไทย คนไทยก็เลี้ยงดูได้ เช่น ชาวพม่าอพยพ ชาวกัมพูชาอพยพ เป็นต้น คนไทยก็เลี้ยงเอาบุญได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าเกิดจากคำสอนที่ว่าทำบุญทำทาน ความหมายก็คือเมื่อต้องการบุญก็ควรทำทาน แม้แต่ในเพลงชาติที่ได้ยินทุกเช้าคำก็ปลูกจิตสำนึก ผังจิตผังใจในการเสียสละอยู่ในตัว คือคำว่า...สละเลือดทุกหยาดเป็นชาติพลี... เพราะฉะนั้น จึงมีการบริจาคโลหิตเพื่อช่วยเหลือคนที่รับอุบัติเหตุหรือกรณีอื่นๆ จนกระทั่งบริจาคอวัยวะทุกส่วนของร่างกาย แม้ว่าคนเหล่านี้มีจำนวนน้อยก็ตาม ถึงกระนั้นก็ยังเชื่อว่ามี และเป็นที่น่าเชื่อว่าคนเหล่านี้บำเพ็ญบารมีอย่างที่พระโพธิสัตว์เคยบำเพ็ญมาแล้ว

วิถีชีวิตของคนไทยปัจจุบันก็ผูกไว้กับการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมอ สังเกตจากประเพณีหลายอย่างเช่นการเกิดก็มีการเลี้ยงฉลอง การเจ็บการตายก็เลี้ยงอาหารกัน งานรื่นเริงก็มีการเลี้ยงฉลองกัน การขอแรงในลักษณะของการออกแขกก็มีการเลี้ยงอาหาร เป็นต้น สรุปแล้วคนไทยมีเมตตาต่อกันพร้อมที่จะช่วยเหลือกันได้ ในช่วงเดือนสิงหาคมทุกปี หน่วยงานทางราชการรณรงค์ให้มีการบริจาคดวงตา ซึ่งการบริจาคอวัยวะนี้เป็นจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์มานานแล้ว นอกจากดวงตาแล้วยังมีการรณรงค์บริจาคโลหิตไม่จำกัดเทศกาล เพื่อเป็นการช่วยเหลือผู้ประสบอุบัติเหตุ

แต่เพราะเหตุที่คนไทยชอบทำบุญทำทานนี้เอง อาจเป็นช่องทางที่ทำให้คนรับทานเกิดความเกียจคร้าน รอคอยหวังจากคนให้(ทายก-ทายิกา)เท่านั้น จากนั้นก็ไม่ต้องมีการผลิตผลิตผลไม่มีเพิ่มจากเดิม ของเดิมที่มีอยู่ก็พลอยหมดไปในที่สุดก็เป็นการสร้างปัญหาสังคม ตัวอย่างที่ปรากฏในสื่อมวลชนต่างๆ คือประชาชนในบางหมู่บ้าน เมื่อเสร็จจากการเก็บเกี่ยวพืชผลในไร่นาเสร็จแล้วก็เดินทางเข้าแหล่งชุมชนเพื่อขอยานกันทั้งหมู่บ้าน และเป็นอาชีพเสริมรายได้ดีมากกว่าอาชีพจริงอีกด้วย บางพวกอาศัยพื้นฐานที่คนไทยมีศรัทธาต่อสมณเพศเป็นทุนเดิมของคนไทย จึงปลอมบวชเพื่อเรียไร เป็นต้น ทั้งสองประการนี้สร้างปัญหาแก่สังคมมากมาย

เพราะฉะนั้น การให้ทานแม้ว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ในขณะเดียวกัน หากไม่ต้องด้วยจุดประสงค์แล้ว ก็อาจให้ผลในทางที่ไม่ดีก็ได้

เปรียบเทียบการบุญชายัญในแนวพรหมณ์กับแนวพุทธ

เมื่อพระพุทธเจ้าเผยแผ่พระศาสนากับเจ้าลัทธิร่วมสมัย จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะได้รับอิทธิพลจากกันและกัน การบุญชายัญก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระพุทธเจ้าก็ให้แนวคิดใหม่เกี่ยวกับการบุญชายัญ เพราะฉะนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงความหลากหลายในการเปรียบเทียบ จึงกำหนดประเด็นเกี่ยวกับการบุญชายัญเฉพาะในพระไตรปิฎกเป็นหลัก

ดังนี้ คือความหมายของยัญ, เหตุเกิดของยัญ, ผู้บูชายัญ, ยัญวัตถุ, ปฏิภาณกรับยัญ, จุดมุ่งหมายของการบูชายัญ, โอกาสที่บูชายัญ, สถานที่ของการบูชายัญ และผลของการบูชายัญ

การบูชายัญในศาสนาพราหมณ์	การบูชายัญในศาสนาพุทธ
<p>ความหมายของยัญ</p> <p>ยัญหมายถึงเช่นสรวง, บวงสรวงสังเวद्यแด่เทพเจ้า, เลื่อมใส, นับถือ, เคารพ, ยำเกรง, อุทิศให้, ถวายให้, มอบให้, สละให้, เฉลิมฉลอง ทั้งนี้มีความหมายที่เกี่ยวข้องด้วยคือ กิน, รับประทาน(ธาดู หู) และปรนปรี้อ, บำรุงบำเรอ, เลี้ยงดู (ธาดู เมธู) และมีพิธีกรรมที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยคือการบูชาไฟ</p> <p>สาเหตุของการบูชายัญ</p> <p>เกิดจากจิตสำนึกต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ให้ความอุดมสมบูรณ์และความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน ต่อมาเมื่อเจ้าพิธีกรรมเกิดความโลภในเครื่องสักการะจึงทำให้น้ำสัจธรรมชีวิตเข้ามาเกี่ยวข้องกับการบูชายัญด้วย อันเป็นเหตุให้เกิดความผิดพลาดที่พระพุทธรเจ้ากำหนด</p> <p>ผู้บูชายัญ</p> <p>เมื่อว่าโดยประวัติศาสตร์ ทุกคนบูชายัญมาแล้วทั้งสิ้น โดยมีฤๅษีเป็นเบื้องต้น แต่เมื่อว่าโดยสถานภาพทางสังคมมีการแบ่งเป็นวรรณะแล้ว วรรณะพราหมณ์ กษัตริย์และแพศย์เท่านั้นที่บูชายัญได้ วรรณะศูทรถูกห้ามโดยประการทั้งปวง แต่เมื่อว่าโดยภาคปฏิบัติการแล้วจะต้องมีผู้ทำพิธีคือวรรณะพราหมณ์เท่านั้น</p>	<p>ความหมายของยัญ</p> <p>บูชาเทพยดา, บูชาเทพเจ้า, ประชุมกัน, ทำให้รวมกันกัน, ให้ทาน, คุณธรรมมีมานและศีลเป็นต้น. บวงสรวง; เช่นไหว้, ยินดี, เคารพ, ให้, รับประทาน (ธาดู หู)</p> <p>นิยามศัพท์ใหม่ที่พระไตรปิฎกใช้มากที่สุดคือ ทาน. และคำว่าทานมีความหมายแยกออกไปอีก เช่น สงเคราะห์ อนุเคราะห์ เชื้อเพื่อเชื้อแม่ แต่ที่ใช้ในวิถยานิพนธ์นี้ ยัญหมายถึงการเช่นสรวง บวงสรวงสังเวद्य, การบูชาไฟและการให้ทาน</p> <p>เหตุเกิดของการบูชายัญ</p> <p>เกิดเพราะอำนาจแห่งการทูลถาม เพราะเมื่อคฤหบดีพราหมณ์บูชายัญ จะเข้าทูลถามพระพุทธรเจ้าเสมอ ยกเว้นสมณพราหมณ์คือพราหมณ์ที่ครองเพศเป็นสมณะและวรรณะกษัตริย์</p> <p>ผู้บูชายัญ</p> <p>เมื่อแยกแยะตามความหมายของยัญแล้ว ยัญที่มีความหมายว่าเช่นสรวงบวงสรวงสังเวद्यในแนวพุทธเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องทำให้ได้ ยัญที่มีความหมายว่าบูชาไฟ ในแนวพุทธเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องทำ. ยัญที่หมายถึงทานเป็นสิ่งที่ทุกคนควรทำ ใส่ใจอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอุทิศส่วนบุญแก่ส่วนกุศล</p>

<p>วรรณะนั้น เป็นเพียงเจ้าภาพที่ให้ความอุปถัมภ์พิธีกรรม</p> <p>ยัญวัตถุ ในยุคแรกๆ จะใช้น้ำมัน น้ำมัน เป็นเครื่องบูชาญ เมื่อเจ้าพิธีกรรมเห็นว่าเทพเจ้าโปรดปรานปศุสัตว์จึงให้บูชาญด้วยสัตว์เลี้ยงหลายอย่าง อย่างละหลายร้อยตัวตามแต่สถานภาพของเจ้าภาพ แต่ในสมัยหลังจะใช้สัญลักษณ์แทน</p> <p>ปฏิคาหก เป็นที่คาดการณ์กันว่าเทพเจ้าเท่านั้นที่รับยัญ เจ้าพิธีกรรมเป็นผู้รับเครื่องสักการะที่เรียกว่าทักษิณา สิ่งที่เหลือจากยัญกรรมจะแจกจ่ายให้แก่คนทั่วไป ยกเว้นคนที่ไม่ใช่วรรณะพราหมณ์</p> <p>ในปัจจุบันผู้รับการบำเพ็ญบุญมหาญประจำวันของพราหมณ์ เป็นสัตว์ด้วยก็ได้</p> <p>จุดมุ่งหมาย เพื่อตอบแทนบุญคุณของเทพเจ้า เพื่อให้เทพเจ้าโปรดปรานแล้วจะประทานสิ่งดีให้เช่นฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล ไม่ให้ได้รับความเดือดร้อน เป็นการป้องกันภัยชนิดหนึ่งด้วย</p> <p>เมื่อแยกประเด็นที่เกี่ยวกับพิธีการบูชาญ เช่นพิธีอศวเมธ, พิธีราชสุยะ จะมีความประสงค์ต่างกัน คือพิธีอศวเมธ เป็นพิธีกรรมที่แผ่ขยายอำนาจมากกว่าอย่างอื่น และเมื่อเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าด้วยแล้ว พิธีอศวเมธถ้าทำครบร้อยครั้ง</p>	<p>เป็นเรื่องที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวัน</p> <p>ยัญวัตถุ เน้นสิ่งที่มีประโยชน์เกื้อกูลต่อชีวิตประจำวัน เช่นอาหารเป็นต้น หรือที่เรียกว่าปัจจัย ๔ และสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิตในระยะยาว เช่น สัสสมธ ในแนวพุทธก็คือ การให้การสนับสนุนเรื่อง การเกษตรกรรม นรมธ หมายถึงการให้การ ศึกษา</p> <p>ปฏิคาหก ไม่ให้ความสำคัญเรื่องเทพเจ้าหรือเทพยดา แม้จะมีการกล่าวถึงบ้าง แต่ก็ไม่ได้มองเทพเจ้าในลักษณะที่เป็นผู้วิเศษที่จะให้หืออะไรก็ได้ตามที่ปรารถนา เพราะเทพยดาก็เป็นสิ่งที่ยังอยู่ในห้วงสังสารวัฏ ยังมีความทุกข์</p> <p>แต่ผู้รับยัญหมายเอาทุกคนในสังคม อย่างที่เน้นให้อุชชยพราหมณ์ให้ความสำคัญต่อไฟ ให้อุชชยพราหมณ์ อahrt อปราชชนโดยสำเนียงตามพระเจ้าวิชิตราช ชี้ให้เห็นความสิ้นเปลืองของพระเจ้าปเสนทิโกศลแล้วเน้นความประหยัด</p> <p>จุดมุ่งหมาย พระพุทธเจ้าดำเนินกิจกรรมบางอย่างเช่นการฆ่าสัตว์ เพราะแสดงถึงความโหดร้ายทารุณดำเนินพิธีกรรมเพราะเป็นสิ่งที่ฟุ่มเฟือยสิ้นเปลือง พิธีกรรมจะต้องใช้งบประมาณน้อยเช่นการรักษาศีล รับไตรสรณคมน์ กระทั่งถึงการปฏิบัติตนให้สิ้นทุกข์โดยประการทั้งปวง แต่จุดมุ่งหมายหลักก็คือความอยู่ดีกินดีของประชาชน เช่นที่ปรากฏในกฎทนต์สูตร และเพื่อความเป็นมิตรภาพของคนในสังคม เช่นใน อุชชยสูตร</p>
---	---

<p>จะเป็นพระอินทร์ผู้ที่ได้รับการสถาปนาว่าจปี นหัวหน้าของเทพเจ้าทั้งหมด, ส่วนพิธีราชสูยะทำเพื่อสถาปนาความเป็นพระราชา</p> <p>โอกาส</p> <p>ส่วนมากจะกำหนดวันที่มีความหมายทางจันทรคติ เช่นวันเก้าค่ำ วันเพ็ญและวันดับ หรือกำหนดเป็นรายปี เช่นพิธีศราทเป็นต้น แต่ในชีวิตประจำวันแล้ว พวกพราหมณ์จะทำพิธีบูชาয়ัญทุกวันซึ่งเรียกโดยนามว่าปัญจมหายัญ</p> <p>สถานที่</p> <p>ไม่มีกำหนดตายตัว แต่ในพระไตรปิฎก พบมากที่สุดคือฝั่งแม่น้ำ, ธรณีประตูเรือน, ที่โคนต้นไม้ใหญ่ ระยะเวลาจะมีที่เป็นสัดส่วน เช่น โปสถ์ เป็นต้น</p> <p>ผลของการบูชาয়ัญ</p> <p>สัตว์จะต้องสังเวครวละหลายร้อยตัว ต้องตัดไม้มาทำหลักัยัญ ต้องเกณฑ์คนเข้าทำงานมากมาย</p> <p>ผลดีจากการบูชาয়ัญในแนวพราหมณ์มีมากมาย (ยกเว้นเรื่องการตัดไม้มาทำหลักัยัญ การฆ่าสัตว์สังเวค) เช่นพิธีประจำวันที่เรียกว่าปัญจมหายัญ คือมีการแบ่งส่วนบุญให้บรรพชนเป็นการสำนึกในความเป็นญาติ. การต้อนรับแขกเป็นต้น</p>	<p>โอกาส</p> <p>ไม่มีกำหนดตายตัว เพราะถือว่าทำดีเมื่อใดย่อมได้ผลเมื่อนั้น แต่พิธีกรรมบางอย่างก็มีอนุวัตตามแนวของพราหมณ์บ้าง</p> <p>สถานที่</p> <p>ไม่มีกำหนด</p> <p>ผลของการบูชาয়ัญ</p> <p>โดยเนื้อหา การบูชาয়ัญในแนวพุทธมุ่งหมายที่บุญ แต่ทั้งนี้ ที่กำหนดในพระไตรปิฎกจริงๆ นั้นทำได้แค่นั้น ถ้าทำได้ตามนั้นก็ถือว่าได้ผลตามนั้น เช่นการรับไตรสรณคมน์ สมาทานศีลกระทั่งถึงหมดทุกข์โดยสิ้นเชิง เมื่อทำได้ตามนี้ก็ถือว่าได้ผลตามนี้ ถ้ารับสรณคมน์อย่างเดียวก็ถือว่าได้ผลเท่าที่รับนั้น ซึ่งเป็นผลในระดับหนึ่ง</p> <p>บางส่วนในพระไตรปิฎกยอมรับเรื่องการอุทิศส่วนบุญ อุทิศส่วนกุศล ตามวิธีของพราหมณ์</p>
--	---